T.C.

İSTANBUL YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

CUMHURİYET VE BAAS REJİMİ SÜRECİNDE IRAK ŞİİLERİNİN SİYASİ ROLÜ (1958-2003)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMET OZAN AKBAY

22131302002

İSTANBUL, ARALIK 2023

T.C.

İSTANBUL YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

CUMHURİYET VE BAAS REJİMİ SÜRECİNDE IRAK ŞİİLERİNİN SİYASİ ROLÜ (1958-2003)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMET OZAN AKBAY
22131302002
ORCID NO: 0000-0002-8862-3872

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ YASEMİN KONUKÇU

İSTANBUL, ARALIK 2023

T.C.

İSTANBUL YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

Siyaset Bilimi ve Uluslar arası İlişkiler Anabilim Dalı Siyaset Bilimi ve Uluslar arası İlişkiler Bilim Dalı 22131302002 numaralı yüksek lisans öğrencisi Mehmet Ozan Akbay'ın "CUMHURİYET VE BAAS REJİMİ SÜRECİNDE IRAK ŞİİLERİNİN SİYASİ ROLÜ (1958-2003)" adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun …./…../20….tarih ve 20…./….. sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından (oy birliği / oy çokluğu) ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi: __/12/2023

Öğretim Üyesi Adı ve Soyadı		**İmzası**
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Yasemin Konukçu	
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Pelin Yantur	
Jüri Üyesi	Doç.Dr. Emrah Konuralp	

T.C.

İSTANBUL YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ETİK BEYAN

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

08/12/2023

MEHMET OZAN AKBAY

ÖN SÖZ

Öncelikle bu çalışmaya verdiğim önemi her zaman teşvik edici anlayışlarıyla karşılayan danışman hocam, Dr. Öğr. Üyesi Yasemin KONUKÇU'ya teşekkürlerimi sunarım. Kendisinin akademik çalışma disiplini hususunda bana vermiş olduğu emek ve sabır, çalışmanın bu aşamaya gelmesini sağlayan en önemli faktör olmuştur. Çalışmanın her aşamasında müthiş bir titizlikle beni yönlendirdiği her evre, bilimsel çalışmayı uygulayabilmem için bir rehber niteliğindedir. Çalışmamın başarılı bir sonuç elde etmesinde önemli katkıları olan Dr. Öğr. Üyesi Pelin YANTUR ve Doç. Dr. Emrah KONURALP hocalarıma, sağladıkları değerli destekler için içtenlikle teşekkürlerimi sunarım.

Doç. Dr. Hüdayi SAYIN'ın bu çalışmaya olan katkıları, özellikle mesleki ve akademik gelişimimdeki sürekli desteği, çalışmamın ilerlemesinde önemli bir etken olmuştur. Onun derin bilgisi ve tecrübesi, zorluklar karşısında yol gösterici olmuş, araştırmalarımı derinleştirmem ve etkin bir şekilde sürdürmem konusunda beni teşvik etmiştir. Bu nedenle, kendisine özel bir şükran borçluyum.

Yurtdışı deneyimlerimi artık yazmam gerektiğin söyleyerek, akademik çalışmaya başlamamı teşvik eden kardeşlerim Prof. Dr. Mete KARATAY, Doç. Dr. Eylem AKBAY KARATAY ve Dr. Hazal AKBAY'a, tez çalışmam boyunca yaşlarından beklenmeyecek hassasiyet ve destek sunan yeğenlerim Yiğit ve Ilgın'a, tükenmez enerjileri ile beni çalışmaya teşvik eden manevi kardeşlerim Haydar Hatif Hasan Baci El-SAUBERİ, Semra BAYRAKTAR, Ali Ekber KARAGÖZ ve Cem ISTIRANCA'ya, isimlerini burada anmadığım güven veren tüm sevdiklerime, hayatları boyunca bilime ve sanata önem vererek beni yetiştiren değerli anneme ve babama baki şükranlarımı sunarım. Elbette yoğun çalışma saatlerimde bana sürekli zaman oluşturma çabasında olup, yanımda duran sevgili emektar eşim Pınar'a, canım kızlarım İdil ve Nora'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İSTANBUL, 2023 MEHMET OZAN AKBAY

"İlimden gidilmeyen yolun sonu karanlıktır"
bilincinde olan tüm insanlığa…

ÖZET

CUMHURİYET VE BAAS REJİMİ SÜRECİNDE IRAK ŞİİLERİNİN SİYASİ ROLÜ (1958-2003)

MEHMET OZAN AKBAY

ORC-ID: 0000-0002-8862-3872

1958-2003 yılları, Irak siyasal tarihinin kritik dönemlerinden birini temsil eder. Bu zaman dilimi, hem ulusal hem de uluslararası arenada yaşanan siyasal hareketlilik ve dinamizmin, Irak'taki toplumsal ve etnik yapıları nasıl etkilediğine dair bir vaka incelemesi sunmaktadır. Bu bağlamda, Şii toplumu, ideolojik ve politik değişimlere olan tepkisi, adaptasyon stratejileri ve örgütlenme biçimleriyle öne çıkmaktadır. Şii toplumu, belirtilen dönemde Dava Partisi, Irak Komünist Partisi gibi farklı ideolojik yapılar içinde aktif roller üstlenmiştir. Fakat bu durumun yanı sıra, Baas Partisi içerisinde ve 1958 Temmuz Devrimi'ni gerçekleştiren Hür Subaylar kadrosunda da etkin bir Şii varlığından bahsedebiliriz. Bu paradoksal durum, Şiilerin politik ve ideolojik dinamiklere karşı reaktif değil, proaktif bir tutum sergilediğini ortaya koymaktadır. Baas rejimi, özellikle Saddam Hüseyin döneminde, etnik ve dini temelli gruplara karşı sert bir politika izlemiştir. Buna rağmen, Şii toplumu, hem dini alanda hem de laik platformda direnç göstermiş ve çeşitli örgütlenme stratejileri belirlemiştir. Bu süreçte ulema (dini liderler) ve laik muhalefet, Şii toplumunun sosyo-politik konumlandırmasında belirleyici roller oynamıştır. Netice itibariyle, 1958-2003 yılları arasında Irak'ta yaşanan siyasal dönüşümlerin, Şii toplumu üzerindeki etkisi çok boyutludur. Bu etkinin anlaşılması, Orta Doğu siyasal tarihinin ve dinamiklerinin kavranmasında kritik bir öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Baas, Dava Partisi, Irak, Sadr,Şii

ABSTRACT

THE POLITICAL ROLE OF SHIA MUSLIMS IN IRAQ DURING THE REPUBLICAN AND BAATH REGIME ERAS (1958-2003)

MEHMET OZAN AKBAY

ORC-ID: 0000-0002-8862-3872

The time span from 1958 to 2003 is a pivotal era in Iraq's political history. This period provides an opportunity to examine how political changes and actions, both domestically and internationally, have impacted the social and ethnic structures in Iraq. Within this particular framework, the Shiite community distinguishes itself, particularly in terms of its reactions to ideological and political shifts, its methods of adjustment, and its structural arrangements. Throughout this period, the Shiite community actively participated in various ideological organizations, including the Dawa Party and the Iraqi Communist Party. Additionally, it is worth mentioning that the Baath Party and the Free Officers cadre, which carried out the July Revolution of 1958, included a significant number of Shiite members. This paradoxical scenario demonstrates that the Shiites were not simply responding passively but were actively involved in political and ideological forces. During the rule of the Baath regime, particularly under Saddam Hussein's leadership, a strict strategy was implemented targeting groups based on their race and religion. However, the Shiite community demonstrated resiliency by using diverse organizing techniques on religious and secular platforms. The involvement of the ulema (religious leaders) and the secular opposition was crucial in shaping the socio-political stance of the Shiite population. To summarize, the political changes in Iraq from 1958 to 2003 had a multifaceted impact on the Shiite community. Gaining a comprehensive understanding of this impact is essential for comprehending the political history and dynamics of the Middle East.

Keywords: Baath, Dawa Party, Iraq, Sadr, Shia

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

TEZ ONAY BELGESİ ..... **i**
ETİK BEYAN ..... **ii**
ÖN SÖZ ..... **iii**
ÖZET ..... **v**
ABSTRACT ..... **vi**
İÇİNDEKİLER ..... **vii**
TABLO LİSTESİ ..... **ix**
ŞEKİL LİSTESİ ..... **x**
KISALTMALAR LİSTESİ ..... **xi**
GİRİŞ **1**
1. IRAK ŞİİLİĞİ **12**
1.1. Şiiliğin Kökeni 19
1.2. Irak'ın Şiilik Açısından Merkez Konuma Gelme Nedenleri 22
1.3. Geleneksel Şii İdeolojisi 25
1.4. Irak Şiileri ve Milliyetçilik 27
2. SİYASAL EVRELER VE SEKÜLER PARTİLER İÇİNDE ŞİİLER **31**
2.1. Abdul Kerim Kasım Yılları (1958-1963) 31
2.2. Hür Subaylar ve Cumhuriyet Döneminde Şiiler 35
2.3. Baasçı Rejimler (1963-1990) 37
2.4. Baas Partisi İçinde Şiiler 39
2.5. Irak'ta Marksizm ve Pre-komünistler 41
2.6. Irak Komünist Partisi İçinde Şiiler 43
3. DİNİ DİRENİŞ ÖRGÜTLERİ VE PARTİLERİNDE ŞİİLER **59**
3.1. Necef Cemaat el-Ulema'nın siyasallaşması 59
3.2. Dava Partisi (DP)'nin Ortaya Çıkışı 62
3.2.1. Dava Partisi (DP)'nin Özellikleri 64
3.3. Irak İslami Devrim Yüksek Meclisi (IİDYM) 69
3.4. Bedir Tugayları (BT) 73
3.5. Sadr Hareketi (SD) 74

TARTIŞMA 85
SONUÇ VE ÖNERİLER 90
KAYNAKÇA 96
EKLER 105

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1.1. Irak Nüfusunun Etno-dini Yüzdelik Oranların..... 18
Tablo 2.1. Hür Subaylar Kurucu Kadro Dini ve Siyasi Görüşler..... 35
Tablo 2.2. Hür Subaylar Kurucu Kadro Dini Oranlar..... 36
Tablo 2.3. Devrimci Komuta Konseyi (DKK) Etno-dini Bileşenleri..... 39
Tablo 2.4. Devrimci Komuta Konseyi (DKK) Etno-dini Oranlar..... 40
Tablo 2.5. 1964-1978 Yılları Arasında İdam Edilen Şii Kökenli, Irak Komünist Partisi Üyeleri..... 44
Tablo 2.6. 1979-1988 Yılları Arasında İdam Edilen Şii Kökenli, Irak Komünist Partisi Üyeleri..... 52
Tablo 3.1. Dava Partisi (DP) Üyeleri..... 66

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 2.1. 1964-1978 İnfaz Edilen IKP Üyesi Şii Yüzdelik Grafiği 47
Şekil 2.2. 1979-1988 İnfaz Edilen IKP Üyesi Şii Yüzdelik Grafiği 54
Şekil 2.3. 1964-1978 / 1978-1988 Şii Komünist Partisinde İnfaz Edilen Şii Grafiği 55

KISALTMALAR LİSTESİ

BT	:	Bedir Tugayları
DKK	:	Devrimci Komuta Konseyi
DP	:	Dava Partisi
IİDYM	:	Irak İslami Devrim Yüksek Meclisi
IKP	:	Irak Komünist Partisi
SD	:	Sadr Hareketi

GİRİŞ

Orta Doğu'nun kompleks siyasi mozaiğinin önemli bir parçası olan Irak, tarihsel olarak çeşitli etnik ve mezhebi grupların bir arada yaşadığı bir ülkedir. Bu çokkültürlü yapı, ülkedeki siyasi ve sosyal dengeleri etkileyen önemli bir faktördür. Özellikle 1958 yılından itibaren Irak'ta meydana gelen radikal siyasi değişimler, Şii nüfusunun da dahil olduğu birçok etnik ve mezhebi grubun yaşamını doğrudan etkilemiştir. Bu akademik problem durumu incelemesi, çalışmanın sınırı olan 1958 yılında monarşinin yıkılıp cumhuriyetin kurulduğu andan 2003 yılına kadar olan dönemde, Irak'ta yaşayan Şiilerin siyasi rolü üzerine odaklanmıştır. Özellikle, Baas Rejimi'nin Şii toplumu üzerindeki etkileri, bu toplumun marjinalleşmesi veya siyasi sahnede yer alabilmesi ve bu süreçte yaşanan değişimlerin, Irak'ın genel siyasi dinamikleri ve istikrarı üzerindeki etkileri araştırılacaktır.

1958 yılında gerçekleşen darbe ile birlikte monarşi yıkılmış ve cumhuriyet ilan edilmiştir. Bu dönemde, Şiiler sosyal ve siyasi anlamda ilk kez bir umut ışığı görmüşlerdir. Cumhuriyetin vaat ettiği eşitlikçi yaklaşım ve demokratik yönetim şekli, özellikle monarşi döneminde marjinalleşmiş olan Şii toplumunu umutlandırmıştır. Ancak bu umutlar, 1968 yılında Baas Partisi'nin iktidara gelmesiyle birlikte büyük ölçüde sonuca ulaşamamıştır.

Baas Rejimi, Arap milliyetçiliği ve sosyalizmi idealleri doğrultusunda bir yönetim anlayışı benimsemiştir. Ancak bu süreçte, Şiilerin genellikle marjinalleştiği ve siyasi temsil haklarının sınırlı olduğu gözlemlenmiştir. Saddam Hüseyin döneminde ise bu marjinalleşme daha da belirginleşmiştir. Bu dönemde, özellikle 1980-1988 yılları arasındaki Iran-Irak Savaşı'nda, Şiilerin "düşman" olarak görülmesi, birçok yasal ve siyasi kısıtlamaya yol açmıştır. 1980-1988 yılları arasındaki Iran-Irak Savaşı, Şiilerin Irak'taki siyasi rolü üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Bu dönemde, İran'ın Şii İslam Cumhuriyeti'ne karşı savaş yürüten Baas Rejimi, kendi ülkesindeki Şiileri potansiyel bir tehdit olarak görmüştür. Buna bağlı olarak, bu dönemde birçok Şii lider tutuklanmış, Şii nüfusa yönelik baskılar artmış ve bu toplum daha da marjinalleşmiştir.

1958-2003 yılları arasında Irak'ta yaşayan Şiilerin siyasi rolü, sadece ülkenin iç dinamikleri açısından değil, aynı zamanda bölgesel ve uluslararası dengeler

açısından da önemli etkilere sahiptir. Bu dönem içerisinde yaşanan değişimler, Irak'ın siyasi istikrarını, etnik ve mezhebi dengelerini, ve dolayısıyla Orta Doğu'daki rolünü etkilemiştir. 1958-2003 yılları arasında Irak'ta yaşayan Şiilerin siyasi rolü, ülkedeki etnik ve mezhebi dengeler, siyasi istikrar ve uluslararası ilişkiler açısından kritik öneme sahiptir. Bu dönemde, Şiilerin marjinalleşmesi veya siyasi sahnede etkin bir rol alabilmesi, Irak'ın genel siyasi yapısını ve istikrarını doğrudan etkilemiştir. Bu problem durumu, Irak ve Orta Doğu siyasetine dair daha derinlemesine anlayışlar elde etmek için önemli bir akademik konudur.

Ortadoğu coğrafyasında din, mezhep ve etnisite gibi farklılıklar siyasal aktivasyonda birbirini katalize eden unsurlar olarak görülmektedir. Ortadoğu'nun dini ve etnisite olarak en kozmopolit yapısına sahip ülkelerinden olan Irak, İslam dini içerisinde Sünnilikten sonra en fazla nüfusa sahip olan Şiiliğin merkezi özelliğini taşımaktadır. Hz. Ali'nin hilafeti süresince Necef'te yaşamış olması, Hz.Hüseyin ve Hz. Ali'nin mezarlarının Kerbela'da bulunması, İmâmiye-i İsnâ'aşer'îyye olarak tanımlanan on iki imamcı Şiilik inancının içerisinde anılan yedi imamın türbesinin bu bölge içerisinde bulunması, Emevi iktidarına karşı Irak halkının beslediği öfke gibi özelliklerden dolayı bu merkeziyet konumu halen geçerlidir. İslam tarihinin ilk aşamalarından itibaren birçok Şii akademik etkinlik Irak'ta; Kufe, Hille, Bağdat, Necef ve Kerbela gibi merkezlerde gerçekleşmiştir (Nakash, 1994, s.18).

İngilizlerin Irak'ı işgal etmesiyle Osmanlı İmparatorluğu Irak topraklarındaki hakimiyetini kaybetmiş, Irak siyaseti Arap-Kürt-Türkmen, Sünni-Şii olarak sınıflandırılabilecek farklı etnik ve mezhepsel gruplara bölünmüştür. 1920 yılında İngiliz işgaline karşı ilk direniş, Şii din adamları tarafından başlatılmış ve Sünni kitleden de destek bulmuştur. 1958 yılında monarşinin yıkılması ve ardından Cumhuriyetin kurulmasıyla, siyasi arenada aktif olan Şii din adamları ve Şii merciliği siyasallaşma sürecine girmiştir. Sözcük anlamı "başvurulacak makam" olan merci kelimesi Şiiler için dini ilminin donanımından dolayı başvurulacak müçtehid anlamına gelmektedir. On iki imama, hayatın her anında tabii olma inancını taşıyan Şiiler, on ikinci imamları olan İmam Mehdi'nin gaybeti ile birlikte merci olarak gördükleri müçtehitlere tabii olmuşlardır. Necef dini havzasında bulunan Mercilik Kurumu Şiiler için önemli bir yere sahip olmuştur. Siyasi konular başta olmak üzere,

toplumsal, kültürel konular bu merciyet makamından karşılanabilmektedir (Abbas, 2013, s.93).

1928 ile 2003 yılları arasında Irak siyasal sisteminde Sünni-Arap kimliği işlevsel kılınmıştır. Irak Şii'leri Irak'ta çoğunluğu oluşturmalarına rağmen monarşi, cumhuriyet ve devamında Baas Partisi döneminde ikinci sınıf vatandaş konumunda olmuşlardır. Baas Partisi döneminde dışlanmışlık ve şiddete maruz kalma duyguları ile yaşamlarını sürdürmüşlerdir (Keskin, 2004, s.71). Monarşiden cumhuriyete geçiş Şii ulema ve özellikle Havza tarafından başta olumlu karşılansa da devamında yürürlüğe konulan medeni hukuk olumlu karşılanmamıştır (Köse, 2015, s.18). Çünkü Şiiliğin bir yorumuna göre devletin İslami temeller üzerinde şekillendirilmesi gerekmektedir. 1960'lı yıllarda hükümetin gayrı meşru olduğunun ilan edilmesi ve Müslümanların meşru bir hükümet kurmak zorunda olduğunun açıklaması üzerine, Iraklı Şiiler siyasal muhalefeti dinen de bir zorunluluk olarak algılamaya başlamıştır (Wiley, 2004).

1950'li yıllarda komünist düşüncenin Irakta etkili olmaya başlamasıyla Şii ulemanın ana siyasal çalışması anti-komünist propaganda merkezinde şekillenmiştir. Komünist ideolojinin Irak sınırları içerisinde gelişme ortamı bulması Şii ulemanın siyasi ivme kazanmasına neden olmuştur. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde komünizm Şii otoritesine karşı denge unsuru olarak kullanılmıştır (Köse, 2015, s.16). Şii Merciiliği, Komünizme karşı çıkardığı fetvalarda Komünizmi küfür ve ateistlik olarak nitelendirmiştir (Errezavik, 2003, s.89). Komünizmi toplumsal kitleler üzerinde hızlı ilerleyişi ulema sınıfı tarafından en büyük tehlike olarak görülmüş, komünizm ile savaşmak ve Şii inancının dini değerlerini ve İslam ilkelerini ön plana çıkarmak için örgütlenmiş bir topluluk gereksinimi doğmuştur. Bu topluluk Necef merkezli ve din insanlarından oluşan Cemaat el Ulema Fil Necef (Necef ulema Cemaati) olarak ortaya çıkmıştır (Cabbar, 2003, s.144). Bu cemaat daha sonraları örgütlü olarak hareket edecek din adamlarının kurduğu İslami Dava Partisi (DP)'nin temellerini atacaktır. 1957-1958 yıllarında Irak'ın Necef kentinde genç Şii alimlerin toplantılarıyla şekillenmeye başlayan İslami Dava Partisi (DP) Irak'taki Şii hareket organize olmuş olan en eski örgütlülük olarak böylece karşımıza çıkmaktadır (Batatu, 1983).

Siyasal ivme kazanan Şii ulemanın önderliğinde kurulan Dava Partisi (DP) ile Irak'taki Şii muhalefet yükselişe geçmiştir. Irak'taki komünizmin ideolojisinin hızlı bir şekilde kitlelere ulaşıyor olması da Şii ulemanın siyasal arenaya girmesine sebep olmuştur. Özellikle genç jenerasyonun komünizmden etkilenmiş olması Ayetullah Muhammed Bakır es'Sadr'ın esas çalışma noktası olmuş ve bu tehlikenin önüne geçebilmek için Şii merciliği de anti-komünist fetvalar yayınlamıştır (Abbas, 2013). 1963 yılında seküler sosyalist Baas Partisinin iktidara gelmesiyle Şiiler ve Şii hareket baskı altına girmiştir. Baas rejimi süresince baskı altında tutulan birçok Şii din adamı tutuklanmış, sürgün edilmiş ya da idam edilmiştir. Özellikle 1979 yılında Humeyni önderliğinde gerçekleştirilen İran İslam İnkılabı, Irak'taki Şii ulema için bir motivasyon oluşturmuş, buna bağlı olarak Irak Şii merciliği Baas iktidarının ana tehdit noktası konumuna gelmiştir.

1963 yılından Baas Rejimi'nin yıkıldığı 2003 yılına kadar Şiilik, Irak egemen siyaseti tarafından tehdit olarak görülmüştür. Baas Partisi'nin Şii ulemanın siyasal etkisine karşı olmasının ana nedeni, Baas Partisi'nin seküler bir yapıya sahip olmasından gelmektedir (Abbas, 2013, s.151). Baas rejimi süresince Irak'ta Şiiliği tanımlamak adına yapılacak sıfatlardan uzak durulmuştur. Baas Irak'taki Şiiler için taifa, şuubbiya, el-Caferi gibi isimler kullanmıştır (Sezal, 2000, s.115). Seküler sosyalist Arap kimliği haricinde bir kimliğin tanımı Baas ideolojisini zayıflatacağından bu yok sayma durumu rejim yıkılana kadar devam edilmiştir. Baas iktidarına göre, Irak'taki Şii hareketinin amacı, ulusal bütünlüğü parçalamak ve Baas'ın Arap sosyalist devrimini yavaşlatmak olarak algılanmıştır (Sezal, 2000, s.116).

1970'li yıllarda Irak'taki Şii ulemanın başını çektiği siyasi protestolar artış göstermiştir. 1977 yılında Erbain törenlerinde Baas rejimi protesto edilmiştir (Cabbar, 2004, s.291). Bir kitle politikası olarak dini ritüelin kullanılması örneği açısından bu protesto önemli bir yer tutmaktadır. Protesto hiçbir örgütlü önderlik veya siyasal öngörüye sahip olmaksızın, doğrudan halkın toplumsal reaksiyonunun bir ürünüdür.

22 Eylül 1980'de İran-Irak savaşının patlak vermesiyle Şii muhalefetin çoğu İran'a sığınarak ve İran'dan faaliyet göstermeye başlamıştır. Ancak 1988'de Irak'ta bir

yenilgi bekleyen Şii muhalefet hayal kırıklığına uğramıştır. Çünkü Saddam Hüseyin, Şii ve Kürt muhalefetini başarıyla tasfiye etmiştir. Olayın ardından Irak'ta kalan Şii muhalefetin bir kısmı Avrupa ülkelerine göç etmek zorunda kaldı (Muafak, 2008, s.55).

Saddam Hüseyin'in 1990 yılında Kuveyt'in işgali ardından başlayan Körfez savaşında dönemin ABD başkanı Bush'un Iraklılara, "ülke idaresine el koyarak bir diktatör olan Saddam Hüseyin'i kenara çekilmek zorunda bırakmalarını ve Irak'ın yeniden uluslar ailesine katılmasını sağlamaları" çağrısı Iraklı muhalifler tarafından 'ABD desteği' olarak algılanmıştır. Devamında İran'a çekilmiş olan Bedir Tugayları (BT) Irak sınırından geçerek Baas Partisi'nin, polis müdürlükleri ve istihbarat birimlerinin karargâhları gibi stratejik öneme sahip devletin bütün müesseseleri yerel isyancı Şiiler ile ele geçirmişlerdir (Cabbar, 2004, s.381). Bu isyan Şii siyasal hareketinin tarihinde Şabaniye İntifadası olarak yer almıştır. 1991 yılında Irak ordusu isyancı Şiileri acımasızca katletmiş ve intifada bastırılmıştır.

Dünya çapında dikkat çeken bir diğer olay ise 1992 yılında Irak'ın güneyindeki Mesan bataklıklarında meydana gelen Baas hükümetinin Şiiler üzerindeki baskılardı. 1991 ayaklanmasından sonra Baas hükümeti, Şiilerin bulunduğu güneydeki geniş bölgelerin kontrolünü ele geçirmeyi başardı, ancak askeri personel ve teçhizata izin verilmeyen bataklık bölgelerde başarılı olamadı. Bataklık zamanla Şii direnişinin üssü haline geldi. Baas hükümeti bataklık alanını daha iyi kontrol altına almak için yeni politikalar benimsedi ve bataklıkta yaşayan insanları bölgeden uzaklaştırmak için adımlar atmaya başladı (Bengio, 1996, s.74-75). Bu direnişle başa çıkmak için, Saddam Hüseyin yönetimi bataklıkları kurutmaya karar verdi. Devasa drenaj projeleri başlatılarak bataklıkların suyu çekildi. Bu, sadece bataklık ekosistemini tahrip etmekle kalmadı, aynı zamanda bataklıkta yaşayan Ma'dan (Marsh Arapları) topluluğunu da etkiledi. Yüz binlerce insan yaşadıkları toprakları terk etmek zorunda kaldı. Bu hareket, Saddam Hüseyin'in Şii topluluğu üzerindeki kontrolünü artırmak ve direnişi bastırmak için gerçekleştirildi.

Bu araştırma ve yararlanılan kaynaklar ile 1958-2003 dönemi arasında örgütlenen Şii siyasi muhalefetinin fikirsel olgunlaşması, dini olgular ile gelişmesi, eylemsel pratiği ve bugünün Irak'ındaki iktidar olma sürecine giden yolun tarihsel

analizi yapılmıştır. Bu araştırma ile baskı altında tutulan bir kitlenin, özgürleşme ve iktidar olma yolunda izlediği yöntem ve pratik aktarılmıştır.

Bu çalışmada, Cumhuriyet ve Baas Rejimi sürecinde Şii siyasal örgütlenmeleri analiz etmek için bir yöntem kombinasyonu kullanılmıştır. Şii siyasal örgütlenmelerinin Cumhuriyet ve Baas Rejimi süreçlerindeki rolü ve etkileri, Orta Doğu'nun siyasi ve toplumsal dinamiklerini anlamak açısından önemlidir. Bu örgütlenmeler, bölgedeki siyasi karar alma süreçlerini etkilemiş ve toplumsal değişimleri yönlendirmiştir. Bu nedenle, bu konunun daha derinlemesine analiz edilmesi gerekmektedir. Tek bir analiz yöntemi kullanmak, konunun tüm yönlerini anlamakta sınırlayıcı olacağından, farklı analiz yöntemlerinin kombinasyonu, farklı perspektiflerden verilerin değerlendirilmesine ve daha kapsamlı sonuçlara ulaşmaya yardımcı olmuştur. Şii siyasal örgütlenmeleri ve bu örgütlenmelerin Cumhuriyet ve Baas Rejimi süreçlerindeki rolü karmaşık ve çok boyutlu bir konudur. Sadece bir analiz yöntemi kullanarak tüm bu boyutları anlamak zor olabilir. Bu nedenle, birden fazla yöntemin bir arada kullanılmasıyla daha kapsamlı bir bakış elde edilebilir. Farklı analiz yöntemleri, farklı türde verilere dayandırılmıştır. Örneğin, tarihî belgeler, saha araştırmaları gibi farklı veri kaynaklarından elde edilen verilerin birleştirilmesi, daha güçlü ve güvenilir sonuçlar elde etmeye yardımcı olmuştur. Birden fazla analiz yöntemini bir araya getirerek, elde edilen sonuçlar daha nüanslı ve kapsamlı olmuştur. Bu da araştırmanın daha derinlemesine ve daha sağlam bir temelde yapılmasına olanak tanıyacağından yöntem kombinasyonuna başvurulmuştur.

Öncelikle tarihsel bir inceleme yapılmış, Şiiler ve Şiili için Irak'ın önemine dair dini ver sosyolojik analizler sunulmuştur. Devamında Irak'ta komünist hareketin ivme kazanmasıyla dini havzalarda örgütlenmeye başlayan Şii gruplara odaklanarak, Dava Partisi'nin Irak'taki Şiilere geniş etkisini incelenmiştir. 1921'de modern Irak devleti kurulduğunda Şiiler örgütsel anlamda bir aktivasyona sahip değillerdi. İktidarın Sünnilerin elinde olması Şii kitlenin her zaman daha pasif bir siyaset tercih etmesine neden olmuştur. Bunun yanında Irak'ın jeostratejik anlamda Şiiler açısından önemli bir konuma sahip olması da, Irak İktidarını elinde bulunduran Sünniler açısından, Şiilerin sürekli kontrol altında tutulması için bir neden oluşturmaktaydı. 16. ve 17. yy'larda Osmanlı ve Safevi imparatorlukları bu bölge için savaşmıştır.

Osmanlı'nın iktidarı ele geçirmesinin ardından da Irak tarihi ve dini anlamda Şiiler açısından önemini kaybetmemiştir. Irak'taki Şiilerin havzalar temelinde oluşturduğu eğitim sistemi, aynı zamanda 19. yy'da Irak'taki Sünni aşiretler üzerinde de etkili olmuş, Osmanlının aşiretlere dair politikası Şii din insanlarının büyük kitlelere ulaşmasına neden olmuştur. Osmanlı'nın vergi gelirini arttırmak için aşiretleri yerleşik yaşama teşvik etmesi sonucunda birçok Sünni aşiret kitlesel mezhep değiştirmiştir (Nakash, 1994). Göçer yaşamdan yerleşik yaşam geçiş Irak'ta yeni bir kimlik krizini yaratmıştır. Yerleşik olan aşiretler Şiiliğe geçerken, konar-göçer yaşamı devam ettiren aşiretler Sünni olarak kalmışlardır. Bu da Irak'ın sosyolojik yapısı için önemli bir yere sahip olan aşiretçilik algısında bir krize neden olmuş ve aşiretlerin parçalanmasına sebep olmuştur. Bu açıdan bakıldığında Şii örgütlülüğünün Irak modern tarihindeki ilk başarısını, Sünni aşiretleri parçalamak olarak nitelendirmek mümkündür.

20. yy'ın başlarında Irak'taki Şii nüfus Şii merciyetin etkisi de siyasetle daha fazla ilgili hale gelmiştir. Bu ilginin içinde revizyonist ve modernist Şii din insanları etkin bir rol oynamıştır. Bu çalışmada 20. yy'da Şii kitleyi siyasal alana sevk eden Muhammed Bakır es'Sadr gibi önemli modernist din insanları üzerine de analizler yapılacaktır. Aynı zamanda İslamist hareketlerde etkisi çok görülmeyen kadın kimliği üzerinden de tahliller yapılarak Şii örgütlülüğündeki kadın figürleri üzerine de değinilecektir.

Irak'ta Şii örgütlülüğü tarihini 1950'li yıllara kadar götürmek mümkündür. Bu tarihi süreç yukarıda da belirtildiği gibi Irak'taki komünist hareketin siyasal aktivasyonu ile paralel bir zaman bir dilimine denk gelmektedir. Irak Şii örgütlülüğünün katalizörü olarak adlandırılabilecek Komünist hareket ise çalışmada ayrı bir bölümde tarih ve gelişimi olarak ayrı olarak ele alınmıştır. Komünist hareketin Şii örgütlenmeler içerisine dahil edilmesinin nedeni Irak Komünist Partisi'nin içinde seküler ve dindar kitlenin bir arada bulunması, partinin "Şehitler Listesi" olarak deklare ettiği isimler arasında Irak'ın Şii bölgelerinden çok fazla ismin yer almasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple Irak Şii örgütlerinin ve merciyetinin anti-komünist bir propaganda yürüttüğü görülse de birçok Şii'nin Irak Komünist partisi içinde örgütlenmiş olduğu da Irak'ın örgütlülük tarihinin incelenmesi ise ayrı bir sebep olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmanın sürecinde genel olarak Irak Şiileri inceleyen farklı kaynaklara başvurulmuştur. Şiiliğin teolojik yaklaşımını analiz edebilmek için Şii ve Sünni kaynaklardan faydalanılmıştır. Çalışmayı yapan kişinin katılımlı gözlem yöntemiyle, Babil, Necef, Kazimiyye, Kerbela gibi bölgelerde gözlemleri de Şiilik tanımının yapılabilmesi için etkin olmuştur. Aynı zamanda Türkiye'de yaşayan Şii gruplar ve ulema ile iletişime geçilerek Şiilik algısının tanımı analiz edilmeye çalışılmıştır. Şiiler için önemli yere sahip olan dini ritüellerdeki toplumsal algının tahlili için Irak ve Türkiye'li Şiilerin ritüelleri saha araştırmalarıyla gözlemlenmiştir. Irak'ın Şiiler için önemini tahlil edebilmek için Arapça ve Farsça dini kaynaklardan faydalanılmıştır.

Çalışmanda Şii siyasal örgütler dini ve dini olmayanlar olmak üzere farklı bölümlerde incelenmiştir. Bu sebeple Baas Partisi ve Komünist Parti içindeki Şiiler ayrı olarak analiz edilerek, ulaşılabilen Şii kimlikler tablolaştırılmıştır. Irak'ın Şii örgütlenmelerinin sınıflandırılmasının yapılabilmesi için, Şiilik için dini etkide önemli bir faktör olan Dini Havzalar ayrı olarak incelenmiştir. Mesnetli kanıtlar oluşturabilmek için havzalarda yetişen din insanları ile görüşmeler yapılmış, Şiilik ve politik algı üzerine veri toplanmıştır. Baas Rejimi sürecinde Şii olmasına rağmen orduda bulunan ve bugün Irak Siyasetinde etkin olan kişiler ile görüşmeler yapılarak, Irak Şii örgütlerine dair görüşleri alınmıştır. Baas Rejimi'nin Şiiler üzerinde uyguladığı baskı ve operasyonlara dair veriler Irak'lı Şiiler ile yapılan görüşmelerden de örneklendirilmeye çalışılmıştır. Irak'taki Şii örgütlenmeler yukarıda da bahsedildiği gibi seküler ve komünist hareketlere bir yanıt olma özelliğini taşıyordu. Bu sebeple Irak'ta hala etkin olan Irak Komünist Partisi yayın organı Tarik Al'Şahab (Halkın Yolu) ile iletişime geçilerek Irak Komünist Partisinin dine bakışı ve Komünist Parti içindeki Şiilere dair veriler toplanmıştır. Araştırmaya kaynak olan referanslar geniş bir yelpazede yer almaktadır. Kaynakça bölümünde Arapça ve İngilizce kaynaklar büyük bir önem taşımaktadır. Aynı zamanda seküler ve komünist ideoloji ile mücadele etmek için kullanılan vaaz gibi geleneksel yöntemlerden de çalışma boyunca yararlanılmıştır.

Bu çalışma 1958 ve 2003 yılları arasında farklı stratejiler seçmiş siyasal örgüt ve paramiliter grupları konu edinmektedir. Bu süreç içerisinde monolitik bir gelişimin olduğunu iddia etmek mümkün görünmemektedir. İran ve Lübnan etkisi,

Şiiliğin protest algısı, Baas Rejiminin şiddet katsayısına bağlı olarak Irak'taki Şii örgütlenmeler zaman içerisinde farklı yapısal özelliklerde ve birbirinden farklı stratejiler benimseyerek Irak'ın bugününün siyasetine tesir etmiştir. Bu sebeple İran merkezli Irak Şii örgütleri ve diasporadaki Irak Şiilerinin stratejileri, ilgili örgütlenmelerin başlıkları altında sunulmuştur. Irak Şii örgütlülüğünün farklılığı ve etkileşimi ile Ek'ler kısmında sunulan veriler ile resmedilmiştir.

Çalışmada Baas Rejimi'nin Şii'ler üzerindeki baskıları ve şiddet içeren operasyonları kronolojik olarak incelenmiştir. Baas Rejiminin Şii'ler üzerindeki baskılarının Şii örgütlenmesinin daha görünür ve güçlü olmasına dair analizler hem dini hem de sosyolojik bağlantılar ile ele alınmıştır. Baas Rejimi sürecinde Şii aktivizminin başarısının bugünün Irak'ının iktidarı olan Şiileri anlamak için tahliller tarihi veriler ile sunulmuştur.

Bu çalışma, mevcut akademik literatüre kritik bir katkı sağlamayı hedeflemektedir. İlk olarak, Irak'ın modern tarihini anlamaya yönelik mevcut literatür, büyük ölçüde Sünni-Arap egemenliğinin rolü üzerine yoğunlaşmıştır. Bu egemenlik paradigması, özellikle etnik ve mezhebi grupların siyasi dinamiklerini ve rollerini incelemeye yönelik çalışmalarda sıklıkla öne çıkmaktadır. Ancak, bu bağlamda Şii topluluğunun siyasi etkinliği ve bu etkinliğin nasıl şekillendiği sıklıkla gözden kaçırılmış veya yetersiz bir şekilde ele alınmıştır (Smith, 2010; Hassan, 2015). Çalışma, eksikliği hissedilen bu alana ışık tutmayı ve Şii topluluğunun siyasi rollerini, çatışmaları ve dinamiklerini, hem yerel hem de uluslararası politik kararlar ve etnik-mezhebi ilişkiler bağlamında detaylı bir şekilde analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Bu araştırmanın sunduğu metodolojik yenilikler, akademik alana katkı sağlama kapasitesi açısından dikkat çekicidir. Mevcut literatürün çoğu, kantitatif veri analizi üzerinden gerçekleştirilmiş ve bu yaklaşım, genellikle, dönemin karmaşık siyasi dinamikleri ve Şii topluluğunun rolüne dair derinlemesine bir anlayış sunmada yetersiz kalmıştır (Jones, 2008; Al-Khafaji, 2004). Ancak, bu çalışma, kantitatif veri setlerini kalitatif analizlerle birleştirerek, 1958-2003 yılları arasında Irak'ta yaşanan politik değişimlerin ve Şii topluluğunun bu sürecin nasıl etkilendiği konusunda çok boyutlu ve kapsamlı bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır. Bu metodolojik

birleşim, döneme dair detaylı bir anlayış sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda, siyasi dinamikler ve Şii topluluğunun değişen rolü arasındaki etkileşimi de aydınlatacaktır.

Bu araştırma, "Cumhuriyet ve Baas Rejimi Sürecinde Irak Şiileri'nin Siyasi Rolü (1958-2003)" başlığı ile, Irak'ın tarihsel ve güncel siyasi koşullarını derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çalışma, sadece Irak'ın geçmişine ve mevcut siyasi atmosferine ışık tutmakla kalmayıp, aynı zamanda ülkenin gelecekteki siyasi istikrarı ve etnik-mezhebi uyumu için potansiyel rehberlik sağlama kapasitesine sahiptir. Bu durum, Irak'ın bölgesel ve uluslararası barış ve güvenliğe olan kritik etkisini göz önünde bulundurarak, özellikle önemlidir (Anderson & Stansfield, 2004).

Çalışma, mevcut akademik literatüre çoklu katkılar sağlamayı hedeflemektedir. Bunlar arasında teorik, metodolojik ve pratik boyutlar bulunmaktadır. Teorik olarak, çalışma Irak'ta ve daha geniş bir perspektifle Orta Doğu'da etnik ve mezhebi grupların siyasi rollerine dair derinlemesine bir anlayış sunmayı amaçlamaktadır. Metodolojik olarak, bu araştırma kantitatif ve kalitatif veri analiz metodlarını birleştirerek, tarihsel ve sosyopolitik koşullar arasındaki karmaşık etkileşimleri çözümlemeyi hedeflemektedir. Pratik açıdan ise, bu çalışma politika yapıcılar, akademisyenler ve stratejik analistler için, etnik ve mezhebi dinamiklerin siyasi istikrar ve güvenlikle nasıl etkileşime girdiği konusunda kritik yeni perspektifler ve öneriler sunmayı planlamaktadır.

Bu akademik çalışma, Arapça ve Farsça kaynakların analizi ve değerlendirmesi açısından ciddi bir katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, Arapça terminoloji ve ifadelerin sunumunda, Ortadoğu çalışmaları alanında yaygın olarak kabul görmüş olan Uluslararası Ortadoğu Çalışmaları Dergisi (International Journal of Middle Eastern Studies) stil kılavuzu, kısaca IJMES, esas alınmıştır.

Tarihsel bir süreci ve çeşitli özel isimler, kurumlar ve organizasyonlar içeren bu çalışma, Türkçe'de karşılığı olmayan Arapça harf ve sesleri doğru bir şekilde ifade etmek adına, IJMES stil kılavuzundan yararlanmıştır. Bu kılavuz, Arapça ve Farsça öğelerin transliterasyonu için standartlaştırılmış aksan ve vurgu işaretleri sağlar. Transliterasyonun uygunluğu ve bütünlüğü, çalışmanın anlaşılabilirliği ve bilimsel rigoru açısından kritik öneme sahiptir.

Bu nedenle, Arapça ve Farsça öğelerin okuyucu tarafından tam ve doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için, IJMES aksan ve vurgu tablosu bu çalışmaya ek olarak sunulmuştur. Bu ek, çalışmayı okuyanların, metni daha derinlemesine ve kapsamlı bir şekilde anlamasına yardımcı olmayı amaçlamaktadır.

IJMES TRANSLITERASYON SİSTEMİ
ARAPÇA-FARSÇAVE TÜRKÇE İÇİN

A = Arapça, F= Farsça, O = Osmanlıca, MT = Modern Turkçe

	A	F	O	MT		A	F	O	MT		A	F	O	MT
ء	ʾ	ʾ	ʾ	—	ز	z	z	z	z	ك	k	k *or* g	k *or* ñ	k *or* n
ب	b	b	b	b *or* p	ژ	—	zh	j	j				*or* y	*or* y
پ	—	p	p	p	س	s	s	s	s				*or* ğ	*or* ğ
ت	t	t	t	t	ش	sh	sh	ş	ş	گ	—	g	g	g
ث	th	s̲	s̲	s	ص	ṣ	ṣ	ṣ	s	ل	l	l	l	l
ج	j	j	c	c	ض	ḍ	ż	ż	z	م	m	m	m	m
چ	—	ch	ç	ç	ط	ṭ	ṭ	ṭ	t	ن	n	n	n	n
ح	ḥ	ḥ	ḥ	h	ظ	ẓ	ẓ	ẓ	z	ه	h	h	h[1]	h[1]
خ	kh	kh	h	h	ع	ʿ	ʿ	ʿ	—	و	w	v *or* u	v	v
د	d	d	d	d	غ	gh	gh	g *or* ğ	g *or* ğ	ي	y	y	y	y
ذ	dh	z̲	z̲	z	ف	f	f	f	f	ة	a[2]			
ر	r	r	r	r	ق	q	q	ķ	k	ال	[3]			

1 Eğer h sonda değilse 2 bulunma halinde -de 3 Artikel durumunda -Al

1. IRAK ŞİİLİĞİ

20. yüzyılın sonlarına yaklaşırken, Irak'ın siyasi sahnesi, Şii Müslümanlar için belirgin ve dönüştürücü bir değişim sürecine girmiştir. Bu değişim, sadece Irak'ın modern tarihini şekillendirmekle kalmamış, aynı zamanda Ortadoğu bölgesindeki siyasi dinamikleri de büyük ölçüde etkilemiştir. Irak, İslam'ın büyük mezheplerinden biri olan Şii İslam'ın önemli bir merkezi konumunda olup, bu mezhep topluluğu, özellikle incelenen dönemde önemli evrimsel değişikliklere uğramıştır. Bu evrimsel değişikliklerin doğası, kapsamı ve sonuçları, bu çalışmanın merkezi odak noktasını oluşturmaktadır. Bu nedenle, bu çalışma, Irak Şiilerinin siyasi evrimini ve bu evrimin bölgesel etkilerini anlamak amacıyla bu belirgin dönemi yakından incelemektedir.

Çalışma, 1958-2003 yılları arasında Irak'ta Şiilerin siyasi rolü üzerine odaklanarak, ilgili zaman dilimindeki Şii örgütlülüğünün 2003 sonrası Irak Siyasetinde egemen olmasının cevaplarını aramaktadır. Çalışma boyunca Clifford Geertz ve Jürgen Habermas'ın düşünceleri ışığında, bu dönemde Irak Şiilerinin nasıl bir siyasi kimlik oluşturduğu, bu kimliğin nasıl dönüştüğü ve etnik, dini ve ideolojik faktörlerin bu süreçte ne gibi etkileri olduğu incelenmiştir.

Clifford Geertz, toplulukların sembolik ve kültürel sistemler etrafında kimliklerini inşa ettiğini savunur. Irak Şiileri, Baas rejimi döneminde ayrılıkçı siyasi kimlikler oluşturmuş, Geertz'in kültürel sistem teorisi bu yolla anlaşılabilir. Clifford Geertz, kültürel sistemlerin bir topluluğun anlam yapısı ve kimliğini belirlemekte önemli bir rol oynadığını ileri sürer (Geertz, 1973). Geertz, kültürü "anlamın örümcek ağı" olarak tanımlar ve bu anlam yapısının, bireylerin ve toplulukların dünya hakkında nasıl düşündüğünü, nasıl anlamlandırdığını ve nasıl eylemde bulunduğunu şekillendirdiğini belirtir. Geertz'in bu görüşü, 1958-2003 yılları arasında Irak Şiilerinin yaşadığı siyasi ve kültürel dinamikleri anlamak için önemli bir çerçeve sağlar. Baas Partisi'nin iktidara gelmesi, özellikle Şii topluluğu üzerinde derin etkiler yaratmıştır. Parti, Arap milliyetçiliği ve sosyalist idealleri benimsemiş, fakat bu idealler genellikle Sünni Araplar lehine işlemiştir (Dodge, 2003). Şii topluluğu, bu dönemde sistemik olarak marjinalleşmiş ve yer yer zulme uğramıştır. Bu marjinalleşme ve dışlanma, Şiilerin kendi içlerinde ayrılıkçı ve direnişe dayalı bir kimlik oluşturmasına yol açmıştır.

Geertz'in kültürel sistem teorisi bu bağlamda anlamlıdır. Şiiler, Geertz'in de belirttiği gibi, sembolik ve kültürel sistemler etrafında bir kimlik oluşturmuşlardır. Örneğin, Şii ritüeller, mitoloji ve teoloji, bu dönemde Şiilerin direnişini ve kimliklerini sembolize etmek için kullanılmıştır. Ayrıca, bu sembolik sistemler, Şiilerin kendi içerisinde bir dayanışma ağı oluşturmasına ve Baas rejimine karşı birleşik bir cephe geliştirmesine olanak tanımıştır. Bu kültürel ve sembolik sistemler, Şiilerin politik kimliğini de şekillendirmiştir. Baas rejimi döneminde, Şii topluluğu, Geertz'in tanımladığı gibi, kültürel kodlar ve anlamlar etrafında ayrılıkçı bir siyasi kimlik inşa etmiştir. Bu kimlik, topluluğun sosyal, ekonomik ve politik taleplerini ifade etmek için bir araç olarak kullanılmıştır (Al-Ali, 2003). Clifford Geertz'in kültürel sistem teorisi, 1958-2003 yılları arasında Irak Şiilerinin siyasi kimlik inşası sürecini anlamak için kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Geertz'in teorisi, bu dönemde Şii topluluğun nasıl karmaşık sembolik ve kültürel sistemler etrafında ayrılıkçı ve direnişe dayalı bir kimlik inşa ettiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Jürgen Habermas'ın "kamusal alan" kavramı, Şiilerin toplumsal ve siyasi konuları tartışabildikleri ve kolektif bir kimlik oluşturabildikleri bir alanı ifade eder. 2003 sonrasında, Şii kamusal alanının genişlemesi, siyasi rolünün de artmasına yol açmıştır. Jürgen Habermas'ın "kamusal alan" teorisi, siyasi ve toplumsal diyaloğun meydana geldiği, halkın kollektif kimliklerini ve anlayışlarını inşa edebileceği bir alan olarak anlaşılır (Habermas, 1962). Habermas'ın bu kavramı, özellikle 2003 sonrası Irak'ta Şiilerin siyasi ve toplumsal rolünün anlaşılması için önemli bir teorik çerçeve oluşturur.

Jürgen Habermas, kamusal alanın demokratik toplumların işleyişinde temel bir rol oynadığı argümanını geliştirir. Kamusal alanda, bireyler ve gruplar siyasi ve toplumsal meseleler hakkında özgürce tartışabilir, fikirlerini ifade edebilir ve kolektif kimliklerini inşa edebilirler. Bu alan, devletin ve piyasanın ötesinde, civil society olarak kabul edilir ve halkın çıkarlarını temsil eder. 2003 yılında Baas Rejimi'nin yıkılmasıyla birlikte, Irak'ta siyasi ve toplumsal dinamikler önemli bir değişim yaşamıştır. Bu değişim sürecinde, Şiiler için kamusal alanın genişlemesi, siyasi rolünün artmasına yol açmıştır. Örneğin, Şii kamusal alanlar—camiler, toplumsal organizasyonlar, ve medya platformları—aktivizm için bir sahne haline gelmiş ve Şiiler, bu alanlarda toplumsal ve siyasi konuları özgürce tartışabilme imkanı

bulmuşlardır. Jürgen Habermas'ın kamusal alan teorisi, 2003 sonrası Irak'ta Şii topluluğunun siyasi etkinliğinin ve kamusal alandaki rolünün anlaşılmasını sağlar. Teorinin sunduğu bu çerçeve, Irak Şiilerinin kamusal alandaki genişlemesinin, siyasi etkinliklerini ve toplumsal etkilerini nasıl artırdığına dair bir anlayış sunar.

Geertz'in kültürel sistemleri ve Habermas'ın kamusal alan teorileri bir arada ele alındığında, Irak Şiilerinin 1958-2003 yılları arasındaki siyasi dinamikleri anlaşılabilecektir. Bu doğrultuda çalışmada, etnik, mezhebi ve ideolojik faktörlerin 1958-2003 döneminde Irak Şiilerinin siyasi rolü üzerinde nasıl etkili olduğunu kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Bu teorik temeller, ampirik araştırmalar için sağlam bir zemin oluşturur. Bu çalışmanın kavramsal çerçevesi, bir dizi teorik yaklaşımı ve tarihsel süreçleri ele alırken, birkaç önemli sınırlılığa da sahiptir. Teorik kapsam, belli başlı yaklaşımların dışında kalan, örneğin feminist veya post-kolonyal teoriler gibi, diğer potansiyel teorik katkıları göz ardı etmektedir. Bunlar, çalışmanın analitik derinliğini ve kapsamını sınırlayan bir faktördür. Çalışmanın tarihsel odağı, 1958-2003 yılları arasına sınırlıdır. Bu dönem dışındaki tarihsel etkiler ve devam eden gelişmelerin analize dahil edilmemiş olması, çalışmanın genellenebilirliğini etkileyebilir. Ayrıca, çerçeve sadece kavramsal bir yapı oluşturduğu için ampirik veri eksikliği de bulunmaktadır. Gelecekteki araştırmaların, bu teorik çerçeveyi ampirik veri ile test etmeleri gerekmektedir.

Son olarak, coğrafi ve sosyal sınırlılıklar da dikkate alınmalıdır. Çalışma, spesifik olarak Irak Şiileri üzerine yoğunlaşmıştır; bu da çerçevenin diğer etnik veya mezhebi gruplar için doğrudan uygulanabilir olmadığı anlamına gelir. Özellikle, Şii toplumunun genellikle içe kapanık yapısı ve Cumhuriyet dönemi Irak Şiileri ile ilgili yazılı kaynakların sınırlı olması, bu çerçevenin uygulanabilirliğini daha da sınırlamıştır. Bu sınırlılıklar, gelecekteki araştırmalar için potansiyel yollar sunmaktadır. Yeni teorik yaklaşımların entegrasyonu, daha geniş bir tarihsel odağın benimsenmesi ve ampirik verilerin kullanılması, bu kavramsal çerçevenin daha kapsamlı ve genellenebilir bir analizini sağlayabilir.

1958-2003 yılları arasında Irak'taki Şii varlığı, dini ve dini olmayan örgütlerin kapsamı, hedefleri ve etkinlikleri açısından önemli bir rol oynamıştır. Bu dönem, monarşinin yıkılmasından (1958) Saddam Hüseyin'in düşüşüne (2003) kadar uzanan

geniş bir zaman dilimini kapsar. Çalışmanın teorik çerçevesi, Şii varlığının Irak'ta nasıl şekillendiğini ve bu süreçte hangi dinamiklerin etkili olduğunu tartışmayı amaçlamaktadır. Sosyo-ekonomik durumlar, dini örgütlenmelerin yükselmesi ve düşüşü üzerinde belirleyici olmuştur (Sadowski, 1993). Şiilerin, sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı olmaları, onları politik örgütlenmelere ve dini hareketlere daha yatkın hale getirmiştir (Nakash, 2003). Şii topluluğu, bu dönemde sosyo-ekonomik olarak marjinalleşmiş ve bu da radikal dini ve dini olmayan örgütlerin, örneğin el-Sadr liderliğindeki Mahdi Ordusu[1]'nun, oluşumuna zemin hazırlamıştır. Dini ve dini olmayan örgütlerdeki Şii varlığı, ekonomik fırsatların eksikliği ve sosyal adalet arayışı ile şekillenmiştir.

Kimlik ve aidiyet meseleleri, 1958-2003 yılları arasında Irak'ta yaşayan Şii toplumu için kritik öneme sahiptir (Nakash, 2003). İran-Irak Savaşı sırasında, Şiiler, Irak hükümeti tarafından 'öteki' olarak damgalanmıştır. Bu ötekileştirme, dini ve seküler organizasyonların oluşumu ve etkinlikleri üzerinde derin etkilere sahiptir. Dini örgütlerden Dava Partisi ve İslami Yüksek Konsey, bu dönemde Şii kimliğini ve aidiyetini güçlendirmek için çeşitli stratejiler geliştirmiştir. Bu stratejiler, özellikle devletin otoriter yapısına ve toplumsal baskılara bir tepki olarak şekillenmiştir.

Otoriter yönetim modellerinin, toplumların örgütlenme dinamiklerini ciddi anlamda etkilediği bilinmektedir (Heydemann, 1999). Saddam Hüseyin'in yönetiminde, Irak devleti kesinlikle otoriter bir yapı sergilemiş ve bu durum, özellikle Şii toplumu üzerinde yoğun bir baskı atmosferi oluşturmuştur. Bu baskılar, gizli dini toplulukların ve direniş hücrelerinin aktifleşmesine ve hatta kurulmasına olanak sağlamıştır. Yani, Saddam Hüseyin'in despotik yönetimi, direnişin artmasına, ve bu bağlamda Şiilerin politik ve dini örgütlenmelerinde belirgin bir hareketlenmeye yol açmıştır. Bu dönemde ön plana çıkan dini örgütlerden biri Dava Partisi, dini olmayan örgütlerden biri ise Komünist Parti olmuştur. Bu örgütler, Şii direnişini organize eden ve yönlendiren ana aktörler arasında yer almıştır ve onların

[1] Mahdi Ordusu: 2003 yılında Irak'ta Muqtada al-Sadr liderliğinde kurulmuş olan Şii milis örgütüdür. Bu örgüt, özellikle Saddam Hüseyin'in devrilmesinin ardından ortaya çıkan siyasi boşlukta, Şii topluluğunun çıkarlarını savunma amacı gütmüştür. Başlangıçta geniş destek gören Mahdi Ordusu, zamanla hem Amerikan koalisyon güçleriyle hem de diğer milis gruplar ve Irak hükümet güçleriyle çatışmalara girmiştir. Muqtada al-Sadr'ın politik ve dini etkisi, Irak'ta halen sürmektedir.

etkinlikleri, Saddam'ın baskıcı politikalarına bir tepki olarak şekillenmiştir (Bengio, 1998).

Şii İslam'ın teolojik ve fıkhi çerçevesi, dini mercilerin (örneğin Ayetullahlar) etkinliği üzerinden şekillenir (Waldo, 1988). Dini mercilerin verdikleri fetvalar ve yorumlar, örgütlenme ve etkinlikleri etkilemiştir. Şii İslam'ın fıkhi ve teolojik yapısı, dini örgütlenmeyi önemli ölçüde etkilemektedir (Sachedina, 2001). Diaspora ve dış etkiler, özellikle İran, dini ve dini olmayan örgütlerin aktivizm ve etkinliği üzerinde etkili olmuştur (Litvak, 1998a). İran İslam Devrimi, örneğin Irak İslami Devrim Yüksek Meclisi (IİDYM)'ni destekleyerek, bu tür örgütler için bir dayanak noktası oluşturmuştur.

1958-2003 yılları arasında Irak'taki Şii topluluğunun siyasi örgütlenmesi, 'şehitlik' kavramının mobilizasyon ve legitimasyon mekanizması olarak kullanıldığı bir dönemi de ifade eder. Şehitlik, özellikle Şii İslam'da merkezi bir konsepttir ve bu dönemde, otoriter rejimlere karşı direnişin sembolü olarak işlev görmüştür (Mervin, 2010). Sosyo-politik koşullar ve baskıcı devlet politikaları, şehitlik kavramının siyasi bir araç olarak kullanılmasında katalizör olmuştur (Reed, 2005). Özellikle Saddam Hüseyin döneminin otoriter ve baskıcı uygulamaları, Şii topluluğunda şehitlik olgusunun daha fazla vurgulanmasına neden olmuştur (Heydemann, 1999). Bu durum, şehit olan bireylerin anılarını yaşatmak ve yeni üyeleri mobilize etmek için bir fırsat yaratmıştır. Şehitler, dini anma törenlerinde, özellikle Aşura ve Erbain gibi, sıkça anılmaktadır (Chelkowski & Dabashi, 1999). Bu ritüeller, şehitlerin anılarını canlı tutmaya ve topluluk üyeleri arasında sosyal ve siyasal bağları güçlendirmeye yaramaktadır. Şii topluluğu, bu tür dini etkinliklerle şehitlerin anılarını yücelterek, hem dini kimliklerini güçlendirmişler, hem de politik mesajlarını yaymayı başarmışlardır. Bu bağlamda, şehitlik kavramının politik örgütlenmede bir katalizör olarak işlev görmesi, dini örgütlerin etkinliği ve stratejileri üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır (Litvak, 1998b). Şii örgütler, şehitlerin anılarını sosyal ve politik bir sermaye olarak kullanmayı başararak, daha geniş topluluklar tarafından kabul görmüş ve etkinliklerini artırmıştır. Bu bağlamda; 1958-2003 yılları arasında Irak'ta Şii topluluğunun siyasal örgütlenmesi, şehitlik kavramının çok boyutlu bir işlev gördüğü kompleks bir süreçtir. Şehitlik, hem dini kimliği pekiştiren hem de politik

mobilizasyonu sağlayan bir mekanizma olarak, bu dönemin Şii siyasal örgütlenmesinde merkezi bir role sahiptir.

Kültürel etkinlikler ve sosyal dinamikler, dini ve seküler örgütlerin varlığı ve etkinliği üzerinde belirleyici faktörlerdir (Esposito & Voll, 1996). Özellikle 1958-2003 yılları arasında Irak'taki Şii topluluğu, çeşitli dini bayramlar, anma törenleri ve dini eğitim programları aracılığıyla da sosyal ve kültürel kimlikleri pekiştirilmiştir. Örneğin, Aşura ve Erbain gibi önemli Şii bayramları, topluluğun bir araya gelerek sosyal dayanışmayı ve dini aidiyeti güçlendirdiği önemli ritüellerdir. Bu tür etkinlikler, özellikle sekter çatışmaların ve devlet baskısının yoğun olduğu dönemlerde, Şiilerin birlik ve beraberliklerini korumada kritik bir rol oynamıştır. Dini bayramlar ve anma törenleri sadece dini aidiyeti güçlendirmekle kalmayıp, aynı zamanda Şii topluluğunun dini ve politik örgütlenmesini de etkilemektedir. Bu etkinlikler, özellikle Dava Partisi ve İslami Yüksek Konsey gibi dini örgütler için birer mobilizasyon ve örgütlenme platformu olarak işlev görmüştür. 1958-2003 yılları arasında, Irak'ta yaşayan Şii topluluğu, dini ritüeller ve bayramlar etrafında örgütlenerek, hem kültürel kimliklerini korumuş hem de politik ve dini etkinliklerini artırmıştır. Farklı dini ve seküler örgütler, bu dönemde karmaşık sosyal, ekonomik ve politik dinamiklerle etkileşime girmiş, bu etkileşimler ise Şii topluluğunun genel örgütlenme ve etkinlik seviyelerini belirlemiştir. Örneğin, Saddam Hüseyin döneminin baskıcı politikaları, Şii örgütlerinin daha radikal ve direniş odaklı bir kimlik kazanmasına yol açmıştır.

1958-2003 döneminde Irak'taki Şii topluluğunun örgütlenme dinamikleri, dini ritüeller, bayramlar ve anma törenleri gibi kültürel etkinliklerin yanı sıra, sosyo-ekonomik faktörler ve politik koşullarla da şekillenmiştir. Bu karmaşık etkileşim ağı, Şiilerin farklı örgütlerde nasıl bir varlık göstereceğini ve bu örgütlerin hangi hedef ve stratejiler doğrultusunda hareket edeceğini anlamak için önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır.

1977 ve 1987 yıllarında yapılan resmi nüfus sayımlarına kadar, Irak'ın etnik ve dini demografisi konusunda elimizde net, tarafsız ve güvenilir bilgiler bulunmamaktaydı. 1977 nüfus sayımında 12,029,000 olarak belirlenen nüfus, %35.3'lük artış göstererek 1987 yılında 16,278,000'e yükselmiştir. Ancak 1987

yılından itibaren, Irak'ın nüfusuna dair güvenilir ve tarafsız verilere ulaşmak zorlaşmıştır. Özellikle 1997 yılında Saddam Hüseyin Rejimi tarafından yapılan ve Kürt nüfusunun dahil edilmediği nüfus sayımı, demografik anlayışı daha da karmaşık bir hale getirmiştir.

Tarihsel süreçte Sünni Müslümanların siyasi iktidarı elinde tutması, diasporada ve uluslararası literatürde Irak'ın mezhepsel çoğunluğunun Sünni Müslümanlardan oluştuğu yönünde yanıltıcı varsayımlara yol açmıştır. Bununla birlikte, Abdul Kerim Al'Uzri'nin 1991 yılında yayımladığı eseri, bu konuda dikkate değer bir kaynak oluşturmakta ve Irak'ın etno-dini demografisine dair güncel yüzdelikler sunmaktadır. Al'Uzri'nin çalışması, Irak'ın karmaşık etnik ve dini yapısını anlamak için kritik öneme sahiptir ve bu alanda yapılan akademik çalışmalar için de bir temel oluşturmaktadır.

Tablo 1.1. Irak Nüfusunun Etno-dini Yüzdelik Oranların

Etnik ve Dini Gruplar	Nüfusa Göre Yüzdelik Oran
Arab Şii Müslüman	51,4
Arap Sünni Müslüman	19,7
Kürt Sünni Müslüman	18,4
Fars Şii Müslüman	1,2
Türkmen Sünni Müslüman	1,1
Türkmen Şii Müslüman	0,9
Kürt Şii Müslüman	0,6
Hristiyan	3,1
Yahudi	2,6
Ezidi	0,8
Sabii	0,2

Kaynak: Al Uzri, 1991

Baas Rejimi'nin 2003 yılında sona ermesiyle birlikte, Irak'ta demografik ve politik açıdan büyük bir Şii popülasyonun varlığı belirginleşmiştir. Şii partilerin etkisiyle, günümüz Irak siyaseti büyük ölçüde bu grubun yönlendirmesi altında şekillenmektedir. Bu çalışmanın özgünlüğü ve önemi, Şii topluluklarının iktidara nasıl geldiği ve baskıcı sistemlerde örgütlenmeyi nasıl başardığı konularını tahlil ve analiz etmeye yönelik olmasıdır. İncelenen 45 yıllık periyot boyunca, Şii liderlerin karizmatik etkisi, Şii teolojisinin politik hayata olan etkileri, baskılara karşı verilen

tepkiler ve iktidar arayışında meydana gelen gruplar arası rekabetler, Şii örgütlenmelerinin evrimine dair anlamlı ve derinlemesine bilgiler sunmaktadır.

Irak'ta 1958 ile 2003 yılları arasındaki politik değişimler, ülkedeki çeşitli etnik ve mezhebi toplulukları ciddi bir şekilde etkilemiştir. Ancak, bu geniş kapsamlı değişimlerin en fazla yankı uyandırdığı grup, belki de Şii topluluğudur. Cumhuriyetin 1958 yılında ilan edilmesi ve ardından Baas Partisi'nin iktidara gelmesi, Şii toplumunun siyasi, ekonomik ve sosyal dinamiklerini derinden etkilemiştir. Bu dönemlerde Şiiler, zaman zaman marjinalleşmiş, fakat diğer zamanlarda ise siyasal süreçlere ve karar mekanizmalarına etkin bir biçimde entegre olmuşlardır. Bu tarihsel ve sosyopolitik bağlamda, 'Cumhuriyet ve Baas Rejimi Sürecinde Irak Şiileri'nin Siyasi Rolü (1958-2003) başlığı taşıyan akademik çalışma, özellikle Şii topluluğunun siyasi evrimini detaylı bir şekilde analiz etme noktasında büyük bir önem taşımaktadır.

1.1. Şiiliğin Kökeni

Arapçada "Şia" kelimesi yandaş, taraftar, partizan anlamına gelmektedir. 12 imamcı Şia inancına mensup olan insanlar içinse Türkçede genel olarak "Şii ve Şiilik" tanımlamaları kullanılmaktadır. Başlığında “Şiilik” kavramı bulunan çalışmaların birkaçına bakıldığında farkedilecek ilk özelliğin Irak'tan ayrı ele alınmamış olmasıdır. Irak, İslam'ın ilk yıllarında önemli olaylara tanıklık etmiştir. İslam'ın temel kollarından biri olan Şii mezhebi de bu dönemde şekillenmeye başlamıştır. İslam'ın önde gelen figürlerinden İmam Ali, Hz. Muhammed'in damadı ve kuzeni olup, İslam'ın erken dönemlerinde Müslüman topluluğunun liderlerinden biri olarak kabul edilir. İmam Ali ve soyundan gelen İmamlar, Şii inancının merkezinde yer almış ve bu inanç, özellikle Irak'ta gelişim göstermiştir. İslam tarihinin ilk dönemlerinden itibaren Şiilerin birçok teolojik gelişimi Irak’taki Hille, Bağdat, Küfe, Necef, Kerbela ve Samarra gibi merkezlerde gerçekleşmiştir (Keskin, 2008, s.60). İslam tarihindeki ilk içsavaş olarak kabul edilen Cemel Vakası[2]'nın

[2] Cemel Vakası, 656 yılında İslam tarihinde meydana gelen ilk büyük iç savaşlardan biridir. Bu olay, Ali bin Ebu Talib ve Aisha bint Ebu Bekir arasında Cemel (deve anlamına gelir) adlı bir tepe yakınlarında meydana gelmiştir. Ali'nin halifeliğinin kabul edilmemesi ve üçüncü Halife Osman bin Affan'ın öldürülmesinden sonra ortaya çıkmış olan siyasi ve sosyal gerilimlerin bir sonucudur. Cemel Vakası, Müslüman toplumda derin yaralar açmış ve Ali'nin halifeliği döneminde yaşanan problemleri sembolize etmektedir (Esposito, 2005)

Basra'da gerçekleşmiş olması ve Hz. Ali'nin bu savaştan galibiyet ile çıkması ardından Irak topraklarında Şiiliğin ilk tohumları atılmıştır (Muir, 1891, s.261). Cemel Vakası, Müslümanların üçüncü halifesi Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra yerine geçen Hz. Ali'nin failleri bulamaması ve cezalandıramaması nedeniyle oluşan tepkiler nedeniyle ortaya çıkmıştır. Faillerin bulunamaması ve cezalandırılamaması konusunda pasif kaldığı düşünülen Hz. Ali ile fikir ayrılığına düşen Hz. Ayşe ve beraberindekiler, devamında karşı karşıya gelerek İslam'daki ilk iç savaşın Cemel Vakası ile tarihe geçmişlerdir (Goldschmidt & Davidson, 2011, s.9).

Irak'ta Şiiliğin kitleler üzerinde etkili olması Hz.Ali'nin Hicri 35 senesinin sonlarına doğru halife olması ile hızlanmıştır. Dört yıl dokuz ay devam eden halifeliği süresince bu etki devam etmiştir (Yakubi, 2010, s.54). Kendisinden önceki halifeler Medine'yi başkent seçerken Hz. Ali Kufe'ye gitmiş ve başkent olarak burayı belirlemiştir. Kufe'nin başkent olarak tayini ertesinde, Kufe başta olmak üzere Irak bölgesinin tamamında Hz. Ali'nin tanınması sağlanmıştır. Bu süre zarfında Hz. Ali'ye muhalif bir diğer kişi Muaviye Bin Ebu Süfyan[3] da, akrabası olduğu Hz. Osman'ın katilleri konusunda Hz. Ali ile zıt düşerek, faillerin bulunması konusunda talepte bulunmuştur. Ayrıca Hz. Osman'ın akrabası olan Muaviye katillerin korunduğunu iddia ederek, kendisine verilmesini talep etmiştir (Muafak, 2008, s.7). Durumun barışçıl yollarla çözülememesi üzerine Hz. Ali'nin ve Muaviye'nin orduları 657 yılında Sıffin'de karşı karşıya gelerek ve İslam'ın bir diğer büyük iç savaşı gerçekleştirmişlerdir. Savaşta Hz. Ali ve ordusunun üstünlük kurmaya başlamasıyla Muaviye barışçıl bir yöntem olarak hakem vasıtasıyla çözüm önerisinde bulunmuştur. Hz. Ali, bu öneriyi kabul etmiş ve savaşı sona erdirmek amacıyla

[3] Muaviye bin Ebu Süfyan, İslam'ın önemli siyasi figürlerinden biridir ve Emevi Hanedanı'nın kurucusudur. 602-680 yılları arasında yaşamıştır. Muaviye, İslam peygamberi Muhammed'in amcasının oğlu Ebu Süfyan bin Harb ve Hind bint Utbe'nin oğludur. Başlangıçta Muhammed'e karşı olan Ebu Süfyan ve ailesi, daha sonra İslam'ı kabul etmişlerdir. Muaviye, ilk olarak Suriye'nin valisi olarak görev yapmış ve bu pozisyonu oldukça etkili bir şekilde kullanarak bölgede önemli idari ve askeri başarılar elde etmiştir. Muaviye'nin valiliği sırasında İslam Devleti, Suriye'yi Bizans İmparatorluğu'ndan alarak genişlemiştir. Üçüncü Halife Osman'ın 656 yılında öldürülmesi üzerine, Muaviye Ali bin Ebu Talib'in halifeliğini tanımamış ve ona karşı çıkmıştır. Ali ile Muaviye arasında yaşanan Sıffin Muharebesi, sonuçsuz kalmış; her iki taraf da kesin bir zafer elde edememiştir. Sıffin Muharebesi'nden sonra, hakem olayı yaşanmış ve bu da bir sonuca varmamıştır. Ali'nin 661 yılında öldürülmesinin ardından, Muaviye halife olmuş ve Emevi Hanedanı'nı kurarak İslam dünyasında uzun süreli bir siyasi değişim başlatmıştır. Muaviye'nin halifeliği sırasında, İslam Devleti daha merkezi ve organize bir yapıya kavuşmuştur. Ancak Muaviye'nin yönetimi, Ali ve Hasan bin Ali gibi Şii İmamlar tarafından tanınmamış ve Şii-Sünni mezhebi ayrılığı daha da derinleşmiştir (Lapidus, 2002)

hakemler seçilmiştir. Ancak, hakemlerin seçimi ve karar süreci de anlaşmazlık yaratan bir nokta olmuştur. Savaşın sonlandırılması için seçilen hakemler, her iki tarafın temsilcileri tarafından seçilmişlerdir. Ancak sonuçta, hakemler Hz. Ali'nin aleyhinde karar vermiş ve Hz. Ali'nin halifelik görevinden istifasını istemişlerdir. Bu karar, Müslüman topluluğunu daha da bölmüş ve taraflar arasındaki anlaşmazlığı daha da derinleştirmiştir. Hz. Ali, bu karara karşı çıkmış ve Kur'an ve sünnete aykırı olduğunu savunarak itiraz etmiştir. O, halifelik görevini sürdürmeye devam etmiş ve Muaviye ile olan mücadelesine devam etmiştir. Savaşın sona erdiği noktada, taraflar arasındaki anlaşmazlık hala devam etse de, Sıffin Savaşı İslam tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilir (Goldschmidt & Davidson, 2011, s.91-92).

Sıffin ve Nahrevan[4] gibi önemli çatışmaların meydana geldiği bu dönemde, bölgesel halkın büyük bir kısmı Hz. Ali'yi açıkça desteklemiştir. Şiilik anlayışının ilk kez Hz. Muhammed'in zamanında dile getirilmiş olması önemli bir yere sahiptir. Ancak bu tanım, özellikle bu çatışmalar sırasında Iraklıların Hz. Ali'nin yanında yer almasıyla Şii kimliği ile derin bir bağ kurmuş ve bu topluluk "Hz. Ali'nin Şiası" olarak genel bir kabul görmüştür (Tabatabai, 1993, s.32). Emevi hanedanlığının hüküm sürdüğü dönemde, İmam Ali ve Muaviye'nin orduları karşılaşmıştır. Bu karşılaşma, Irak ve Şam arasında, özellikle Şiiler ve Sünniler arasında net bir ayrımın oluşmasına yol açmıştır (El Hayyum, 2011, s.38). Yine, Hz. Ali'nin Hicri 35 ile 40 yılları arasında sürdüğü halifelik dönemi esnasında, Iraklıların neredeyse tamamı bu konuda hem siyasi hem de dini bir birlik oluşturmuş ve "Hz. Ali'nin Şiası" olarak bilinir hale gelmişlerdir (El Bedri, 2007, s.12).

Hz. Ali'nin Kufe şehrinde şehit edilmesinin hemen ardından, oğlu Hz. Hasan halifelik makamına geçmiştir. Bu dönemde, Muaviye ilk olarak Hz. Osman'ın öldürülmesi konusunda "kan hakkı" olduğunu iddia etmiş, ardından da daha büyük

[4] Nahrevan Savaşı, 658 yılında dördüncü İslam halifesi Ali bin Ebu Talib ve Hariciler arasında meydana gelmiştir. Hariciler, Ali'nin Muaviye ile Sıffin Muharebesi'nden sonra hakemler aracılığıyla bir anlaşma yapmayı kabul etmesini, İslam'ın temel prensiplerine ihanet olarak görmüşlerdi. Hariciler, Ali'nin halifeliğini reddederek ona karşı isyan etmişlerdir. Nahrevan Savaşı, bu isyanın bastırılması amacıyla yapılmıştır. Hariciler, Ali'ye karşı Nahrevan'da savaşa girişmişler, fakat bu savaşı kaybetmişlerdir. Savaşın sonucunda Harici hareketi büyük ölçüde zayıflatılmış, ancak tamamen ortadan kaldırılamamıştır. Savaş, Ali'nin halifeliği döneminde yaşadığı iç sorunları ve İslam toplumu içindeki fikri ve mezhebi ayrışmaları gözler önüne sermektedir (Kennedy, 2004). Nahrevan Savaşı, Ali'nin halifeliği sırasında yaşanan karmaşık politik ve dini meselelerin bir yansımasıdır. Savaş, ayrıca, İslam tarihinin ilk yüzyıllarında ortaya çıkan mezhebi ve ideolojik farklılıkların ne kadar keskin olduğunu da göstermektedir.

bir amacı olan halifelik için Hz. Hasan'ın liderliğine karşı açık bir savaş ilan etmiştir. Ancak, ordusundaki bazı komutanların ihaneti sonucunda, Hz. Hasan tarihi bir barış anlaşması yaparak yeni bir iç savaşın patlak vermesini önlemiştir (Wiley, 2004).

Hz. Hasan'ın vefatından sonra, kardeşi Hz. Hüseyin, Muaviye'nin yerine geçen Yezid bin Muaviye[5] tarafından biat etmesi için zorlanmıştır. Bunu kabul etmeyen Hz. Hüseyin, önce Medine'den Mekke'ye, daha sonra ise Kufe'ye gitmeye karar vermiştir. Ancak, Kufe'ye varmadan, Kerbela'da, ailesi ve 72 yoldaşıyla birlikte hicri 10 Muharrem 61 tarihinde şehit edilmiştir. Bu trajik olay, İslam tarihi açısından oldukça önemli bir dönüm noktasıdır. Zira İslam Peygamberi'nin torununun ve ailesinin bu şekilde şehit edilmesi, Şiiliğin daha da yayılmasına motivasyon sağlamıştır. Bu olayların ardından, Şiilik, tüm zorluklara ve Sünni yönetime rağmen, özellikle orta ve güney Irak'ta teolojik bir radikalleşme yaşamıştır. Irak'ın coğrafi konumu, Şiilerin kimliklerini sürdürmelerine yardımcı olmuş ve bu, Şiiliği Arap göçmenlere ve Irak'ın farklı bölgelerinde yaşayan diğer topluluklara tanıtmada etkili olmuştur (Wiley, 2004, s.24).

1.2. Irak'ın Şiilik Açısından Merkez Konuma Gelme Nedenleri

Müslüman toplulukların kutsal gördüğü yerler arasında, Şiiler için ayrı bir yere sahip olan şehirler bulunmaktadır. Genel Müslüman perspektifinde Mekke, Medine ve Kudüs önemli kabul edilse de, Şiilik açısından Kufe, Necef, Kerbela, Kazimeyn ve Samarra öne çıkar. Özellikle 16. ve 17. yüzyıllar boyunca bu bölgeler, Şii dini konularının ve meselelerinin şekillendirilmesinde merkezi bir role sahip olmuştur (Nakash, 1994, s.18).

---

[5] Yezid bin Muaviye, Emevi Hanedanı'nın ikinci halifesi ve Muaviye bin Ebu Süfyan'ın oğludur. Yezid, 680 yılında babasının ölümü üzerine halife olmuş ve yönetimi sırasında oldukça tartışmalı olaylara imza atmıştır. Yezid'in halifeliği, genellikle 680-683 yılları arasında kabul edilir. İktidara geldiğinde, Ali bin Ebu Talib'in oğlu Hüseyin bin Ali ve onun taraftarları Yezid'in halifeliğini tanımamışlardır. Yezid'in en çok bilinen ve İslam tarihinde derin yaralar açan olaylardan biri, Kerbela Katliamı'dır. 680 yılında Hüseyin bin Ali ve yaklaşık 72 taraftarı, Yezid'e bağlı güçler tarafından Kerbela'da kuşatılmış ve öldürülmüştür. Bu olay, İslam toplumu arasında büyük bir infiale yol açmış ve özellikle Şii Müslümanlar arasında Hüseyin'i bir şehit ve kahraman olarak kabul etmelerine neden olmuştur. Kerbela olayı, Şii ve Sünni Müslümanlar arasındaki fikir ayrılıklarını daha da derinleştirmiştir (Lapidus, 2002). Yezid'in halifeliği sırasında Medine ve Mekke gibi önemli İslam şehirlerine saldırılar düzenlenmiş, bunun sonucunda da onun yönetimi geniş çapta tepki görmüştür. Yezid'in erken ölümü, Emevi Hanedanı'nın geleceğini belirsiz kılmış, ancak hanedan yaklaşık bir yüzyıl daha iktidarda kalmayı başarmıştır (Kennedy, 2004)

Hicretin ardından geçen bir yüzyıl içerisinde Kufe, İslam dünyasında hem dini hem de entellektüel bir merkez haline gelmiştir. Bu kent, dil bilimi, şiir, felsefe, Kuran ve hadis çalışmaları gibi alanlarda Arapça'nın merkezi olmuş ve bu çalışmaların İslam medeniyetinin gelişimine katkıda bulunduğu bilinmektedir. Özellikle teolojik ve kanonik ilkelerin belirlenmesi bağlamında Kufe, Şiilikte öncü bir konuma sahiptir (Djait, 2005, s58-61). Tarihsel süreç içinde, özellikle Emevi ve Abbasi dönemlerinde, muhalif grupların -çoğunluğunu Şii ve Haricilerin oluşturduğu- Kufe'yi güvenli bir liman olarak gördükleri bilinmektedir

Şiilik, öğreti ve inanç yönüyle ilk kez Irak'ın Kufe şehrinde şekillenmiştir. Kufe, Hişam ibn el'Hakem[6] gibi önemli Şii düşünürlerin tefsir çalışmalarına ev sahipliği yapmıştır (Djait, 2005, s.354-355). Hz. Ali'nin bu şehirde gösterdiği etki ve koruma, ardından gelen altıncı Şii İmamı İmam Cafer es-Sadık'ın burada yüzlerce öğrenci yetiştirmesiyle, Kufe'ye Şii kimliği kazandırılmıştır. Öte yandan, Necef, Şiilik için başka bir önemli merkezdir. Tarih boyunca Necef, Şiilerin ilk İmamı Hz. Ali'nin halifelik döneminde başkent olması nedeniyle öne çıkmıştır (Al Janabi, 2010, s.17). Şehir, dini lider ve alimlerin yetiştiği önemli medreselere ev sahipliği yapmakla kalmayıp, Şii toplumu için kritik bir rol oynamıştır (Caso & Fatah, 2009, s.140). Kahire'deki El-Ezher ve Tunus'taki El-Zeytuna medreseleriyle karşılaştırıldığında, Necef Şiilik öğretisinin bir merkezi olmuştur.

Nakash (2014) Necef'in sadece Irak'ta değil, genel olarak bölgede siyasi ve dini etkileri olan bir şehir olduğunu belirtir. Necef'te bulunan dini eğitim kurumlarının gelişimi, 1843 yılında Sünni Osmanlı İmparatorluğu'nun Kerbela'yı ele geçirmesinin ardından oradan gelen Şii öğrencilerin Necef'e taşınmasıyla ivme kazanmıştır. 20. yüzyılın başlarında Necef'in nüfusunun yaklaşık olarak 30,000 olduğu tahmin edilmektedir (Kamalaldin, 2005, s.16). 19. yüzyılın başlarında Necef'in kuzeydoğusunda, Bağdat'ın ise güneybatısında bulunan Kerbela'nın nüfusunun yaklaşık elli bin olduğu tahmin edilmektedir (Nakash, 2014, s.21). Şehrin

[6] Hişam ibn el-Hakem, İslam'ın erken dönemlerinde yaşamış olan, Şii İmam Ca'far al-Sadık'ın öğrencilerinden biridir. Hişam, özellikle İmamiye Şiiliği'nde önemli bir teolog ve düşünür olarak kabul edilir. Hişam, İslami inançları ve İmamet konusunda birçok tartışmada yer almış, bu tartışmalarda genellikle Şii görüşleri savunmuştur. Hişam ibn el-Hakem, İslam teolojisi, kelam (İslami inançları savunma ve açıklama sanatı) ve felsefe üzerine birçok çalışmalar yapmıştır. İmam Ja'far al-Sadiq'ın öğretilerini geniş bir kitleye ulaştırmada önemli bir rol oynamıştır. Hişam'ın çalışmaları, İmamiye Şiiliği'nin teolojik ve felsefi temellerinin atılmasına katkı sağlamıştır.

mezhepsel kimliği tamamen Şii'dir. Şehirde İslam tarihinin en trajik olaylarından olan ve Kerbela'da öldürülen Hz. Hüseyin ve Kerbela'daki kahramanlıklarıyla Şiiler arasında nam salmış Ebulfazl Abbas[7]'ın türbeleri bulunmaktadır. Şiiler Kerbela'ya, biri Hz. Hüseyin'in öldürülmesinin yıldönümü olan Hicri 10 Muharremde, bir diğeri ise kırk gün sonraya denk gelen ve *Erbain* olarak adlandırılan Hicri Sefer ayının 20. günü olmak üzere yılda iki kez ziyaret gerçekleştirirler.

Necef ve Kerbela'nın aksine Şiiler için önemli bir yere sahip olan Kazımeyn ve Samarra'da Sünni nüfus da yer almaktadır. Bağdat yakınlarında bulunan Kazımeyn şehri erken dönem Şii tarihinde bir Şii şehri olarak geçmektedir (El Asadi, 2013, s.23). Kazımeyn şehrinde Şiilerin yedinci ve dokuzuncu imamları olan Musa el-Kazim ve Muhammed Cevad'ın mezarları bulunmaktadır. Bu şehirde bulunan Kazımeyn Camii Safevi ve Osmanlı egemenliği sürecinde rönovasyonlar geçirerek Şiilerin faaliyetlerinin yürütüldüğü ayrı bir merkez özelliğini korumuştur.

Bir diğer şehir olan Samarra da Şiilerin kutsal şehirlerinden biridir. Şiilerin onuncu ve onbirinci imamları olan İmam Ali al'Hadi ve Hasan al'Askeri'nin türbeleri bu şehirde bulunmaktadır. Samarra'nın Şiiler için bir diğer önemi onikinci imamları olan İmam Muhammed Mehdi'nin bu şehirde ortadan kaybolarak "gaybet"[8] olarak adlandırılan döneme girmiş olmasıdır.

---

[7] Ebulfazl Abbas, Şii İslam'ın önemli figürlerinden biridir ve İmam Ali bin Ebu Talib'in oğlu, İmam Hüseyin'in ise kardeşidir. Tarihsel olarak, Ebulfazl Abbas'ın en çok dikkat çeken yönü, 680 yılında gerçekleşen Kerbela Savaşı'nda gösterdiği cesaret ve sadakattir. Ebulfazl Abbas, savaş sırasında özellikle su temini görevini üstlenmiş, bu kritik kaynağı İmam Hüseyin'in ailesine ve yandaşlarına ulaştırmak için büyük bir cesaret göstermiştir. Ancak, bu görevi sırasında ağır şekilde yaralanmış ve hayatını kaybetmiştir. Şii İslam geleneğinde, Ebulfazl Abbas'ın bu özverili eylemi, onun "Babu'l-Havaij" (İhtiyaçların Kapısı) olarak anılmasına yol açmıştır (Chittick, 1981). O'nun Kerbela'da gösterdiği bu özveri, Şii edebiyatında ve kültüründe geniş bir şekilde işlenmiştir. Ayrıca, her yıl düzenlenen Aşura törenlerinde, Ebulfazl Abbas'ın bu özverili eylemi anlatılır ve yüceltilir. Ebulfazl Abbas'ın hayatı ve eylemleri, Şii toplumunda özverinin ve sadakatin en üst düzeydeki örnekleri olarak kabul edilir.

[8] Şiilikte "Gaybet" (Gıybet) veya "Gizlenme" dönemi, On İki İmamlar Şiiliği'nde (İthna'Asheriyye) İmam Mehdi'nin gizlenmesi anlamına gelir. İmam Mehdi, On İki İmamlar'ın sonuncusudur ve Şii inancına göre, adaleti ve eşitliği sağlamak üzere tekrar ortaya çıkacağı beklenmektedir. Gaybet, genellikle iki ana döneme ayrılır: Gaybetü's-Sugra (Küçük Gizlenme) ve Gaybetü'l-Kübra (Büyük Gizlenme).

Gaybetü's-Sugra (Küçük Gizlenme): Bu dönem, İmam Mehdi'nin ilk gizlendiği dönemdir ve 874-941 yılları arasını kapsar. Bu süreçte İmam Mehdi, dört özel elçi (nüvveb) aracılığıyla Şii cemaati ile iletişimini sürdürmüştür.

Gaybetü'l-Kübra (Büyük Gizlenme): İmam Mehdi'nin dört elçisinin sonuncusu öldükten sonra başlar ve günümüze kadar devam etmektedir. Bu dönemde İmam Mehdi'nin cemaatle direkt bir

1.3. Geleneksel Şii İdeolojisi

Şiilik, Hz. Ali ile Muaviye çekişmesi ve ardından Hz. Hüseyin'in Kerbela'da öldürülmesi ile trajik bir olgunun çevresinde şekillenmiştir. Ehl-i Beyt olarak adlandırılan Hz. Ali ve ailesinin çekmiş olduğu acılar kolektif psikolojilerinin oluşmasında etkili olmuştur. On ikinci İmam olarak kabul edilen Mehdi'nin kayboluşu ve büyük gaybet sürecine olan inanç ile Şiiler Mehdi'nin çıkacağı döneme kadar pasif direniş göstermesi gerektiği yönünde algılandı. Mehdi'nin geleceği süreye kadar yaşanılacak mağduriyetler, kurtarıcıya olan itaat şeklinde yer edindi (Demirkılınç, 2017, s.34-35). Emevi ve sonraki dönemlerde ötekileştirme politikalarına maruz kalan Şiiler için bu inanç, kolektif kimliklerinin ayakta tutan önemli bir faktör olmuştur (Aykaç ve Durgun, 2012, s.529). Bu inanışa göre 'gaybet' evresindeki kayıp imamım dönüşü ile, tüm haksızlıklar son bulacak ve yeryüzünde ilahi adalet hakim kılınacaktır.

Şii inancına göre, oniki imam da Hz. Ali'den kendilerine geçen ilahi bir görevlendirme ile seçilmişlerdir. İmamların adaletli bir toplumun kurulması ve dinin olması gerektiği gibi sürdürülebilmesi için siyasal iktidar sahibi olmaları gerekirdi. Ancak dini ve siyasi otorite sadece Hz. Ali'nin hilafeti döneminde sağlanabilmiştir. Şiilik inancına göre diğer imamların iktidarları haksız biçimlerde ellerinden alınmıştır (Wiley, 2004, s.155). Diğer mezheplerden farklı olarak Şiiler, imamın tayininin Allah tarafından yapıldığına inanırlar. Onlara göre yeryüzünde her zaman bir imam mevcuttur. Bu sebeple egemen Şii teolojisine göre imam hiçbir zaman iktidardan ayrı olarak düşünülmez. Çünkü mevcut imam dini otorite olmasının yanında aynı zamanda da Şiiler üzerindeki siyasal iktidarın sahibi konumundadır. 'Gaybet' evresinde olduğu kabul edilen son imamları olan İmam Mehdi'nin gelişine kadar bu görev yine Ehl-i Beyt soyundan olduğuna inandıkları seyitlerce devam ettirilecektir. 19. yüzyılın ortalarında dini otorite sahibi müçtehid Murtada Al-Ansari[9]

---

iletişimi olmamıştır. Şiiler, İmam Mehdi'nin bu dönemde de dünya işlerini denetlediğine ve adaleti getireceği zaman tekrar ortaya çıkacağına inanır.

Gaybet dönemi, Şii teolojisi ve eshatolojisinde (son dönemle ilgili inançlar) çok önemli bir yer tutar. Bu dönem, Şiiler için bir sınav ve bekleyiş zamanı olarak kabul edilir. İmam Mehdi'nin dönüşü, adaletin ve eşitliğin hâkim olacağı, İslam'ın tüm dünyada yayılacağı bir zaman olarak anlatılır (Sachedina, 2001).

[9] Murtada al-Ansari (1800-1864), 19. yüzyılda Necef, Irak'ta faaliyet göstermiş önemli bir Şii hukukçu ve din adamıdır. Ansari, Şii İslam'ın Usuli ekolüne katkılarıyla tanınır. Bu ekol, Şii

(1800-1864) en bilgili fakihe itaati mutlak görev olarak tanımladı. Böylece Şii ulema arasında bir liderlik tanımı yapılarak, siyasi kimlik de kazanmış oldu (Cole, 1983, s.44). Şii lider olarak tanımlayabileceğimiz fakih veya merciyet makamı sahibi kişi, Şiiler üzerinde İslami kimliğin korunması ve İslam'a aykırı olan yabancı ideolojilerden uzak durulması konusunda her zaman etkili olmuşlardır.

Şii kolektif kimliğini ayakta tutan bir diğer konu ise ritüellerdir. Kerbela trajedisini anlamak ve anmak için düzenlenen Hicri muharrem ayının 10. Gününe denk gelen Aşura törenlerinin[10] bu kimliğin uyanık tutulması için önemli bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Emevi, Abbasi ve Memluk dönemlerinde yasaklanan Şii dini törenler, Osmanlı İmparatorluğu döneminde kısmi bir toleransla karşılanmıştır. Bu, Yitzhak Nakash'ın 1994 yılında yayımlanan çalışmasında belirtildiği gibi, Şiilik ile ilgili ritüellerin ve etkinliklerin yasaklandığı daha önceki İslam devletlerine kıyasla Osmanlı yönetiminin daha müsamahakar bir tutum sergilediğini göstermektedir (Nakash, 1994, s.143). Irak'taki Şii dini liderleri, bu törenler vasıtasıyla Hz. Hüseyin ve Kerbela olayları hakkında sürekli konuşmalar yaparak bu tarihsel olayların toplumun hafızasında yaşatılmasını başarmışlardır.

---

fıkhında (İslam hukuku) ve ahlakta ijtihad'ın (bağımsız hukuki akıl yürütme) rolüne vurgu yapar. Ansari'nin en bilinen eserleri arasında "Makasib" ve "Fara'id al-Usul" yer alır. Bu çalışmaları, Şii düşüncesinin ve hukukunun gelişiminde önemli bir yer tutar. Ansari, Necef'i Şii öğrenciler ve alimler için bir eğitim ve araştırma merkezi haline getiren kişilerden biridir. Ölümünden sonra, onun fikirleri ve metotları birçok Şii alim ve hukukçu tarafından benimsenmiş ve Usuli ekolü önemli bir ivme kazanmıştır

[10] Aşura törenleri, İslam'ın Şii mezhebine ait önemli bir dini etkinliktir ve Muharrem ayının onuncu günü olan Aşura gününde gerçekleştirilir. Bu törenler, İmam Hüseyin bin Ali'nin 680 yılında Kerbela'da Emevi Halifesi Yezid'in ordusu tarafından şehit edilmesini anmak için düzenlenir. Aşura, Şii İslam'da adaletsizliğe, baskılara ve zulme karşı direnişin simgesi olarak kabul edilir.

Aşure törenlerinin temel unsurları genellikle şunlardır:

Mersiyeler ve Nohalar: İmam Hüseyin ve yandaşlarının Kerbela'da yaşadığı acıları ve cesaretlerini anlatan şiirler ve ilahiler okunur veya dinlenir.

Ta'ziye ve Sinezen: Ta'ziye, temsilî bir tiyatro gösterisidir ve Kerbela olaylarını canlandırır. Sinezen, göğsü ve yüzü yumruk veya avuçla vurarak yapılan bir tür matem ritüelidir.

Yürüyüşler ve Süreçler: Şehirlerin ve köylerin sokaklarında yapılan yürüyüşlerle İmam Hüseyin'in şehitliği anılır. Yürüyüşlere katılanlar genellikle siyah giyerler ve çeşitli matem simgeleri taşırlar.

Aşure Dağıtımı: Aşure, özel bir yemektir ve Muharrem ayında yapılarak topluma dağıtılır. Yemek, birlik, dayanışma ve paylaşmanın bir simgesidir.

Konferans ve Sohbetler: Aşura ve Kerbela olayları, dini, etik ve sosyal yönleriyle ele alınır; ahlaki ve dini dersler çıkarılır.

Aşura törenleri, toplumda farklı kültürel ve coğrafi özelliklere sahip olabileceğinden, farklı Şii toplulukları arasında çeşitlilik gösterebilir. Ancak, tüm bu törenlerin ortak amacı, İmam Hüseyin ve yandaşlarının Kerbela'da gösterdiği cesaret, sadakat ve adaleti anmak, bu değerleri gelecek nesillere aktarmaktır (Chittick, 1981)

Pirzadeh (1981)'in aktarımına göre, Necef şehrindeki dini liderler, halk üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Dinleyicileri bazen gözyaşlarına boğacak kadar etkileyici bir dil kullanırken, bazen de isyan ve direnişe teşvik edecek söylemler geliştirmektedirler (Pirzadeh, 1981, s.336-337).

Bu dini liderlere 'Razvahan' denilmektedir ve toplum içinde yüksek bir saygınlığa sahiptirler. Müzik, özellikle Muharrem ayında gerçekleştirilen Şii törenlerinde de etkili bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Bu etkinlikler sırasında müzik ve konuşmalar aracılığıyla toplum üzerinde derin ve kalıcı etkiler yaratıldığı gözlemlenmiştir.

1.4. Irak Şiileri ve Milliyetçilik

Iraklılar ulusal kimlikleri için güçlü temellere sahiptir. Birinci dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının ardından, Irak siyasetinde, Iraklı Sünniler, askeri ve siyasi anlamda etkili olmuşlardır. Bu etki Irak'ta etkin bir Sünni toprak sahibi sınıfının da ortaya çıkmasını tetiklemiştir. Siyasi, askeri etki sahibi olan Sünni Iraklı toprak sahiplerinin gücüne etki eden diğer bir unsur ise milliyetçilik olarak karşımıza çıkmaktadır. İngiliz işgali sürecinde, İngilizlere karşı gerçekleştiren isyanlarda Şiiler birçok yıldırma politikası ile karşılaşmıştır. Sünniler ise, İngilizlerin desteklediği Şerif Hüseyin[11] öncülüğünde, Arap Milliyetçiliği temelinde gelişen seçkinlerin saflarında yer almışlardır. İngiliz işgali sürecinde gerçekleşen Şii İsyanlar, yaklaşımı ve metodoloji bakımından farklılık göstermektedir (Marr, 1993, s.31-32).

İngilizlere karşı gösterilen aksiyonların en temel noktası İslam olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple işgale karşı direniş gösterilmesi amacıyla Osmanlı Necef'e bir heyet göndererek, İslam için birlik olunması yönelik girişimde bulunmuştur. Osmanlı ile farklı mezhepsel inanışa rağmen, dönemin en yüksek Şii

[11] Şerif Hüseyin bin Ali (1854-1931), Osmanlı İmparatorluğu'nun bir vilayeti olan Hicaz'ın valisi ve Mekke'nin Şerifidir. En çok Arap Ayaklanması'nın lideri olarak tanınır, ki bu ayaklanma I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Britanya İmparatorluğu'nun desteğiyle gerçekleşmiştir. Şerif Hüseyin, Arap ulusunun bağımsızlığını ve birleşik bir Arap devletinin kurulmasını hedeflemiştir. Ancak bu amaçları, savaş sonrası dönemde Sykes-Picot Anlaşması ve Balfour Deklarasyonu gibi uluslararası anlaşmalarla engellenmiştir. 1924 yılında Suudi kuvvetler tarafından Hicaz'dan sürülmüş ve sonraki yıllarını Ürdün ve Kıbrıs'ta sürgünde geçirmiştir. Şerif Hüseyin, modern Ürdün Krallığı'nın kurucusu olan Kral Abdullah I ve Irak'ın ilk kralı Faysal I'ın babasıdır (Cleveland & Bunton, 2016).

din insanı olan Seyyid Muhammed Kazim al'Tabatabai al Yezdi[12] heyetin çağrısına cevap vermiştir. 16 Aralık 1914'de Seyyid Yezdi İslam'ı savunmaya yönelik cihat ilan etmiştir (Daishti, 2017).

Irak 1932'de bağımsızlığını kazandığında, Sünni hakimiyet siyasi kadroda egemenliği sürdürmüştür. Milliyetçilik ve mezhepsel farklılık daha belirgin olmaya başladığı bir dönemde, 1958 yılında monarşiye karşı yapılan darbe ile Iraklı Şiilerin siyasi anlamda söz sahibi olma umutları oluşmuştur. 1958 Darbesinde etkili bir destekçi olan Irak Komünist Partisi kadroları ağırlıklı olarak Şii'lerden oluşmaktaydı. 1958'de başbakan olan Abdulkerim'in annesinin Şii olması da Şiilerin artık seçkinler sınıfında olma ideallerini güçlendirmiştir. 1958 yılında Irak'ta meydana gelen askeri darbe, sadece ülkenin politik yapısını derinden etkilemekle kalmamış, aynı zamanda Şii siyasal hareketinin yörüngesini de değiştirmiştir. Bu tarihi kırılma anında, Dava Partisi'nin kurulması, Şii siyasal hareketinin geleceğine yön verecek yeni bir dinamizm getirmiştir. Dava Partisi'nin önde gelen ideologlarından ve daha sonra önemli bir Şii dini lideri olacak Ayetullah Muhammed Bakır Es'Sadr, bu dönemde yükselen bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Es'Sadr, hem teolojik hem de ideolojik yönleriyle, Irak'taki Şii siyasal hareketinin tarihinde ve güncel durumunda kritik bir rol oynamıştır.

1963 yılında Irak'ta Baas Partisi'nin gerçekleştirdiği darbe, Şii toplumunun seçkin sınıflar arasında yer alma beklentilerini önemli ölçüde kesintiye uğratmıştır. Darbenin hemen ardından Saddam Hüseyin gibi Tikritli olan Hasan al-Bakr, ordu subaylarından oluşan yeni yönetimin başına geçmiştir. Bu durum siyasi kadroların sünnileşmesi anlamına gelmiştir. Bu siyasi değişiklikler, daha önce kurulan ve Şii siyasal hareketinin önemli bir temsilcisi olan Dava Partisi'nin yönünü etkilemiş ve partinin yer altı örgütlenmesini hızlandırmıştır. Bu değişikliklerin ortaya çıkardığı

[12] Seyyid Muhammed Kazim al-Tabatabai al-Yezdi, genellikle Muhammed Kazim el-Yezdi veya Seyyid Muhammed Kazim Yezdi olarak bilinir, 19. yüzyılda yaşamış önemli bir Şii İslam fıkıh (İslam hukuku) alimidir. En bilinen eseri "al-Urwah al-Wuthqah" (Sağlam Tutamaç), onun fıkhi görüşlerini ve Şii İslam hukuku üzerine düşüncelerini kapsar. Bu eser, onun öğrencisi ve halefi olan Seyyid Abu'l-Qasim al-Khoei gibi birçok sonraki Şii alim tarafından referans alınmıştır. Yezdi, aynı zamanda önemli bir eğitimci olarak da tanınır ve öğrencileri arasında çok sayıda geleceğin önemli Şii alimleri bulunmaktadır. O, özellikle fıkhi konuları rasyonel bir metodoloji ile ele alan Usuli ekolünün bir üyesiydi. Yezdi, Najaf ve Kum gibi önemli Şii eğitim merkezlerinde dersler vermiştir. Yezdi'nin öğretileri ve eserleri, Şii İslam'ın fıkhi anlayışının gelişiminde önemli bir rol oynamıştır ve günümüze kadar etkisini sürdürmektedir (Momen, 1985).

Sünni egemenliğindeki ivme, Dava Partisi'nin daha militan ve yer altı bir karakter kazanmasını teşvik etmiştir. Hasan al-Bakr'ın liderliği altındaki yönetim, Şii toplumuna yönelik sıkı kontrol ve gözetim mekanizmaları kurmuş, bu da Dava Partisi'nin siyasal etkinliklerini daha da zorlaştırmıştır. Patrick Cockburn'ün 2008 yılında yayımladığı çalışmada belirtildiği gibi (Cockburn, 2008, s.33-34), 1963 darbesi, Şii toplumu ve özellikle Dava Partisi için belirleyici bir dönem olmuştur.

Bu dönem, Şii toplumunun politik olarak marjinalleştirilmesine neden olurken, Dava Partisi'nin radikalleşmesine ve yer altında daha etkin bir örgütlenmeye gitmesine yol açmıştır. Aynı zamanda, bu dönemdeki siyasal dalgalanmalar, Şii toplumunun seçkinleri arasında da derin izler bırakmış ve uzun vadede Şiilerin siyasi ve toplumsal taleplerinin daha militan bir çerçeveye oturmasına neden olmuştur.

1969 yılında Irak'taki Baas Rejiminin, İranlı milliyetçileri sınırdışı etme emri, yalnızca İran kökenli bireyleri değil, aynı zamanda çok sayıda Iraklı Şii'yi de etkilemiştir. Baas Partisi'nin bu hamlesi, Şii nüfusunun dış unsurlardan arındırılarak etkisiz hale getirilmesini amaçlayan geniş kapsamlı bir strateji olarak değerlendirilebilir. Bu türden politikalar, Şiilerin dini ve etnik kimliğini marjinalize ederek, onları devletin Arap milliyetçiliği temelli ideolojisiyle uyumlu hale getirmeyi hedeflemiştir. Bu dönemde, Şiilerin kutsal günlerinde düzenlediği törenlere kısıtlamalar getirilmiş, hatta ordu tarafından şiddet kullanılarak bastırılmıştır, ki bu husus Aziz'in 1993 tarihli çalışmasında detaylı bir şekilde işlenmiştir (Aziz, 1993, s.214). Bu türden devlet müdahaleleri, 1970'li yılların sonlarına doğru Şiiler ile Baas rejimi arasında artan çatışmaların katalizörü olmuştur. Bu dönem, Baas rejiminin, Arap milliyetçiliği üzerinden yürüttüğü asimilasyon politikaları ile Şii toplumunun dini ve etnik kimliğinin korunması arasındaki çatışmanın doruğa ulaştığı bir dönemdir. Bu süreçte, diasporada örgütlenmeye başlayan Şii siyasal organizasyonlarının sayısında önemli bir artış gözlemlenmiştir. Bu örgütlenmeler, sadece Şiilerin dini ve etnik kimliğini koruma amacını gütmekle kalmamış, aynı zamanda Baas rejimine karşı muhalefetin de örgütlenmesine yardımcı olmuştur (Bknz. Tablo 1.1).

Bu gelişmeler, özellikle Şiilerin Baas rejimine karşı olan muhalefetini teşvik etmiş ve bunun sonucunda Şii toplumu, hem yerel hem de uluslararası alanda daha

aktif bir siyasi rol oynamaya başlamıştır (Ek A). Şii toplumunun bu dönemde gösterdiği tepkiler ve örgütlenmeler, sadece Irak içerisinde değil, genel olarak Orta Doğu'daki Şii-Sünni dinamikleri ve Arap-Şii ilişkilerini de etkilemiştir. Yani, 1969 yılı ve sonrasındaki dönem, sadece Irak'ın iç dinamikleri açısından değil, aynı zamanda bölgesel ve uluslararası ilişkiler açısından da derin etkiler yaratmıştır.

1970'lerin sonlarına doğru, Saddam Hüseyin'in otoriter Baas rejimi altında yaşanan baskılar karşısında, Es'Sadr'ın liderliği sayesinde etkili bir direniş ve tepki oluşmuştur. Özellikle Es'Sadr'ın din ve siyaset arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlayan fikirleri, Şii toplumunda yankı uyandırmış ve birçok kişi için direnişin sembolü haline gelmiştir. Şiilere göre Es'Sadr, sadece dini bir lider olarak değil, aynı zamanda sosyal adalet ve eşitlik ilkelerini savunan, derinlemesine politik analizler yapabilen bir entelektüel olarak da tanınmıştır.

Bu bağlamda, Muhammed Bakır Es'Sadr, 1958 darbesinden sonra gelişen ve değişen Şii siyasal hareketinin şekillenmesinde merkezi bir karakterdir. O, dini ve siyasi öğretileriyle, Irak'ın karmaşık sosyo-politik yapısına yeni bir yön vermiş, özellikle Şii toplumu içinde bir uyanışı ve politik farkındalığı tetiklemiştir. Es'Sadr'ın etkisi, sadece teorik bir platformda değil, aynı zamanda Baas rejimine karşı yürütülen gerçek direniş ve protestolarla da kendini göstermiştir. Bu nedenle, onun yaşamı ve çalışmaları, Irak'ta Şii siyasal hareketinin anlaşılabilmesi için kaçınılmaz bir odak noktası oluşturmaktadır.

2. SİYASAL EVRELER VE SEKÜLER PARTİLER İÇİNDE ŞİİLER

2.1. Abdul Kerim Kasım Yılları (1958-1963)

14 Temmuz 1958 tarihinde bir grup "Hür Subay"ın Bağdat'ın kuzeyinde bulunan Bakuba hapishanesinde toplanarak, hapishanedeki siyasi tutukluları serbest bırakmasıyla Ramazan İntifadası olarak nitelendiren devrimin ilk ateşi yakılmıştır (Gaury, 1961, s.190). Monarşi evresinde başlayan sınıf mücadelesinin etkisiyle ülke çapında toplanan kalabalıklar Hür Subayların darbesini bir devrime dönüştürmüştür. Toplumsal yapısı farklı sınıflardan oluşan kitleler, monarşiyi yıkmaya yönelik bir devrim gerçekleştirmişlerdir

Hür Subaylar'ın özellikle Arap ve Sünni gruplardan olduğu görülmektedir. 1958 yılı başında Hür Subaylar siyasi farklılıklara rağmen Irak'ın cumhuriyet ile yönetilmesi, monarşi yanlısı elitlerin vatan hainliği, emperyalizme karşı duruş konusunda anlaşmaya varmışlardır.[13] Bu uzlaşma grubu devrim sonrasında Devrimci Komuta Konseyi olarak yönetimde etkin bir rol oynamıştır (Tripp, 2007, s.146).

1960'lı yılların politik atmosferinde, Irak'ta Hür Subay Abdül Kerim Kasım'ın Başbakanlığına, Albay Abdül Salem Arif ise başkan vekilliğine getirilmiştir. Bu devrimci hareket, eski rejimin aparatlarından, özellikle bürokrasiden, ordu ve polis teşkilatından, onun destekçilerini tasfiye etmiştir. Yeni yönetim, siyasi mahkumlar için af kararı alarak, rejimin toplumla ilişkilerini yeniden şekillendirmeyi amaçlamıştır.

---

[13] Türkiye basınında 14 Temmuz günü yer alan haberlere göre Bağdat Paktı devlet başkanlarının Lübnan'da yaşanan olaylar ve Kıbrıs Meselesi'ni konuşmak üzere İstanbul Konferansına katılmak üzere Türkiye'ye gelecekleri yazmaktaydı (Tercüman Gazetesi, 14 Temmuz 1958, s.1-5). Ancak Bakuba'da harekete geçen Hür Subayların darbesinin devrime dönüşmesi neticesinde, Türkiye basınında bu sefer haberler "Irak'ta Krallık Devrildi" şeklinde yer almıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 15 Temmuz 1958, s.1). Irak Cumhuriyeti Büyükelçiliğinin 14 Temmuz 1961 tarihinde Ankara'da yayınladığı bültende darbenin sebepleri şu şekilde belirtilmiştir; "Krallık devrinin o boğucu kara günlerinde cehalet her tarafı sarmış, kültür seviyesi gittikçe düşmeye yüz tutmuş, sefalet Irak'ın her bucağına sızmaya başlamış, sâri hastalıklar her yerde umumi bir salgın halini almıştı. Memleketin tabii servetleri, ecnebiler, ihtikarcılar ve haris menfaatperestler tarafından yağma ediliyor, halk ise tamamıyla bu kaynaklardan mahrum ediliyordu. Başta saray olmak üzere sömürgeciler, geniş arazi sahipleri, nüfuzlu şeyhler ve menfaatperest politikacılar, şahsi menfaatlerini korumak, imtiyazlarını elde tutmak ve hâkimiyetlerini halka kabul ettirmek için el birliği ile ve büyük bir hırsla hareket ediyorlardı. İşte bu ve benzer birçok faktörler toplanarak 14 Temmuz darbesinin patlak vermesine sebep olmuştur."

Ekonomik politika açısından, hükümet önemli bir adım olarak toprak reformu yasasını kabul etmiştir[14]. Bu reform, büyük toprak sahiplerinin elindeki arazilerin kamulaştırılması veya yeniden dağıtılması yoluyla, toplumsal dengesizlikleri azaltmayı amaçlamıştır (Smith, 1962). Bu, özellikle işçi ve köylü sendikalarının kurulması ve güçlenmesi için uygun bir zemin hazırlamıştır. Ayrıca, kademeli vergilendirme sistemine de geçiş yapılmıştır.

Monarşi döneminin Britanya ile olan yakın ilişkileri de göz önüne alındığında, yeni yönetim yabancı askeri üsleri tamamen boşaltarak, milliyetçi eğilimlerini güçlendirmiştir. General Abdül Kerim Kasım liderliğindeki kabinenin sosyal politika alanında attığı adımlar, asgari ücretin yükseltilmesi, sendikaların yasal bir statü kazanması ve işsizlik ile kaza sigortaları konusunda yeni kanunlar çıkarılması gibi önemli reformlar olmuştur. Bu politikalar, ülkenin ekonomik ve sosyal yapısını modernize etmeyi ve sosyal adaleti sağlamayı amaçlamıştır. Aynı zamanda bugün Sadr şehri olarak adlandırılan ve Şiilerden oluşan alt sosyo-ekonomik sınıfa mensup ailelere 25 bin ev inşa ettirmiştir (Tripp, 2007, s.161-162). Bu dönemde yapılan en önemli gelişmenin Toprak Reformu olduğu düşünülebilir. Kanuna göre arazi sahipliği 2000 dönüm ile sınırlandırılmış, kişilerin 2000 dönüm üzerindeki toprakları köylülere dağıtılmıştır.

Irak Cumhuriyeti'nin kurucuları arasında, liderliğini Abdul Kerim Kasım'ın başını çektiği darbeci kitlenin, Mısır'daki pan-arabist General Abdul Nasırcı bir subaylar grubunun, komünistlerin, Milli Demokrat Partili sağcılardan oluştuğu görülmektedir.

1959 ve 1960 yıllarında Irak'ta düzenlenen seçimler ve Komünist Parti'nin yasal statü kazanması için gerçekleştirilen kitlesel gösteriler, dönemin sosyo-politik atmosferini etkilemiş ve komünist ideolojinin ülke genelinde yayılmasına zemin hazırlamıştır. Bu süreci destekleyen ve güçlendiren ana faktörlerden biri, Başbakan

[14] Abdülkerim Kasım'ın yönetiminde gerçekleştirilen toprak reformu, 1958 devrimi sonrasında Irak'ta sosyo-ekonomik dengeleri yeniden şekillendirmeyi amaçlayan bir politika olarak öne çıkmaktadır. Bu reform, büyük toprak sahiplerinin kontrolündeki arazileri kamulaştırarak ya da yeniden dağıtarak küçük çiftçilere ve topraksız köylülere sunmayı hedeflemiştir (Batatu, 1978, s. 212-215). Reform, aynı zamanda toprak kullanımında verimliliği artırmayı ve toplumsal dengesizlikleri azaltmayı planlamıştır. Çoğunluğu yoksul ve topraksız olan kırsal nüfus için, bu reform adil bir toprak dağılımı ve ekonomik fırsat eşitliği sağlama potansiyeline sahiptir. Kasım'ın toprak reformu, sosyalist ve milliyetçi ideallerle şekillenen daha geniş bir sosyal adalet politikasının bir parçası olarak değerlendirilmektedir (Marr, 1985, s. 134-137).

Abdül Kerim Kasım'ın yürüttüğü siyasi ve sosyal reformlardır. Kasım'ın reformları, özellikle toplumsal dengesizlikleri azaltmayı hedefleyen yasal değişiklikler ve ekonomik düzenlemeler aracılığıyla, komünist hareketin ülke içindeki etkinliğini ve kabulünü artırmıştır. Bu dönemde yaşanan bu gelişmeler, Irak siyasetinde net bir kutuplaşmaya yol açmıştır: Milliyetçiler ve komünistler. Milliyetçi hareket, genellikle Arap kimliği ve üniter bir devlet yapısının korunması üzerine odaklanırken; komünist hareket, sosyal adalet, eşitlik ve toplumun sosyalist bir yapıya kavuşturulması hedeflerini benimsemiştir.

1950'lerin sonları ve 1960'ların başı, Irak siyasetinde karmaşık ve fırtınalı bir dönemdi. Bu dönemde, Baasçılar ve komünistler arasındaki ideolojik kutuplaşma giderek derinleşti. İki önemli siyasi güç, ülkenin yönetimini ve geleceğini belirlemek için keskin bir rekabet içine girdiler. Baasçılar, Suriye ve Mısır ile birleşmeyi savunurken, komünistler bu birleşmenin Irak'ın sanayileşmesini ve ulusal sermayenin büyümesini engelleyeceğini iddia ettiler (Salucci, 2005). Bu dönemde, Başkan Vekili olarak görev yapan Albay Abdül Salem Arif, Baasçı bir politika izlemekteydi. Ancak, zamanla komünistlerin baskısı ve etkisi arttı. Arif önce görevinden uzaklaştırıldı, daha sonra müebbet hapis cezasına çarptırıldı. Bu hareketler, Başbakan Abdül Kerim Kasım'ın eğilimlerinin daha komünist bir yörüngeye kaydığını göstermektedir. Kasım'ın bu eğilimi, dönemin politik ikliminde bir kayma olduğu anlamına gelmekteydi.

1959 yılında Musul'da meydana gelen önemli bir ayaklanma[15], ideolojik, etnik ve sosyal faktörlerin kompleks bir entegrasyonunu yansıtmaktadır. Bu olay, bölgenin sosyo-politik dinamiklerindeki iç içe geçmiş unsurların belirgin bir tezahürüdür. Batatu'nun analizine göre, isyan kısa süre içinde anarşiye dönüştü ve milliyetçi ile komünist güçler arasındaki düşmanlığı derinleştirdi, ülkeyi iç savaşın eşiğine getirdi (Batatu, 1978). Musul'da görülen bu karmaşa, Müslüman Kürtlerin,

[15] 1959 yılında Musul'da meydana gelen olaylar, Abdülkerim Kasım'ın yeni yönetiminin etkisini göstermeye başladığı bir döneme rastlar. Bu yılda, ideolojik ve etnik gerginlikler, özellikle komünistler ve milliyetçiler arasında yükselmiş, bu da ciddi toplumsal ve politik gerilimlere yol açmıştır. Olaylar, Kürtler, Araplar, Türkmenler gibi farklı etnik topluluklar arasında da gerilimi artırmıştır. Batatu (1978) gibi tarihçiler, bu olayların Irak'ın sosyo-politik atmosferini derinden etkilediğini vurgulamaktadır. Olaylar, yeni hükümetin bu tür etnik ve ideolojik gerginlikleri nasıl yöneteceği konusunda soru işaretleri bırakmış ve bu dinamikler Irak'ın karmaşık tarihini etkilemeye devam etmiştir.

Ezidi Kürtlerin ve Arami Hristiyanlar[16]'ın farklı etnik ve toplumsal gruplarla olan çatışmalarını içeriyordu. İsyanın bu çok boyutlu yapısı, Irak'ın toplumsal ve etnik yapısının karmaşıklığını gözler önüne sermekteydi.

Bu tür siyasi ve toplumsal çalkantılar sırasında, göz ardı edilmemesi gereken bir diğer önemli faktör, Şii topluluklarının ve örgütlenmelerinin yükselişidir. Genellikle milliyetçi ve komünist eğilimlerin gölgesinde kalan bu Şii gruplar, bu dönemde politik sahnede giderek daha belirgin ve etkin bir rol oynamaya başlamışlardır. Bu yükseliş, Şii topluluklarını ve örgütlenmelerini Irak'ın sosyo-politik yapısında yeni ve etkili bir dinamik olarak ön plana çıkarmaktaydı. Bu durum, Irak'ın siyasi manzarasında yeni bir dönemin başlangıcını işaret etmektedir. Şii toplulukları ve örgütlenmelerinin yükselişi, dönemin politik manzarasında üçüncü bir dinamiği temsil etmekteydi. Bu üçüncü dinamik, milliyetçi ve komünist kutuplar dışında, Irak'ın sosyo-politik geleceğini şekillendirecek önemli bir faktör olarak dikkate alınmalıydı. Öyle ki, Şii grupların siyasi etkinliği, onları sadece bir kenarda duran izleyiciler olmaktan çıkarıp, Irak'ın geleceğini etkileyebilecek etkin politik aktörler haline getirmiştir. Bu yeni dinamik, ülkenin karmaşık ve çok boyutlu politik yapısına yeni bir katman eklemekte ve bu katmanın etkileri, hem kısa vadede hem de uzun vadede Irak'ın sosyo-politik geleceğini derinden etkilemiştir.

Musul'da başlayan çatışmalı sürece bakıldığında Şii bölgelerinden tepkisizliğe rastlamak mümkündür. Milliyetçilerin ve komünistlerin çatışması General Abdul Kerim Kasım için bir iktidar alanı oluşturmuştur (Mansfield, 1975, s.160). General Abdul Kerim Kasım önceleri komünistlerin desteği ile milliyetçilerin taleplerini dengelemeye çalışsa da, komünistlerin cumhuriyetin idaresinde etkili olmaya başlamasıyla, komünistleri saf dışı bırakma yolunu seçmiştir (Arı, 2008, s.275). General Abdul Kerim Kasım'ın komünistleri devletin kademelerinden uzaklaştırma girişimlerini yeterli bulmayan Baasçı subaylar 8 Şubat 1963'de gerçekleştirdikleri darbe ile Abdül Salem Arif önderliğinde Abdul Kerim Kasım yönetimini devirmişlerdir (Marufoğlu, 2002, s.607).

[16] Arami Hristiyanlar, Orta Doğu'nun çeşitli bölgelerinde, özellikle de Suriye, Lübnan, Irak ve Türkiye'de yaşayan Hristiyan topluluklarına verilen isimdir. Bu topluluklar arasında Süryani Ortodoks Kilisesi, Süryani Katolik Kilisesi, Doğu Asur Kilisesi, Antik Doğu Kiliseleri, Maronit Kilisesi ve Keldani Katolik Kilisesi bulunmaktadır (Baum & Winkler, 2003).

2.2. Hür Subaylar ve Cumhuriyet Döneminde Şiiler

Annesi Bağdatlı Kürt Şii Feyli Kürtlerinden[17] olan General Abdül Kerim Kasım'ın darbeyi gerçekleştirdiği Hür Subaylar grubunda üç Şii Subay'ın olduğu görülmektedir (Hadduri, 1969, s.18). Hür Subaylar grubunun tamamı yarbay ve albaylardan oluşmaktaydı. Hür Subaylar grubunda, monarşi parlamentosunda yer alan toprak sahibinin oğlu olan Najib Taleb dışındaki diğer tüm Şii ve Sünni askerler fakir ailelerden gelmekteydi (Hadduri, 1969, s.22). Diğer Şii Hür Subay ise Muhsiyn Huseyn Al'Habib'tir (Hadduri, 1969, s.18). Bir diğer Şii Hür Subay ise Tahir Yahya olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 2.1. Hür Subaylar Kurucu Kadro Dini ve Siyasi Görüşler

İsim	Mezhep	İdeoloji	Rütbesi
Muhyiddin Abd'Al'Hamid	Sünni	Ulusal Demokrat	Albay
Muhsiyn Huseyn Al'Habib	Şii	?	Albay
Tahir Yahya	Şii	Pan-Arabist	Albay
Racab Abd'Al'Majid	Sünni	Arap Birliği Yanlısı	Albay
Abd'Al'Karim Farhan	Sünni	?	Albay
Wasfi Tahir	Sünni	Komünist	Yarbay
Salih Ali Galib	Sünni	?	
Najib Taleb	Şii	Pan-Arabist	Tuğgeneral
Abd'Al'Wahab Al'Amin	Süni	Pan-Arabist	Albay
Muhammed Sa'b	Sünni	?	Albay

Kaynak: Sorby, 2005

Irak Askeri Akademisinden mezun olan Hür Subaylar'ın kurucu üyelerinin genel olarak Arap Sünnilerden oluşması, monarşi ve sonraki dönem Irak Siyasal kimliğinin bir resmi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hür Subayların ortak birleştikleri

[17] Feyli Kürtler, genellikle İran ve Irak'ın sınır bölgelerinde yaşayan bir Kürt grubudur. İran'ın batısında yer alan Kermanshah ve İlam illeri ile Irak'ın doğusunda yer alan Diyala ve Bağdat'ın güney kısımlarında yoğun bir nüfusa sahiptirler. Feyli Kürtleri, çoğunlukla Şii Müslümandırlar, bu yönüyle Sünni Müslüman olan diğer Kürt gruplarından ayrılırlar. Tarihleri boyunca, Feyli Kürtleri genellikle İran ve Irak arasında yaşadıkları sınır bölgeleri sebebiyle iki ülkenin siyasi ve toplumsal olaylarından etkilenmişlerdir. Özellikle İran-Irak Savaşı, Saddam Hüseyin'in yönetimi ve sonrasında meydana gelen olaylar, Feyli Kürtlerin tarihinde önemli dönemeçler oluşturmaktadır. Saddam Hüseyin döneminde, birçok Feyli Kürt vatandaşlıktan çıkarılmış ve İran'a sınır dışı edilmiştir. Bunun yanı sıra, genellikle marjinalleştirilmiş bir toplum olarak kabul edilmişler ve hem İran'da hem de Irak'ta çeşitli ayrımcılık ve zulümlere maruz kalmışlardır. Ancak, Feyli Kürtler kendi içlerinde zengin bir kültürel ve toplumsal hayata sahiptirler. Dil, müzik, folklor ve el sanatları gibi çeşitli kültürel yönleriyle bilinirler. Aynı zamanda tarihsel olarak ticaretle de uğraşmışlar ve bu sayede çeşitli ekonomik faaliyetlerde bulunmuşlardır.

nokta anti-emperyalizm olsa da farklı ideolojileri sahip oldukları görülmektedir. Muhyiddin Abd'Al'Hamid öncülüğünde Ulusal Demokrat görüşün yer aldığı Hür Subaylar grubunda, Abd'Al'Wahab Al'Amin'in öncülüğünde pan-arabist bir grup da yer almıştır. Aynı zamanda Şii Naji Taleb ve Sünni Racab Abd'Al'Majid Arap Birliğini savunurken, Wafi Tahir ise komünizm ile anti-emparyalizme karşı duruşu savunmuştur. Hür Subaylar kurucu üyeleri arasında sonrasında Irak siyasi Tarihinde etkin iki güç olan Abdül Kerim Kasım ve Abdüs Selam Arif'in olmadığı görülmektedir. Hür Subaylar grubunun 1956'da gizli olarak örgütlendiği zaman diliminde Abdül Kerim Kasım ve Abdüs Selam Arif'in Ürdün'de farklı bir gizli örgütlenmede olduğu görülmektedir. Irak'ta kurulan Hür Subaylar grubunun kurucu kadrosuna bakıldığında Şii subayların varlığı, 1958 devrimi sonrası Şii siyasallaşmasının zeminini oluşturmuştur. Buna göre kurucu kadro içerisindeki Şii kadronun yüzdelik dilimi aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2.2. Hür Subaylar Kurucu Kadro Dini Oranlar

Toplam Üye	Sünni Arap	Şii Arap
10	7 (6-Albay + 1-Yarbay)	3 (1- Tuğgeneral +2 -Albay)
	%70	%30

Kaynak: Sorby, 2005

%30'lik bir orana sahip Şii Hur Subay grubu, 1958 devrimi sonrası kurulacak yeni hükümette de yer almıştır. Yeni hükümet konseyi Irak'ın geneline hitap eder şekilde tasarlanmış, Sünnilere, Şiilere ve Kürtlere temsil edilme hakkını verir şekilde tasarlanmıştır. Anti-emperyalizm karşıtı Hür Subayların gerçekleştirdiği devrim sonrası kurulan hükümette, Sünnileri temsilen General Naceb al Rubayyi yer alırken, Şiileri temsi eder mahiyette Muhammed Mehdi Kubba ve Kürtlerin temsiliyeti de Halid an'Nakşibendi tarafından gerçekleştirilmiştir. Şii temsiyeletini gerçekleştiren Mehdi Kubba, 20. yüzyılın ortalarında Irak'ın politik tarihinde önemli bir rol oynamış bir figürdür. Özellikle Şii Müslüman bir arka plana sahip olması, Sünni çoğunluğun ağırlıklı olduğu bir ülkede onun politik önemini belirlemiştir (Al-Marashi & Salama, 2008). Kubba, Irak hükümetinde çeşitli yüksek mevkilere gelmiş ve bu kapasitede ülkenin karmaşık etnik ve mezhebi yapısını yansıtmıştır (Tripp, 2007). Kubba'nın politik kariyeri, Irak'ın tarihi boyunca birçok döneme tanıklık etmiş

ve farklı hükümetlerle ve politik hareketlerle etkileşime girmiştir.[18] Bu etkileşim, özellikle Saddam Hüseyin'in iktidara geldiği dönemde, Irak'ta etnik ve mezhebi çatışmaların, politik değişimlerin ve dış etkileşimlerin sıkça yaşandığı bir süreci kapsar (Smith, 2006). Kubba'nın Şii kimliği, bu dönemde Irak'ta siyasi bir öneme sahip olmuştur. Genellikle marjinalleşen ve yer yer zulme uğrayan Şiiler için, Kubba'nın yükselmesi önemli bir simgesel anlam taşır (Al-Marashi & Salama, 2008). Özellikle Saddam Hüseyin döneminde, bu mezhebi kimlik daha fazla politik bir ağırlık kazanmıştır (Tripp, 2007).

Hür Subaylar içindeki bir diğer Şii figür Tahir Yahya'dır. Abdul Salam Arif'in liderliğindeki Hür Subaylar tarafından yapılan bir darbenin ardından başbakanlık görevine atanan Tahir Yahya'nın liderliğindeki hükümet, milliyetçi ve sosyalist eğilimleri benimsemiş olsa da, farklı siyasi görüş ve grupların çatışması hükümetin istikrarsız olmasına yol açmıştır (Al-Marashi & Salama, 2008). Irak Krallığı'nı deviren Hür Subaylar'ın içerisinde yer alan bir diğer Şii figür ise Najib Taleb'dir. Şii Müslüman bir arka plana sahip olması, onu Hür Subaylar Hareketi içerisinde az sayıda Şii kimliği taşıyan figürlerden biri yapar (Sluglett & Farouk-Sluglett, 2001). Taleb'ın politik kariyeri, bu darbenin ardından farklı görevlerle Irak hükümetinde yer almıştır. Irak'ın mezhebi ve etnik dinamikleri bağlamında, Taleb'ın Şii kimliği, bu dönemde etnik ve mezhebi kimliklerin genellikle ideolojik ve milliyetçi faktörlerden daha az belirleyici olduğu bir süreçte önem taşır (Dawisha, 2009).

Genel Abdül Kerim Kasım döneminde gerçekleştirilen toprak reformu öncesi, toprak sahibi Şii aşiret reisleri geniş arazilere kontrol ediyor ve kendi mezheplerinden olan köylülerinin yaşam standartlarını yükseltecek ilerici her türlü tedbire karşı çıkmaktaydı (Batatu, 1978). 1958 Şubat ayında gerçekleşen Toprak Reformu ile feodal aşiret reisleri 1958'den sonra siyasi ve ekonomik anlamda güç kaybetmişlerdir.

2.3. Baasçı Rejimler (1963-1990)

Baasçılık, Arap milliyetçiliğini ve sosyalizmi bir araya getiren bir ideoloji olarak, 20. yüzyılda Arap dünyasında etkili olmuştur. Baas Partisi'nin 1968 yılında Irak'ta iktidara gelmesi ve 2003 yılında iktidardan düşürülmesi, bu etkilerin en bariz

[18] BBC. (2003). "Iraq's Century of Turmoil."

örneklerinden biridir (Tripp, 2007). İlk olarak Suriye'de kurulan bu hareket, 1950'lerin sonlarına doğru Irak'ta da etkili olmuştur. Irak'ta Baas Partisi, özellikle 1960'lar ve 2003'te Saddam Hüseyin'in devrilmesine kadar olan dönemde ülkenin siyasi sahnesinde önemli bir rol oynamıştır.

Baas Partisi, 1947'de Suriye'de, Mişel Aflak ve Salahaddin el-Bitar gibi isimler tarafından kurulmuştur. Partinin temel ideolojisi, Arap milliyetçiliği, sosyalizm ve laiklik üzerine kuruluydu (Tripp, 2007). Baas Partisi'nin fikriyatı, Arap birliği, laiklik ve sosyal adalet üzerine kuruludur. Parti, Batılı etkilere karşı bir çözüm olarak Arap dünyasının birleşmesi ve sosyalizmi benimsemesi gerektiğini savunmuştur (Devlin, 1991). 1963'te Irak'ta ilk Baas hükümeti kısa süreli olarak iktidara gelmiştir. Ancak, partinin asıl yükselişi 1968'de gerçekleşmiştir. 17 Temmuz 1968'de Baasçı subaylar, General Ahmed Hasan el-Bekir önderliğinde bir darbe gerçekleştirerek iktidarı tamamen ele geçirmiştir. 1979 yılına gelindiğinde Saddam Hüseyin, el-Bekir'i devre dışı bırakarak ülkenin tek hakimi olmuştur (Bengio, 1998). Ahmed Hasan el-Bekir liderliğinde, 1968 yılında iktidara gelen Baas Partisi, toplumsal reformlar ve ekonomik kalkınma vaat etmiştir. Ancak partinin, etnik ve dini azınlıklara yönelik baskıları yükselmiştir (Marr, 2011).

1979 yılında Saddam Hüseyin'in iktidara gelmesiyle, rejim daha otoriter bir yapıya bürünmüştür. Parti, tüm muhalefeti bastırarak, özellikle Şii ve Kürt nüfusu üzerinde baskı kurmuştur. Parti ideolojisinin seküler olmasına rağmen, dini farklılıklar özellikle Şii-Sünni ayrımı söz konusu olduğunda, parti politikaları dini baskı ve ayrımcılık içerebilmektedir (Nakash, 2003). Baas Partisi iktidarı döneminde, Şiilerin siyasi katılımları sınırlanmış, dini ritüelleri kısıtlanmış ve toplumda ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmüşlerdir (Batatu, 1978). Özellikle İran-Irak Savaşı ve sonrasında artan Şii karşıtı uygulamalar, toplumda sürekli bir gerilim oluşturmuştur (Al-Khafaji, 2004).

Saddam Hüseyin'in iktidara gelmesi ve İran Devrimi'nin etkileriyle, Şiilere karşı tavrı sertleşmiştir. Bununla birlikte, parti içinde hâlâ etkin Şii üyeler ve liderler bulunmaktaydı. Baas ideolojisi, genellikle laik ve milliyetçi olduğu için Şii doktrinlerle çelişki içinde olabilir. Ancak, ideolojik esneklik sayesinde, Şii üyeler partinin sosyalist ve anti-emperyalist yönlerini öne çıkararak, ideolojik bir uyum

sağlamışlardır (Dawisha, 2009). Saddam Hüseyin'in hükümeti, 1980-1988 yılları arasında İran ile sekiz yıl süren bir savaşa girmiştir. 1990 yılında ise Kuveyt'in işgalini gerçekleştirdi, bu da Birleşmiş Milletler'in müdahalesiyle sonuçlanmıştır (Makiya, 1993).

2.4. Baas Partisi İçinde Şiiler

Irak'ta Sünni Arap topluluğu, monarşik hükümetin devrilmesinden itibaren 1958 yılına dek gerçekleşen askeri darbeye kadar, politik alanda belirgin bir hegemonik pozisyon edinmiştir. Bu belirgin siyasi üstünlük, Baas Rejimi'nin iktidarda olduğu dönemler boyunca da korunmuş ve böylece Sünni Arap topluluğunun politik ve idari arenada etkin bir şekilde temsil edilmesi sağlanmıştır. Özellikle 1969-1979 ve 1982 yılları arasında Irak Devrimci Komuta Konseyi[19]'nin üyelerinin demografik yapılarına detaylı bir şekilde incelendiğinde, Şii temsilcilerin bu yüksek karar verme mekanizmasında yalnızca sınırlı ve marjinal bir temsile sahip oldukları gözlemlenmektedir. Bu gözlem, Irak'ta etnik ve mezhepsel faktörlerin siyasi temsiliyet konusunda ne denli dengesiz bir yapıya sahip olduğunu açıkça göstermektedir

Tablo 2.3. Devrimci Komuta Konseyi (DKK) Etno-dini Bileşenleri

Yıl	Toplam Üye	Sünni Arap	Şii Arap	Kürt	Hristiyan
Temmuz 1969	15	14	0	1	0
Ağustos 1979	16	9	4	2	1
Haziran 1982	9	5	2	1	1

Kaynak: Batatu, 1958.

1963 yılında Abdül Selam Arif öncülüğünde meydana gelen pan-Arabist askeri müdahalenin sonrasında, Ahmed Hasan El Bekr ve Saddam Hüseyin gibi Baas Partisi'nin önde gelen liderleri döneminde, Irak Devrimci Komuta Konseyi'nin üyeleri ve bileşenleri değişiklik göstermiş olmasına rağmen, Sünni Araplar'ın politik

[19] Irak Devrimci Komuta Konseyi-DKK (Revolutionary Command Council veya RCC), 1968 yılında Baas Partisi'nin iktidara gelmesiyle kurulmuş, ülkenin en yüksek yasama, yürütme ve yargı mercii olarak görev yapmıştır. Konsey, Baas Partisi liderleri ve diğer yüksek rütbeli askeri ve sivil yetkilileri içermekteydi. Saddam Hüseyin'in 1979 yılında başkan olmasının ardından, DKK, Saddam Hüseyin'in otokratik yönetiminin ana yürütme organı haline gelmiştir. Konsey, Irak'ın iç ve dış politikasının şekillendirilmesinde önemli bir rol oynamış ve yasal düzenlemeler ile anayasa değişikliklerini kabul etme yetkisine sahipti. 2003 yılında Saddam Hüseyin'in devrilmesiyle, bu organın da etkinliği sona ermiştir.

arenada olan hakimiyeti muhafaza edilmiştir. Baas Partisi, 'Arap Rönesansı' olarak adlandırılan ideolojik bir perspektif benimsemiş ve laiklik prensibini savunmuş olsa da, Devrimci Komuta Konseyi içerisinde Sünni Arapların belirgin ağırlığı, Ortadoğu'da dinamiklerin ve siyasi mekanizmaların nasıl bir arada işlediğini gözler önüne sermektedir. Yani, Baas Partisi teorik düzlemde laik bir ideolojiyi benimsemesine rağmen, pratiğinde Sünni Arap etkisinin hakim olduğu bir yönetim yapısını sürdürmüş, bu da Ortadoğu siyasi kültüründe din ve siyasetin ayrılmaz bir biçimde entegre olduğunu kanıtlar mahiyettedir.

Tablo 2.4. Devrimci Komuta Konseyi (DKK) Etno-dini Oranlar

Yıl	Sünni Arap	Şii Arap	Kürt	Hristiyan
Temmuz 1969	%93	%0	%7	%0
Ağustos 1979	%56	%25	%12,5	%6
Haziran 1982	%56	%22	%11	%11

Kaynak: Sorby, 2005

DKK bileşenleri ve Irak'ın etno-dini popülasyon oranlarına Tablo 2.4'e bakıldığında %20'e ulaşamayan Arap Sünni kadronun konseyin %93'üne sahip olduğu görülmektedir. Nüfusun %50'sinden fazlasını oluşturan (Tablo 2.4) Şii Arapların ise 1969 yılında %0'lik bir temsiliyeti bulunurken, 1979 yılında %25'lik bir orana çıktığı görülmektedir. 1979 yılında görülen bu yüksek oranın Şubat 1979'da gerçekleşen İran İslam Devrimi'nin Irak'ta görülebilecek mezhepsel etkilerini azaltmak olarak düşünmek mümkün görünmektedir. Haziran 1982'de görülen Devrimci Komuta Konsey'inde bulunan Şii temsiliyetinin %22 olarak görülmesini ise aynı yıllarda Irak'ta siyasal ivme kazanan Dava Partisi'ne bir alternatif olarak öne sürmek mümkündür. Nitekim Dava Partisinin bu yükselişi sonraki bölümlerde detaylı olarak anlatılacak olan 17 Kasım 1982 tarihinde, Muhammed Bakır es'Sadr'ın idamı ile engellenmek istenmiştir.

Şiiler, özellikle Baas Partisi'nin ilk yıllarında, sosyal adalet ve Arap birliği gibi idealleri destekleyerek partiye katılmışlardır (Nakash, 2003). İlk başlarda partinin sosyalist ve milliyetçi ajandası, mezhebi kimlikleri ikincil hale getirmiş, fakat zamanla Sünni dominasyonu hissedilir olmuştur (Marr, 2003). Sünni dominasyonuna rağmen, partiye katılan birçok Şii de vardır. Baas Partisi'nin Arap milliyetçiliği ve sosyalist doktrini, dini aidiyetten ziyade etnik ve milli kimliği

vurguladığı için, Şiiler de parti içerisinde yer almışlardır. Ancak, partinin üst düzey yöneticileri arasında Şiilerin sayısı nispeten düşüktür ve üye olan Şiiler genellikle orta ve alt kademe görevlerde bulunuyordu. Parti içerisinde bulunan Şiilere örnek olarak Sadun Hammadi'yi örnek olarak vermek mümkündür. Sadun Hammadi, Irak'ın tarihinde önemli bir figür olarak kabul edilir. 1991-1993 yılları arasında Irak Başbakanı olarak görev yapan Hammadi, özellikle Şii ayaklanmasının ardından bu role getirilmiştir (Tripp, 2007). Şii bir siyasetçi olarak, Hammadi'nin ataması genellikle Saddam Hüseyin'in Şii toplumuyla ilişkileri iyileştirmeye yönelik bir girişim olarak görülüyordu. Ancak görev süresi kısa sürdü ve 1993 yılında görevinden alındı (Marr, 2011). Hammadi'nin politik kariyeri, Baas Partisi ve özellikle Saddam Hüseyin yönetiminin Şii toplumuyla olan karmaşık ilişkisini yansıtmaktadır (Tripp, 2007).

Baas Partisi cinsiyet politikaları, eğitim ve toplumsal sınıf farklılıkları üzerine yapmış olduğu toplu değişimlerine rağmen, laik olma iddiasından uzak kalmış ve Baas Partisi'nin Irak'taki kurucu kadrolarının egemen mezhebi olan Sünni kadronun egemenliği altında kalmıştır. Irak'ta siyasal temsiliyet içindeki bu asimetri, Şii kitlenin yer altı örgütlenmelerini hızlandırmıştır.

2.5. Irak'ta Marksizm ve Pre-komünistler

1950'ler ve 1958'deki Temmuz Devrimi, Ortadoğu'da siyasal ve toplumsal açıdan önemli bir dönüm noktasını temsil etmektedir. Bu dönemde, Marksist ve Sosyalist düşünceler, özellikle Arap akademik çevrelerinde etkili olmuştur (Usuki, t.y.). Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı'ndaki rolü, Komünist ve sol partilerin küresel anlamda aktivitesini artırmıştır. Soğuk Savaş'ın patlak vermesiyle, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasında Ortadoğu üzerinde etki alanı ve kontrol mücadelesi yaşanmıştır. Bu durum, bölgede politik ve ideolojik rekabeti yoğunlaştırmıştır.

Marksizm, Irak'ta ilk kez 1924 yılında, özellikle kadın haklarına dair feminist bir perspektifle sahne almıştır (Salucci, 2005, s.5). Bu feminist yaklaşım, Hüseyin Er'Rahnal liderliğindeki bir grup öğrenci tarafından geliştirilmiş ve Es'Sahife[20] adlı

[20] El-Sahife (Arapça: الصحيفة), Irak Komünist Partisi'nin resmi gazetesiydi. Gazete, Irak'ta sosyalist ve komünist ideolojileri tanıtmak, işçi sınıfı ve köylüler için sosyal ve ekonomik hakları savunmak

gazeteleri aracılığıyla yayılmıştır. Henüz resmi bir parti yapısı olmamakla birlikte, bu öncü komünist çevre, feodal sosyal yapıların ve poligaminin yaygın olduğu bir toplumda kadın özgürlüğü ve eşitliği konusunda yazılar yayınlamıştır. Bu bağlamda, Er'Rahnal ve ekibinin faaliyetleri, Irak'ın ilk pro-feminist Marksist hareketi olarak kabul edilebilir.

Bu ilk dalganın ardından, 1927-28 yıllarında Basra'da yeni bir Marksist topluluk ortaya çıkmıştır. Petros Vasili ve Yusuf Salman gibi önemli figürlerin liderlik ettiği bu hareket, sonradan Irak Komünist Partisi'nin kuruluş ve gelişiminde kritik bir rol oynamıştır. Vasili ve Salman, partiye katılanların sayısını artırmak ve hareketin ideolojisini yaymak için yoğun çaba göstermişlerdir. Ancak, Vasili'nin Irak'tan sınır dışı edilmesi, hareketin gelişimine bir darbe vurmuş, fakat Salman'ın liderliğiyle yine de istikrarını korumayı başarmıştır.

Bu iki önemli dönem, Marksist düşüncenin Irak'ta nasıl evrildiğini ve sosyal yapı üzerindeki etkilerini göstermek açısından oldukça önemlidir. İlk dönemde, özellikle kadın haklarına odaklanan bir hareketin varlığı, toplumda sosyal değişime olan ihtiyacı gözler önüne sermektedir. İkinci dönemde ise, daha geniş kapsamlı ve organize bir parti yapısının oluşması, Marksist düşüncenin Irak'ta geniş bir tabana yayılmak üzere olduğunun göstergesidir. Her iki dönem de, ideolojinin, toplumda değişim ve dönüşümü tetikleyebileceğinin somut örneklerini sunmaktadır. Bu tarihsel dönemler, Marksizm'in Irak'taki siyasi ve toplumsal alandaki etkisinin anlaşılması için değerli birer referans noktasıdır.

1929 yılında Bağdat'ta kurulan ilk komünist gruplar, Irak'ta sosyalist düşüncenin doğuşunun belirgin bir göstergesiydi. Bu komünistlerin büyük bir kısmı, sosyoekonomik olarak alt-orta sınıf kökenliydi, bu da onların toplumsal eşitlik ve adalet arayışının bir yansımasıydı. Bazıları daha önce Es'Sahife'de aktif olan bireylerden oluşurken, diğerleri Beyrut'ta faaliyet gösteren komünist komiteyle ilişkilendirilmekteydi (Salucci, 2005, s.6).

---

amacıyla kurulmuştur. El-Sahife, Irak'ta çok sayıda siyasi rejim değişikliği, darbe ve savaş dönemlerinde varlığını sürdüren bir yayın organı olmuştur. Ancak gazete, özellikle Baas Partisi'nin iktidara gelmesi ve Saddam Hüseyin'in yönetimindeki baskılar nedeniyle zaman zaman sansüre uğramış, yayınına ara vermek zorunda kalmış ya da yasadışı olarak yayımlanmıştır. El-Sahife, Irak Komünist Partisi'nin resmi görüşlerini yansıtmakla birlikte, ülkenin sosyo-politik durumuna dair analizler ve yorumlar da yapmıştır. Gazete, özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren Irak'ın karmaşık politik sahnesinde önemli bir rol oynamıştır (Ismael & Ismael, 2004).

1958 yılında meydana gelen Temmuz Darbesi, Iraklı komünistler için tarihi bir dönüm noktasıydı. Bu darbenin lideri General Abdül Kerim Kasım, sendikaların ve siyasi partilerin kurulmasına izin verdi, böylece Irak Komünist Partisi resmi olarak faaliyetlerine başlamış oldu. General Kasım'ın yönetimi altında, komünizm hızla popüler bir siyasi hareket haline geldi. Özellikle 1959-1961 yılları arasında, komünist hareketin siyasal arenada daha geniş bir temsil kazandığına tanık olduk. Bu dönemde kabinede iki komünist üyenin temsil edildiği görülmektedir. Ancak bu dönem, sadece komünistlerin yükselişiyle değil, aynı zamanda pan-arabizm hareketinin de güçlendiği bir evreye denk gelmektedir. Pan-arabizm ve komünizm, Irak'ta iki zıt cephe oluşturmuştu. General Kasım, bu iki hareket arasındaki çatışmalardan faydalanarak, kendi yönetimini daha da güçlendirme niyetindeydi. Fakat, Musul'daki isyanların etkisiyle Kasım yönetimi zayıfladı ve sonrasında pan-arabist Abdül Selam Arif'in liderliğindeki bir hareket tarafından devrildi. Arif'in iktidara gelmesiyle, komünist harekete yönelik tutum değişikliğe uğradı. Özellikle 1963'teki darbe sonrasında, Iraklı komünistler büyük bir baskıyla karşılaştı. Bu baskı, sadece siyasi izolasyonla sınırlı kalmayıp, sistematik tutuklamalar ve idamlara kadar varmıştır (Sluglett & Farouk-Sluglett, 2001).

Temmuz Darbesi'nden 1963 darbesine kadar olan dönem, Iraklı komünistler için hem bir umut hem de bir hüsran dönemidir. Siyasi özgürlüklerin ve temsilin genişletilmesi, Irak'ta sosyalist düşüncenin toplumsal ve siyasi alanda etkili bir şekilde nasıl yer bulduğunu göstermektedir. Ancak, 1963'teki darbeyle birlikte bu hareketin ne kadar kırılgan olduğu ve dönemin siyasi dinamikleri karşısında nasıl zorluklarla karşı karşıya kaldığı da bu tarihsel analizle açıkça görülmektedir.

2.6. Irak Komünist Partisi İçinde Şiiler

1958 Temmuz Devrimi'nin Iraklı komünistlere siyasal alan açmasıyla, komünist ideolojinin Irak topraklarındaki etkilediği kitleler arasında Şii'ler de bulunmaktadır. Daha çok kırsal bölgelerde yaşayan Şiiler, Abdul Kerim Kasım'ın sendika ve toprak reformları ertesinde komünizm ile karşılaşmışlardır.

Dini etkinin ve yaşam biçiminin yoğun olarak yaşandığı Şii bölgelerinde komünizme olan eğilim iktidar sınıfını oluşturan Sünni-Araplardan Baasçılığına bir tepki olarak düşünmek de mümkündür. Komünizme olan ilginin bu artışı Şii

otoritenin de siyasallaşma sürecine etki etmiştir. Irak Komünist Partisi (IKP) yayını "Şüheda Al'hizb, Şüheda Al'watan 1964-1978" isimli eserde Kerbela, Necef, Hillah gibi Şii yoğunluklu bölgelerden komünist partideki Şii'lere yönelik yapılan araştırmada birçok Şii'nin IKP içinde yer aldığı görülmektedir.

Araştırmaya Diwaniyah, Nasiriyyah ve Bağdat gibi Sünni-Şii karışık bölgeler veri sapmasına neden olmaması için dahil edilmemiştir. Yapılan araştırmada teolojik ve sosyolojik olarak isimlerin Şii inancına uygunluğu, aşiret isimlerine dair analiz ve bölgesel olarak Şii yoğunluğu veri olarak alınmıştır. Buna göre aşağıdaki tablo isimleri yer alan kişilerin 1964-1978 yılları arasında IKP içinde aktif olarak görev alan Şiiler olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2.5. 1964-1978 Yılları Arasında İdam Edilen Şii Kökenli, Irak Komünist Partisi Üyeleri

İsim/Soyisim	Doğum Tarihi	Şehir	Ölüm Yılı	Yaş	Cinsiyet
İbrahim Kazım İbrahim Musavi	1927	Hillah	1963	36	Erkek
Kazım Jassim Muhammed Al'Shammari	1927	Hillah	1970	43	Erkek
Razouwi Fathi Abboud Al Razouki Al Hüseyni	1933	Hillah	1961	28	Erkek
Abdul Muhsin Hüseyin Hamadi Al'Hasan	1937	Hillah	1975	38	Erkek
Sami Majeed Abbas Al'Şarifi	1942	Hillah	1964	22	Erkek
Jassim Kadimi Hamadi Helali	1945	Hillah	1964	19	Erkek
Hamid Saeed Al'Sakr	1945	Hillah	1970	25	Erkek
Samer Mehdi Salih	1947	Hillah	1968	21	Erkek
İbrahim Redef Hudair Al'Khafaji	1947	Hillah	1974	27	Erkek
Maan Rahim Abboud Hamidi Al'Har	1948	Hillah	1971	23	Erkek
Cafer Najm Abboud Mehdi	1950	Hillah	1971	21	Erkek
Hüseyin Kazım Kaşif	1950	Hillah	1974	24	Erkek
Hüseyin Ali Hüseyin Al Tarihi	1950	Hillah	1978	28	Erkek
Mohsen İsmail Hüseyin Al'Amr	1952	Hillah	1973	21	Erkek
Abbas Fadhil Abbas Gilawi	1954	Hillah	1978	24	Erkek

Tablo 2.5 (devam). 1964-1978 Yılları Arasında İdam Edilen Şii Kökenli, Irak Komünist Partisi Üyeleri

İsim/Soyisim	Doğum Tarihi	Şehir	Ölüm Yılı	Yaş	Cinsiyet
Alaa Abbas Odeh Sultan	1955	Hillah	1975	20	Erkek
Haasun Selman Abbas Hassun Al'Fetlawi	1905	Kerbela	1975	70	Erkek
Cavat Abbas Salih Al'Kariti	1924	Kerbela	1976	52	Erkek
Abdul Kazım Cafer Abbad Al'Gharabi	1931	Kerbela	1976	45	Erkek
Dakhil Cevat Salih Al'kuraiti	1931	Kerbela	1976	45	Erkek
Abdul Kazım Cafer Abbas Al'Gharabi	1931	Kerbela	1976	45	Erkek
Abdul Hüseyn Şukri Hammoud Kannani	1934	Kerbela	1968	34	Erkek
Radi Ahmed Musa Kanaan Al'Jamhamawi	1934	Kerbela	1963	29	Erkek
İsa Kazım Alwan İssa Al'Wazni	1938	Kerbela	1963	25	Erkek
Tahir Kazım Al'Hajji Elvan İsa Al'Wazni	1939	Kerbela	1964	25	Erkek
Casim Muhammed Wali Hasud Al'Maseudiy	1940	Kerbela	1963	23	Erkek
Allawi Abdul Hasan	1940	Kerbela	1975	35	Erkek
Abdul Haşim Jawad Al'Ramani	1940	Kerbela	1963	23	Erkek
Muhammed Abdul Amir İssa Al'Mutairi	1941	Kerbela	1973	32	Erkek
Ali Abdullah Hassun Ebu Shabaa	1942	Kerbela	1976	34	Erkek
Abdul Sattar Mazal Abdul Khaleq Al Janabi	1942	Kerbela	1963	21	Erkek
İmran Musa İmran Muhammed Ali	1951	Kerbela	1976	25	Erkek
Talib Naji Ebu Aldakkah	1941	Necef	1964	23	Erkek
Muhammed Abu'l Marajeh	1941	Necef	1964	23	Erkek
Nizar Habib Al'Araji	1944	Necef	1964	20	Erkek
Ezher Salih Abdul Karim Al'Caafari	1946	Necef	1968	22	Erkek
Saadoun Obaid Sadi Hadi Janabi	1951	Necef	1971	20	Erkek

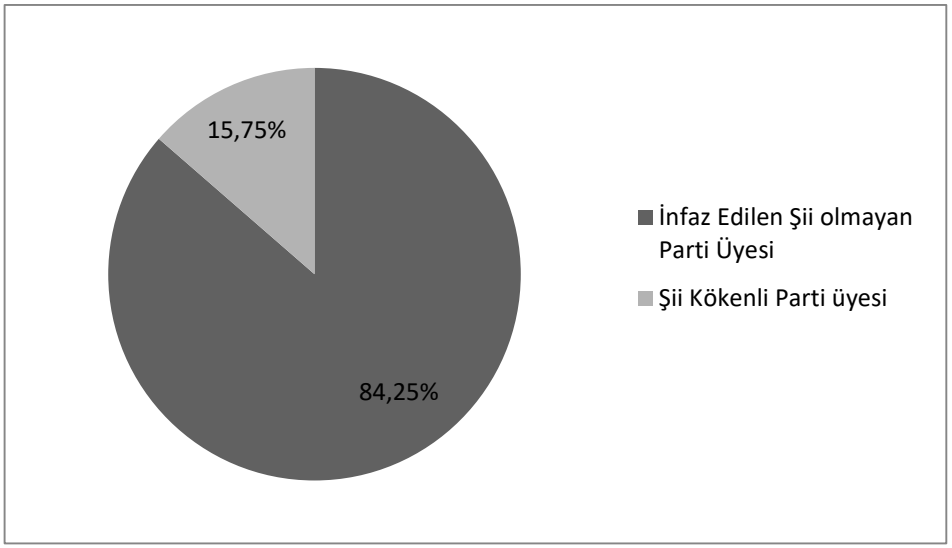
Kaynak: Al'hizb, 2012a

1964-1978 yılları arasında Irak'ta yaşanan politik ve sosyal dinamikler, farklı ideolojik ve dini grupların etkileşimini de derinden etkilemiştir. Bu dönemde toplam 273 kişinin idam edildiği ve bu kişilerin %15,75'inin Şii olduğu tespit edilmiştir. Bu veriler, genellikle Şii nüfusun yoğun olduğu Kerbela, Necef ve Hillah gibi bölgelerden gelmektedir. Aynı zamanda, bu dönem dini Şii örgütlenmelerin de aktif hale geldiği bir zaman dilimine denk gelmektedir. İlginç bir şekilde, bu veriler Şii bölgelerinde komünist örgütlenmenin artış gösterdiğini de ortaya koymaktadır.

Bu durumu anlayabilmek için öncelikle bu dönemde Irak'ta yaşanan genel politik atmosfere dikkat etmek gerekmektedir. 1960'lar ve 1970'ler, Ortadoğu'da sosyalizm ve komünizm akımlarının popüler olduğu bir dönemdi. Ancak Irak, ideolojik bir çeşitliliğe ve aynı zamanda karmaşık bir etnik ve dini yapıya sahipti. Bu dönemde, devlet gücü değişken bir yapıda olup, yer yer otoriter yönetimler ve darbelerle sarsılmıştı. Bu dönemde Şii örgütlülüğünün aktive olmasının birkaç sebebi vardır. Öncelikle, dönemin politik iklimi Şiilerin tarih boyunca maruz kaldığı baskılara bir tepki olarak örgütlenmelerini sağlamış olabilir. İkincil olarak, İran'da yaşanan İslam Devrimi'nin de etkisiyle, Şii örgütlülüğü Irak'ta da bir yükseliş göstermiş olabilir. Ancak, komünist ideolojinin de Şii bölgelerinde yükselişe geçmesi oldukça dikkat çekicidir. Bu durum, belki de komünist ve Şii örgütlenmelerinin, dönemin baskıcı rejimine karşı bir tür ittifak veya uyum içerisinde hareket etmelerinden kaynaklanıyor olabilir.

Şii örgütlülüğü ve komünist hareketin bir arada yükselişi, bu iki farklı düşünce akımının nasıl bir araya gelebileceğinin de bir göstergesi olabilir. Her iki hareket de eşitlikçi ve adaletli bir toplum yaratma amacında birleşiyor olabilir, ya da en azından, mevcut durumu değiştirme hedefinde ortak bir paydada buluşuyor olabilirler.

Sonuç olarak, 1964-1978 yılları arasında Irak'ta yaşanan politik ve sosyal gelişmeler, Şii ve komünist örgütlenmelerin beraber yükseldiği bir dönemi işaret etmektedir. Bu, farklı ideolojik ve dini grupların, ortak amaçlar veya düşmanlar etrafında nasıl bir araya gelebileceğini göstermek açısından dikkat çekici bir durumdur. Ancak, bu tür ittifakların veya örgütlenmelerin geleceği, dönemin politik dinamikleri ve uluslararası etkileşimler tarafından da şekillendirilecektir.

Şekil 2.1. 1964-1978 İnfaz Edilen IKP Üyesi Şii Yüzdelik Grafiği

Baas Rejimi'nin 1964-1978 yılları arasında gerçekleştirdiği idamlarda, Şiilerin %15,75 gibi dikkate değer bir orana sahip olması, dönemin sosyo-politik iklimini yorumlamak için oldukça önemlidir. Şiilerin bu oranı, özellikle dini bir otorite olan Ayetullah Muhsin el-Hekim'in komünizme ve komünist partiye üyeliğe karşı 1961 yılında çıkardığı fetva ile de anlamlı bir bağlantı kurmaktadır.

Ayetullah Muhsin el-Hekim, Necef Cemaat el'Ulema içerisinde oldukça etkili bir isimdi. 20 Şubat 1961 tarihinde, komünist partiye üye olmanın "ateizmin propagandası" olduğunu, bu tür bir üyeliğin "küfür ve ateizme" teşvik ettiğini belirten bir fetva yayınlamıştı (Abbas, 2013). Bu fetva, dönemin artan komünist eğilimlerine bir yanıt olarak görülebilir ve aynı zamanda Şii toplumu içerisinde komünizmin yayılmasını önlemeyi amaçlayan bir hamle olarak değerlendirilebilir.

Ayetullah el-Hekim'in tarihsel bağlamda sunduğu fetva, Baas Rejimi'nin komünist parti üyeleri ve sempatizanlarına yönelik yürüttüğü yoğun idam ve baskı politikalarının kritik bir dönemine denk gelmektedir. Bu fetvanın, politik ve toplumsal bağlam içerisinde özellikle dikkat çekici bir rol oynadığı argümanı yapılabilir. Yani, bu dini karar, Şii toplumu için bir tür "koruyucu kalkan" oluşturmuş olabileceği düşünülmektedir. Fetvanın, Şii toplumu içindeki bireyleri ve grupları komünizm veya komünist organizasyonlarla doğrudan ilişkilendirmekten uzak tutmayı amaçladığı ve bu sayede Şiilerin Baas Rejimi'nin artan politik ve ideolojik baskılarına karşı daha korunaklı bir pozisyon alabilmelerini sağladığı, kabul

edilebilir bir tezdir. Bu fetva, aynı zamanda Şii topluluğunun iç dinamikleri ve dini liderlerin bu dinamikler üzerindeki etkilerini anlamak için de önemli bir anahtar olabilir. Fetvanın, özellikle genç ve politik olarak aktif Şii nüfus üzerinde nasıl bir etkisi olduğu, Şiilerin Baas Rejimi veya diğer politik oluşumlarla nasıl bir ilişki dinamiği içinde oldukları gibi sorular, fetvanın anlaşılmasında kritik önem taşır.

Ayrıca, fetvanın sadece yerel ya da ulusal bir olgu olmadığı, bölgesel ve hatta uluslararası alanda da yankı bulduğu göz ardı edilmemelidir. Bu tür dini kararlar, çoğu zaman sadece kendi toplumları için değil, aynı zamanda komşu ülkeler ve hatta uluslararası topluluklar için de önemli sonuçlar doğurabilmektedir. Ayetullah el-Hekim'in fetvası, Baas Rejimi'nin komünist parti üyelerini yoğun bir şekilde idam ettiği bir dönemde, Şii toplumu için önemli bir koruyucu mekanizma oluşturmuş olabilir. Bu fetva, toplumsal, politik ve uluslararası dinamikler içinde çeşitli boyutlarıyla değerlendirilmeyi hak eden, derinlemesine bir analiz konusudur.

8 Şubat 1963 tarihinde gerçekleşen askeri darbenin ardından, pan-Arabist lider Abdül Salem Arif'in iktidara gelmesi, Irak'ın komünist hareketlerine karşı benimsediği politikalarda önemli bir dönüşümü işaret etmektedir. Bu tarihsel olay, Baas Partisi'nin de yükselişini ve komünist unsurlara karşı daha sert bir tutum almasını tetiklemiştir. Özellikle, bu politik dönüşümün Şii komünistler üzerindeki etkileri, idam oranlarının belirgin bir şekilde artması olarak gözlemlenebilir.

Bu zaman dilimi, Irak tarihinde komünist hareketlere karşı politik stratejilerin yeniden şekillendirilmesi için bir katalizör işlevi görmüştür. Arif'in liderliği altındaki yeni rejim, Baas Partisi'nin de desteğiyle, ülkedeki komünist hareketleri hedef alarak, anti-komünist tedbirlerini sıkılaştırmıştır (Sluglett, 2001). Bu çerçevede, Şii komünistlerin idam edilme oranlarında gözle görülür bir artış yaşanmıştır. Şii toplumu, zaten sosyo-politik ve ekonomik faktörlerle marjinalleşmişken, bu yeni politik paradigma, Şii komünistleri özellikle zor bir duruma sokmuştur.

İnfaz edilme oranlarının artışı, yalnızca Şii komünistleri değil, genel olarak Şii toplumu için de tehlikeli bir atmosfer oluşturmuştur. İnfaz oranlarının yükselmesi, daha geniş Şii topluluğunun da, komünist ideolojiye veya organizasyonlara karşı daha mesafeli bir duruş benimsemelerine yol açmış olabilir. Dolayısıyla, bu dönem, Şii toplumunun politik ve ideolojik konumlanışında

belirleyici olmuş, aynı zamanda, ülkedeki daha geniş politik ve sosyal dinamikleri de etkilemiş olabilir. Bu süreç, Irak'ta Şii topluluğunun sosyo-politik konumunun ve ideolojik tutumunun anlaşılması için kritik öneme sahiptir.

Tarihsel bir bağlamda değerlendirildiğinde, Şii toplumu ve komünist örgütlenmeler arasındaki karmaşık ve çok boyutlu ilişki yapısı belirginleşmektedir. Bu kritik yorumun temelini, özellikle Ayetullah el-Hekim'in verdiği fetva ve pan-Arabist lider Abdül Salem Arif'in sürdürdüğü politikalar oluşturmaktadır (Abbas, 2013). Bu iki önemli etmen, Şii topluluğunun bu dönemde karşı karşıya kaldığı baskılar, zorluklar ve etkileşimler hakkında derinlemesine bir analiz yapmayı olanaklı kılmaktadır.

Şii toplumu, yürütülen devlet politikaları ve dini liderlerinin ideolojik talimatları arasında bir tür ikilem yaşamaktadır. Bu, toplumun kendisini hem dini açıdan hem de politik olarak nasıl konumlandırdığına dair kritik veriler sunmaktadır. Örneğin, dini liderlerinin fetvaları ve direktifleri, toplumun devlet otoritesi ve baskısı karşısında nasıl bir duruş sergileyeceği konusunda rehberlik etmekte, fakat aynı zamanda bazen de sınırlamaktadır.

Bu ikilemin, Şii topluluğunun sosyo-politik konumu ve bu dönemde yaşanan idam oranları üzerindeki etkileri yadsınamaz. Otoriter politikalar ve ideolojik fetvalar, toplumun devlete karşı tavrını ve devletin topluma yönelik politikalarını nasıl şekillendirdiğine dair anlamlı ve önemli analitik veriler sağlamaktadır. Bu çerçevede, Şii topluluğunun bu tarihsel süreçteki rolü ve konumu, dini, politik ve sosyal etmenlerin karmaşık bir etkileşimini yansıtmaktadır. Dolayısıyla, bu dönem ve etmenler, Şii topluluğunun karşı karşıya kaldığı zorlukları ve bu süreçte nasıl bir sosyo-politik evrim geçirdiğini anlamak için kritik bir öneme sahiptir.

1963 yılında Irak'ta meydana gelen siyasi değişimler, özellikle Abdül Salem Arif'in pan-Arabist politikalarıyla birlikte, ülkenin hem dini hem de siyasi manzarasında derinlemesine dönüşümlere yol açmıştır. Bu değişimler, özellikle Şii toplumu üzerinde belirgin ve kalıcı etkiler yaratmıştır. Arif'in pan-Arabist yaklaşımı, Şii dini kurumları için yeni ve genişleyen siyasi fırsatlar yaratmıştır. Özellikle, Necef Cemaat el-Ulema gibi köklü Şii dini organları, bu dönemin getirdiği politik atmosferde daha öne çıkan ve etkili roller üstlenmeye başlamışlardır. Bu dönemin bir

diğer önemli yönü de, Şii kökenli siyasi örgütlerin yükselmesidir. Dava Partisi gibi yapılar, bu dönemin siyasi ve sosyal kontekstinde, Şii toplumları üzerinde daha baskın bir etki göstermeye başlamışlardır (Nasr, 2006). Bu etki, hem dini anlamda hem de siyasi alanda toplumun genel yönelimini ve değerlerini şekillendirmede kritik bir rol oynamıştır.

Arif'in iktidara gelmesinin getirdiği pan-Arabist yönelim, aynı zamanda dini organların toplum üzerindeki etkisinin yanı sıra, Şii topluluklarının sosyo-politik konumunu da derinden etkilemiştir (Tripp, 2007). Bu, toplumun içinde bulunduğu dönemin sosyal, politik ve dini dinamiklerinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Sonuç olarak, 1963 dönemi, Irak'ta Şii topluluklarının tarihsel konumunu ve dini-siyasi örgütlerle olan ilişkilerini anlamak için kritik bir öneme sahiptir.

Bu yeni siyasi ve dini dinamiklerin ortaya çıkışı, özellikle 1960'ların Irak'ında, Şii toplumunun ideolojik eğilimlerini belirgin bir şekilde etkilemiştir. Önceki dönemlerde, Irak Komünist Partisi, Şiiler arasında belli bir popülerliğe ve etkiye sahipti. Ancak, Necef Cemaat el-Ulema'nın siyasi arenada giderek daha görünür hale gelmesi ve dini örgütlenmelerin yükselişi, bu ideolojik denklemi değiştirmiştir. Şii toplumunun, dini liderlerinin ve örgütlerinin etkisi altında, ideolojik olarak komünizmden uzaklaştığı ve daha muhafazakar bir yörüngeye doğru evrildiği gözlenmektedir.

Bu dönüşüm, birçok açıdan, komünizmin Şii toplumu üzerindeki etkisinin azalmasına yol açmıştır. Önceki dönemlerde, komünizm, Şiiler için bir tür alternatif ideoloji olarak görülmüş olabilir. Ancak, dini hareketlerin ve örgütlerin yükselişi, bu durumu etkilemiş ve Şiiler arasında komünizme olan yönelimi azaltmıştır.

İlginç bir şekilde, bu evrimsel süreç, komünizmin, aslında Irak'ta dini Şii örgütlenmesinin oluşumuna katalizör bir etki yapmış olabileceğine dair teorileri de gündeme getirmektedir. Özellikle, Şii toplumunun, bu dönemdeki dini ve siyasi yükselişi, komünizmin bir alternatif olarak değerlendirilmesiyle tetiklenmiş olabilir. Şii toplumunun, komünizmden uzaklaşarak daha muhafazakar bir ideolojik çizgiye evrilmesi, bu dönemin siyasi ve dini dinamikleri arasında karmaşık ve çok katmanlı bir etkileşimi işaret etmektedir. Bu nüanslar, Irak'ta Şii toplumunun tarihsel ve ideolojik konumunu anlamak için kritik öneme sahiptir.

1964-1978 yılları arasında, Şii nüfusun yoğun olduğu Kerbela, Necef, Hillah gibi bölgelerde idam edilen komünist sayılarında, 1979-1988 yılları arasında dikkate değer bir düşüş olduğu gözlemlenmektedir. Bu düşüşün ardındaki dinamikler karmaşıktır ve çeşitli faktörlerle ilişkilendirilebilir. Öncelikle, bu değişimin, daha önce tartışılan dini ve siyasi dinamiklerin doğrudan bir sonucu olabileceği iddia edilebilir. Örneğin, Necef Cemaat el-Ulema, Dava Partisi ve diğer dini Şii örgütlerin toplum üzerindeki etkisinin arttığı bir döneme denk gelmektedir.

Bu örgütlerin yükselişi, Şii toplumunun komünist ideolojiden uzaklaşmasında ve dolayısıyla idamların azalmasında etkili olmuş olabilir. Dini örgütlerin etkisi, muhtemelen toplumun ideolojik yörüngesini değiştirmiştir, komünist ideolojinin cazibesini azaltarak, toplumu daha muhafazakar bir yöne sevk etmiştir. Bu bağlamda, Şii toplumu, dini liderlerinin ve örgütlerinin yükselişiyle birlikte, ideolojik olarak komünizmden uzaklaşmış ve daha muhafazakar bir çizgiye doğru evrilmeye başlamıştır.

Bunun ötesinde, aynı dönemde meydana gelen politik ve toplumsal değişimlerin de, idam oranlarındaki bu belirgin düşüşle ilişkili olabileceği düşünülebilir. 1979'dan sonra, Orta Doğu'da gerçekleşen İran İslam Devrimi gibi bölgesel etkiler de göz ardı edilmemelidir; çünkü bu tür olaylar da Şii toplumunun ideolojik yapısını ve siyasi tercihlerini etkilemiş olabilir. Sonuç olarak, idam oranlarındaki bu düşüş, Şii toplumunun dini, siyasi, ve sosyo-kültürel dinamiklerinin bir araya gelmesiyle oluşan karmaşık bir etkileşimin ürünü olarak görülebilir.

1960'ların başlarından 1970'lerin sonuna kadar süren bu dönem, Irak'ta meydana gelen siyasi ve sosyal değişimleri anlamak için hayati bir öneme sahiptir. Bu zaman diliminde, Şii toplumu, bir yandan yükselen yerel dini liderlerin, özellikle Ayetullah el-Hekim gibi önemli figürlerin, etkisi altındaydı; diğer yandan ise, pan-Arabist politikaların - örneğin, Abdül Salem Arif'in liderliği altında - gölgesinde kalmıştı. Bu iki etken, toplumu bir çeşit siyasi ve dini çıkmazda bırakmış, fakat yine de belirgin sonuçlar doğurmuştur.

Özellikle Şii toplumunun, bu dönemde daha önce belirtildiği gibi, dini liderlerinin etkisiyle daha muhafazakar bir çizgiye yönlendiği gözlenmiştir. Bu, dini Şii örgütlenmelerin, Necef Cemaat el-Ulema veya Dava Partisi gibi, toplum üzerinde

daha fazla etkili olmalarına ve dolayısıyla daha fazla politik ve sosyal güç kazanmalarına yol açmıştır. Bunun yanı sıra, pan-Arabist politikaların da toplumu etkilemeye devam ettiği, özellikle komünist hareketlerin zayıflamasına neden olduğu, belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Bu karmaşık dönem, sonuç olarak, dini Şii örgütlenmesi üzerinde olumlu bir etki yaparken, komünist hareketlerin gücünü ve etkisini azaltmıştır. Bu durum, dönemin sosyo-politik ve dini dinamiklerinin bir ürünüdür ve Şii toplumu, bu etkileşimlerin ortasında kalmış, ideolojik ve sosyal olarak daha muhafazakar bir yön çizmiştir. Bu faktörlerin tamamı, dönemin karmaşıklığını ve Şii toplumunun bu süreç içinde nasıl bir evrim geçirdiğini daha derinlemesine anlamamız için kritik öneme sahiptir.

Tablo 2.6. 1979-1988 Yılları Arasında İdam Edilen Şii Kökenli, Irak Komünist Partisi Üyeleri

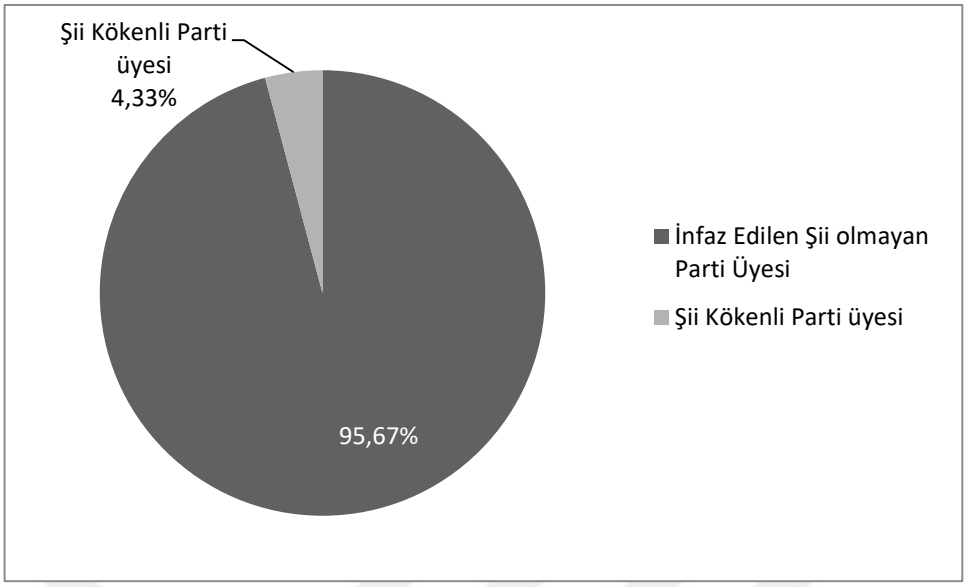
İsim/Soyisim	Doğum Tarihi	Şehir	Ölüm Yılı	Yaş	Cinsiyet
Safaa Yusef Ali Ebu Tahin	1961	Kerbela	1982	21	Erkek
Ali Jabr Adel Bahdini	?	Kerbela	1983	?	Erkek
Radhya Yas Khudair Abbas Al-Saadawi	1952	Kerbela	1985	33	Kadın
Rasmeya Jabr Al-Wazni	1949	Kerbela	1986	37	Kadın
Muhammed Yas Khudair Al-Saadawi	1965	Kerbela	1987	22	Erkek
Abd al-Razzaq Hudair Abbas	1954	Kerbela	1987	33	Erkek
Hüseyin Taki "Kamal"	1956	Kerbela	1988	32	Erkek
Kazım İbrahim Khudair Abbas Al-Masoudi	1950	Kerbela	1988	38	Erkek
Dhafer Hüseyin Madi Al-Salami	1947	Necef	1981	34	Erkek
Cafer Ali Abbas el-Necefi	1960	Necef	1982	22	Erkek
Abbas Mehdi Muhammed	1952	Necef	1983	31	Erkek
Jaafar Ali Husayn Abd al-Amamah	1959	Necef	1983	24	Erkek
Rashad Abbas Hussein Al-Asadi	1958	Necef	1983	25	Erkek
Yahya Hassan Mortada	?	Necef	1983	?	Erkek
İbrahim Abdullah Shamsa	1953	Necef	1983	30	Erkek

Tablo 2.6 (devam). 1979-1988 Yılları Arasında İdam Edilen Şii Kökenli, Irak Komünist Partisi Üyeleri

İsim/Soyisim	Doğum Tarihi	Şehir	Ölüm Yılı	Yaş	Cinsiyet
Naseer Muhammed Mohsen Al-Sabbagh	1957	Necef	1983	26	Erkek
Salih Hüseyin Al-Asadi	1956	Necef	1984	28	Erkek
Saad Mizher Ramazan Al-Adly	1952	Necef	1984	32	Erkek
Mehdi Abdul Kerim	1933	Necef	1987	54	Erkek
Emad Shaheed Hassan Haju	1951	Hillah	1983	32	Erkek
Wahab Abdul Razzaq Hamid Ali Al-Shammari	1950	Hillah	1983	33	Erkek
Fakher Muhammed Hüseyin el-Salami	1959	Hillah	1983	24	Erkek
Ahmed Yahya Barban Al-Shammari	1949	Hillah	1985	36	Erkek
Basil Kazem Nadi Ali Al-Tai	1958	Hillah	1987	29	Erkek
Saad Abbas Muhammed Obaid Al-Ramahi	1949	Hillah	1987	38	Erkek
Nazım Mustafa Abdel-Ami	1950	Hillah	1988	38	Erkek
Sana Abdel-Sada	1958	Hillah	1988	30	Kadın
Hana Abdel-Sada	1960	Hillah	1988	28	Erkek
Kazem Al Jassim Mohammed Al Shammari	1949	Hillah	1988	39	Erkek

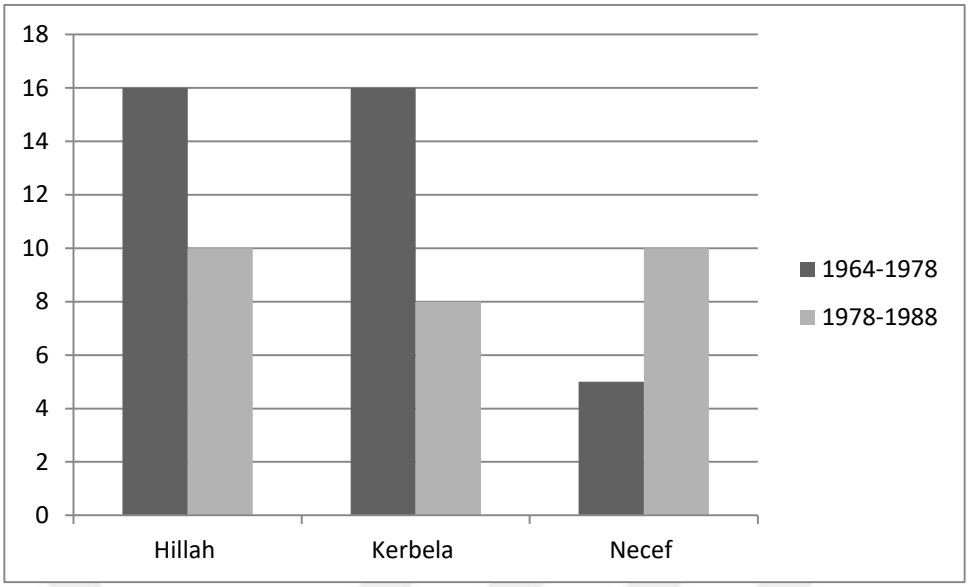
Kaynak: Al'hizb, 2012b

1979-1988 yılları arasında Irak'ta yaşanan politik ve sosyal dinamikleri dikkate aldığımızda, Şii toplumunun Komünist Parti'ye olan ilgisinde belirgin bir azalma olduğunu söylemek mümkündür. Bu dönemde etkin faktörler arasında, özellikle dini Şii siyasal örgütlenmelerin yükselişi ve etkisini genişletmesi bulunmaktadır. Ayrıca, dini liderler ve örgütler tarafından gerçekleştirilen ideolojik ve dini manipülasyonlar da toplumun politik eğilimlerini etkilemiş, Komünist Parti'ye olan ilgiyi gölgelemiştir. Bu iki etmen, Şii toplumunun sosyo-politik yapısında dikkate değer bir kaymaya neden olmuş, bu da Komünist Parti'nin toplum içindeki cazibesinin azalmasına yol açmıştır. Bu gözlemler, dönemin sosyal ve politik koşullarını anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır.

Şekil 2.2. 1979-1988 İnfaz Edilen IKP Üyesi Şii Yüzdelik Grafiği

Tablo 2.6'da yer alan 762 kişilik örnekleme göre Şii toplumunun oranı yalnızca %4,33 olarak kaydedilmiştir. Bu oran, Abdüs Selam Arif döneminde Irak Komünist Partisi'ne (IKP) yönelik uygulanan politik ve ideolojik baskıların, Şii toplum içerisindeki örgütlenmeyi ve partinin etkinliğini olumsuz bir şekilde etkilemiş olabileceğini gösteriyor. Arif'in pan-Arabist politika yaklaşımı ve iktidara gelmesinin ardından uyguladığı sert önlemler, IKP'nin operasyonel kapasitesini önemli ölçüde sınırlamış ve partinin, özellikle Şii topluluklar arasında, etkinliğini azaltmış olabilir. Dolayısıyla, Şii toplumu içerisindeki bu düşük oranı, sadece IKP'nin ideolojik etkisinin sınırlı olması veya toplumun dini eğilimleri ile tamamen açıklamak yetersiz kalabilir. Arif döneminin politik baskıları ve yürüttüğü anti-komünist politikalar, bu düşüşte belirleyici bir rol oynamış olabilir. Bu çeşitli faktörlerin bir araya gelmesi, Şii toplumu içerisinde IKP'ye yönelik ilginin düşük oluşuyla ilgili çok boyutlu ve karmaşık bir perspektif sunmaktadır. Öyle ki, bu da Şii toplumu ve IKP arasındaki dinamiklerin daha kapsamlı bir şekilde analiz edilmesi için önemli bir zemin hazırlar.

Şekil 2.3. 1964-1978 / 1978-1988 Şii Komünist Partisinde İnfaz Edilen Şii Grafiği

1978-1988 yılları arasında Şii siyasetinin toplum üzerinde etkili olması, sosyal hak talepleri ve sınıf bilincinin Şii dini örgütlenmeler aracılığıyla şekillenmesine yol açmıştır. Bu dönemde, Şiilerin karma kimlikli siyasetlerdeki etkisi azalmış, bu da özellikle Irak Komünist Partisi (IKP) içerisindeki Şii kitlenin de azalmasına yol açmıştır.

Şiiler, Şii kimlikleriyle siyaset yapabilecekleri bir zemin bulduklarında, doğrudan dini Şii direniş örgütlerine yönelmişlerdir. Bu yönelimin ardında yatan nedenlerden biri, dini olmayan örgütlerde, özellikle IKP gibi laik yapılanmalarda, Şii kitlenin genellikle ikinci veya üçüncü planda kalmış olmasıdır.

Bu konuya ek olarak, Irak siyasi tarihinde Sünni kitlelerin etkin olduğu, muhalif gruplar içerisinde de dini kimliğini taşısın ya da taşımasın, Sünni kitlelerin büyük oranlara sahip olduğu gözlenmektedir. Bu, Şiilerin kendi kimlikleriyle daha rahat siyaset yapabilecekleri bir atmosferin oluşması için zemin hazırlamıştır.

1988 sonrasında, Şii direniş örgütlerine olan ilginin arttığı, dini kimlik siyasetinin yükselişe geçtiği görülmektedir. Özellikle IKP'nin sosyalist ve sınıf temelli siyaseti, bu dönemde yerini dini kimlik temelli örgütlenmelere bırakmıştır. Şiiler, sosyal haklar ve adalet arayışında artık dini kimlikleri etrafında örgütlenmeye başlamışlardır. Bu, Şii toplumu için bir tür kimlik politikası anlamına gelmektedir;

sınıf mücadelesi ve laik idealler yerine dini kimlikler ve inançlar, toplumsal hareketlerin ana eksenini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Irak Komünist Partisi (IKP) gibi laik ve sınıf mücadelesi üzerine yoğunlaşan politik oluşumların, Irak'ın siyasi manzarasında giderek daha fazla marjinalleştiği gözlemlenmektedir. Bu marjinalleşme, Şii toplumunun dini kimlik ve değerleri etrafında şekillenen örgütler ve hareketlerle daha fazla eğilim göstermesiyle açıkça ilişkilidir. Şii toplumunun bu tercihi, özellikle sosyo-politik ve dini faktörlerin bir araya geldiği karmaşık bir yapıyı yansıtmaktadır. Yani, toplumun sadece ekonomik veya sınıfsal taleplerini değil, aynı zamanda dini ve kültürel kimliklerini de ön plana çıkaran bir politik eğilim belirginleşmiştir.

Bu dinamik, IKP ve benzeri laik örgütlerin siyasi etkinliklerini ve toplumsal cazibelerini önemli ölçüde zayıflatmıştır. Öyle ki, bu laik örgütler, Şii toplumunun dini kimliğini ve taleplerini yeterince temsil edemeyerek, siyasi arenada geniş bir tabana hitap etme kapasitelerini kaybetmişlerdir. Şii toplumu, dini kimliklerini ve değerlerini vurgulayan örgütlerle politik aktivite göstermeye daha açık hale gelmiştir, bu da laik oluşumların etkinliğinin ve çekiciliğinin azalmasına neden olmuştur.

1988 yılından sonraki dönem, özellikle Şii direniş örgütlerine olan ilginin belirgin bir şekilde arttığı bir zaman dilimi olarak kayda geçmiştir. Bu eğilim, dini kimlik temelli siyasetin yükselmesine paralel bir evrim göstermiştir. Şii toplumları için bu durum, sadece ekonomik ve sosyal taleplerin değil, dini ve kültürel kimliklerin de siyasi bir platformda vurgulanabilmesi için bir fırsat yaratmıştır. Dini kimlik temelli siyasetin yükselişi, özellikle sosyo-ekonomik faktörlerin ötesinde, bir topluluğun inanç sistemine ve dini değerlere olan bağlılığını da politik bir faktör olarak öne çıkarmıştır. Bu dönemde, Şiilerin toplumsal ve ekonomik taleplerini dini retorikle birleştiren örgütlerin etkinliği ve popülaritesi artmış, dolayısıyla daha geniş bir tabana hitap etmişlerdir. Sonuç olarak, bu evrim, Şii toplumunun politik söyleminde ve taleplerinde bir çeşitlilik yaratmış ve bu çeşitlilik dini kimlik temelli siyasetin genel etkinliğini yükseltmiştir. Dini kimlik, artık sadece kişisel veya toplu bir inanç sistemini yansıtmakla kalmıyor, aynı zamanda bu dönemde siyasi anlamda da daha fazla legitime ediliyor ve bu şekilde Şii toplumunun farklı ihtiyaç ve talepleri, bir bütün olarak siyasi arenada daha geniş bir şekilde temsil ediliyordu.

1978-1988 yılları arasında yaşanan önemli siyasi ve toplumsal gelişmeler, Şii siyaseti ve dini örgütlenmenin Irak'taki toplumsal ve siyasi dinamiklere derinlemesine etki ettiği bir dönem olmuştur. Şiilerin, dini kimlikleri etrafında artan bir şekilde örgütlenmeye başlaması, çok yönlü bir etki yaratmıştır. Bu etki, sadece dini temelli örgütlerin ve hareketlerin yükselişine değil, aynı zamanda laik ve sınıf mücadelesi odaklı örgütlerin etkinliğinin göreceli olarak azalmasına da yol açmıştır. Özellikle bu dönem, İran Devrimi'nin etkilerinin bölgesel olarak hissedilmeye başlandığı ve Şii kimliğinin politik bir varlık olarak daha belirgin hale geldiği bir zaman dilimi olmuştur.

Bu sürecin ele alınışı, Irak'ta siyasi ve toplumsal dinamiklerin sadece ekonomik veya sınıfsal faktörlerle açıklanamayacağını, aynı zamanda dini ve etnik kimliklerin de bu dinamiklerde kritik bir role sahip olduğunu göstermektedir. Örneğin, dini kimlik etrafında örgütlenen Şii hareketler, sosyal adalet ve eşitlik gibi evrensel konuları dini bir çerçeve içinde ele alarak, geniş bir toplumsal tabana hitap etmeyi başarmışlardır.

Ayrıca, toplumsal ve siyasi alanlarda gözlemlenen laik ve sınıf-temelli örgütlerin azalan etkinliği, dini kimlikler ve dini temelli sosyal talepler konusundaki göreceli ihmalinden kaynaklanıyor olabileceğine dair dikkate değer göstergeler sunmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, laik örgütlerin dini kimlikleri ve dini temelli sosyal talepleri yeterince kapsayamaması veya göz ardı etmesi, dini kimlik temelli siyasi ve sosyal hareketlerin yükselişini tetiklemiş olabilir. Bu olası ihmal, sosyal ve siyasi arenada bir boşluk oluşturarak, dini kimlik temelli hareketlerin bu boşluğu doldurmasına imkan sağlamış olabilir.

Bu gözlemler, dini kimliklerin ve dini temelli sosyal taleplerin toplumsal dinamikler içerisindeki kritik rolüne dair geniş kapsamlı bir inceleme ihtiyacını keskin bir şekilde ortaya koymaktadır. Dini kimliklerin ve bu kimliklerin yarattığı sosyal taleplerin toplumsal yapı içinde nasıl bir yer bulduğu, tarihsel süreç içerisinde ne şekilde evrildiği ve karşılaştığı tepkiler, bu konuda daha derinlemesine analizler yapılmasının gerekliliğini belirginleştirmektedir.

Yüzyıllardır Orta Doğu'da, özellikle Irak gibi çok etnikli ve dini yapıya sahip ülkelerde, dini kimlikler ve onların sosyal talepleri, siyasi arenada önemli bir yer

tutmuştur. Ancak, bu kimliklerin modern dönemde nasıl bir rol oynadığı ve bu kimliklerin taleplerinin toplumsal yapılara nasıl yansıtıldığı sorusu, hala tatmin edici bir şekilde cevaplanmış değildir.

Bu durum, laik ve sınıf-temelli örgütlerin dini kimlikler ve talepleri nasıl daha etkin bir şekilde ele alabilecekleri konusunda önemli soruları gündeme getirir. Laiklik ve dini kimlikler arasındaki gerilim, tarihsel süreçte birçok kez gündeme gelmiştir. Ancak, bu gerilimin altında yatan sebepler, dinamikler ve etkileşimler yeterince anlaşılmamıştır. Laik yapıların, dini talepleri ve kimlikleri nasıl daha etkin bir şekilde kucaklayabileceği ve bu talepleri siyasi arenada nasıl daha adil ve kapsayıcı bir şekilde temsil edebileceği sorusu, bu analizin merkezini oluşturmaktadır.

Irak'ın sosyo-politik yapısının çok katmanlı bir doğası olduğu ve bu katmanların izole bir şekilde değerlendirilemeyeceği hipotezi, özellikle bu tarihsel bağlamda, dini ve etnik kimliklerin siyasi ve toplumsal dinamiklerin anlaşılmasında ve yorumlanmasında anahtar analitik kategoriler oluşturduğunu kanıtlamaktadır. Irak'ta yaşanan tarihsel olayların, dini kimliklerin ve bu kimliklerin taleplerinin evriminde ve toplumsal yapıdaki yerinde nasıl bir etkisi olduğunu anlamak, bu çok katmanlı yapının daha iyi kavranması için elzemdir. Bu, sadece Irak için değil, aynı zamanda benzer sosyo-politik yapılara sahip diğer Orta Doğu ülkeleri için de geçerlidir.

3. DİNİ DİRENİŞ ÖRGÜTLERİ VE PARTİLERİNDE ŞİİLER

3.1. Necef Cemaat el-Ulema'nın siyasallaşması

1950'li yılların ortaya çıkardığı komünist etkilerin Irak'ta belirginleşmesi üzerine, Şii dini liderliği, kilit siyasal faaliyetlerini anti-komünist propaganda ekseni etrafında organize etmiştir. Komünist ideolojinin Irak sınırları içerisinde gelişme ortamı bulması Şii ulemanın siyasi ivme kazanmasına neden olmuştur. Yaşlı ve genç ulema tarafından hissedilen komünizm tehlikesi, anti-komünist bir örgütlenme ihtiyacına neden olmuştur. 1958'de gerçekleşen Temmuz Devrimi ile iktidara gelen Abdülkerim Kasım, 1959 yılında seküler aile yasasını ve devamında toprak yasasını çıkarmıştır. Abdülkerim Kasım'ın Irak'ta yaptığı bir komünist fikirlerin yayılması için zemin hazırlanmış ve şeriat kanunlarıyla bağdaşmayan birçok kanun onaylanmıştır. Ayrıca yaşanan ekonomik zorluklar nedeniyle taşradan şehirlere göçün artması komünizme olan ilginin artmasına neden olmuştur (Schmidt, 2008, s.9). Ayetullah Muhsin el-Hekim, bu tür İslami olmayan yasaların onaylanmasına karşı çıkarak Şii ulema ve Şiileri, bu yasaların İslam karşıtı doğası konusunda bilinçlendirmeye çağırdı. 20 Şubat 1961 tarihinde fetva çıkararak komünist partiye üye olmanın ateizmin propagandası olduğunu, bu durumun küfür ve ateizme teşvik edici olduğunu ifade eden bir fetva çıkardı (Abbas, 2013, s.199). Şiilerin en üst mercii tarafından çıkarılmış olan anti-komünist fetva, diğer önemli mercilerden olan Muhammed Hüseyin Kâşif El Gita ile Muhammed El Halisi tarafından da destek bulmuş ve bir diğer önemli mercii olan Muhammed El Hüseyni El Bağdadi'nin komünizmin bir fitne olduğu ifadesini içeren, tüm müslümanların ve müslüman devletin bu fitneye karşı mücadele etmelerinin vacip olduğunu söyleyen fetvası ile ivme kazanmıştır (Rauf, 2006, s.34). Hareketin içerisinde Necefli ulema büyük bir çoğunluğu oluştursa da Bağdat, Düceyl ve diğer Şii yerleşimlerinden de şahsiyetler bulunmaktadır. Bu noktada en ilginç husus ise Necef Cemaat el'Ulema içerisinde hiçbir Kerbelalı ulemanın bulunmamış olmasıdır. Şii ulema için komünizme direnme aksiyonunun gerekli bir alan olduğu safhada ortaya çıkan Necef Cemaat el'Ulema'nın kurucusu olarak Ayetullah Muhsin el'Hekim düşünülebilir. Ancak cemaatin başına Murteza El Yasin atanmıştır. Atamaya zemin oluşturan faktörler arasında Murteza El

Yasin'in hem Necef'te hem de Kazimiyye'de gösterdiği etkinlik ön plana çıkabilir. Bu atama ile Murteza El Yasin önderliğinde Ayetullah Muslin el'Hekim'in Kazimiyye'de örgütlenmesinin önü açılmıştır. Irak'ın şehirlerinde bulunan etkin aileler ve aşiretlerin halk üzerinde etkisi düşünüldüğünde Ayetullah Muslin el'Hekim'in izlediği bu yöntem dini mertebe ve aşiret ilişkileri bağlamında önemli bir yere sahiptir (Cabbar, 2004, s.148).

Necef Cemaat el'Ulema varlığına manevi bir atıfta bulunmak için kuruluşunu Hz. Ali'nin doğum gününe denk gelecek şekilde deklare ederek, 12 Ocak 1960 yılında kuruldu. Cemaat devlet tarafından denetlenemeyen faaliyet alanları yaratmaya özen gösterdi. Yardıma muhtaçlara yardım etmek, hayırseverlik fonları oluşturmak ve medreseler kurmak gibi görevler üstlendi. İzlediği yöntemlere bakıldığında eğitim ve yardım çalışmalarına ağırlık verdiği görülmektedir.

Cemaatin başına getirilen Murteza El Yasin, Ayetullah Muhsin el'Hekim'in merkez çalışma noktası olan anti-komünist propagandayı benimsemiş ve kuruluşun ilanından dört ay sonra bir fetva yayınlayarak bunu deklare etmiştir. Al Hillah'da çıkarılan Feyha adlı dergide yayınlanan bu fetvada Komünist Parti'ye katılmanın dinin lanetlediği bir günah olduğuna dair ifadeler bulunmaktaydı (Batatu, 1978, s.954). Buradan anlaşılmaktadır ki; Necef Cemaat el'Ulema'nın esas çalışma alanını anti-komünist propaganda oluşturmuş ve siyasallaşma sürecinin yolunu açmıştır.

Ayetullah Muhsin el'Hekim'in güdümünde kurulan Necef Cemaat el'Ulema'dan sonra ikinci çalışması ise İslami Parti'nin oluşumuna destek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreç komünizme karşı Sünni-Şii birlikteliğine dair önemli veriler sunmaktadır. Musul'dan Bağdat'a kadar uzanan bölgede örgütlenmiş olan Müslüman Kardeşler, İslami Parti'nin temelini oluşturmuş ve desteği de Şiilerden almıştı (Hadduri, 1969, s.145). General Kasım'ın Cemiyetler Kanunu[21]'nu 2 Ocak 1960'da ilan etmesi ardından 2 Şubat'ta İslami Parti için ilk başvuru yapılmıştır. Irak siyasal arenasında aktif yer alamamış Şiilerin, Necef Cemaat el'Ulema'yı

[21] Abdülkerim Kasım'ın iktidarı döneminde, 1959 yılında kabul edilen Cemiyetler Kanunu, sivil toplumun örgütlenmesine yönelik önemli bir adım olarak kabul edilir. Bu kanun, cemiyetlerin (derneklerin) kuruluşu, yönetimi ve denetlenmesine ilişkin maddeleri içermekteydi. Kasım'ın sosyalist ve milliyetçi politika eğilimleri, bu kanunla birlikte sivil toplum kuruluşlarının etkinliğini ve özgürlüğünü arttırmayı amaçladı. Ancak, Irak'ın sonraki dönemlerinde yaşadığı politik istikrarsızlıklar, bu tür özgürlüklerin sürekliliği konusunda belirsizliklere yol açmıştır

cemiyetler kanununun ilanının on gün sonra yapmış olmaları siyasal arenada yer alma çalışmaları olarak değerlendirilebilir. Devlet bürokrasisiyle iç içe geçmiş Sünnilik açısından siyasal alanda faaliyet göstermek her zaman kolay olmuştur. Şiiler açısından Necef Cemaat el'Ulema'nın varlığı mevcutken Ayetullah Muhsin el'Hekim'in İslami Parti'yi desteklemesi, siyasal Şii hareketi için bir önhazırlık olarak düşünülebilir. Ayetullah Khoei gibi siyasal İslam'dan uzak duran merciilerin yanında, Ayetullah Muhsin el'Hekim'in bu tutumu, ulemayı doğrudan olmasa da siyasal arenaya çekmek olarak algılanabilir. Ayetullah Muhsin el'Hekim'in Sünni İslami Parti'yi desteklemesinin ana nedenlerinden biri anti-komünist propaganda da birleşiyor olmalarıdır. Çünkü İslami Parti'nin kurucuları içerisinde bulunan Sünni Muhammed Mahmud Sevaf ve Abdülrahman Seyyid Mahmud, komünistlerle ortak hareket ettiği gerekçesiyle Temmuz 1958 darbesinde destek verdikleri General Kasım'a karşı tavır koymuşlar ve muhalif çizgide yer almışlardır (Hadduri, 1969, s.145).

Ayetullah Muhsin el'Hekim, Necef Cemaat el'Ulema'nın kuruluş sürecinde bir tür "gölge lider" olarak görülebilir; resmiyet kazanmış üyelik yapısında açıkça yer almamasına rağmen, karar alma mekanizmaları ve ideolojik yönlendirmeler üzerinde önemli etkileri olduğu kabul edilir. El'Hekim'in bu örtük liderlik rolü, anti-komünist bir perspektife sahipken aynı zamanda feodalizme karşı da olduğunu ima eder. Ancak, feodal yapının reformunu sıkça ele alırken, aile yasalarını değiştirmeye yönelik politikalar konusunda daha temkinli bir yol izlemiştir. Bu temkinlilik, aynı zamanda Ayetullah Khoei'nin liderliğindeki 'siyasetten uzak durma' ekolüne karşı bir denge oluşturabilir. Aile yasaları veya toprak reformu gibi konuları oğulları aracılığıyla General Kasım'a dolaylı mesajlar göndererek ele alması, bu dengenin bir göstergesi olabilir. Bu, Sünni-Şii işbirliğini tehdit edebilecek potansiyel çatışmaları önleme stratejisinin bir parçası olarak da görülebilir.

Sünni-Şii entegrasyonunun teşvik edilmesi, özellikle Irak gibi karmaşık etnik ve mezhebi yapılara sahip bir ülkede kritik öneme sahiptir. El'Hekim'in Sünni siyasi yapıları desteklemesi, iki mezhep arasında daha önce pek rastlanmamış bir işbirliğini teşvik etmek için bilinçli bir strateji olabilir. Bu, her iki toplumun üyeleri arasında derinlemesine entegrasyon ve koordinasyon oluşturabilecek bir adımdır.

Bu bağlamda, Ayetullah Muhsin el'Hekim'in katkıları, yalnızca Şii cemaatinin teolojik ve toplumsal yapılanmasıyla sınırlı değildir. El'Hekim'in öğretileri ve liderlik anlayışı, İslam dünyasındaki daha geniş bir stratejik vizyonun parçası olarak algılanabilir. Bu vizyon, Sünni ve Şii cemaatleri arasında bir simbiyotik ilişki kurmayı ve bu iki önemli mezhebi bir araya getirmeyi amaçlamaktadır. "Gölge lider" olarak nitelendirilen el'Hekim, bu ünvanla, resmi bir liderlik pozisyonu olmaksızın derinlemesine bir etki ve nüfuz sahibi olmuştur. Bu özgül pozisyon, onun sadece Şii toplumuna yönelik değil, aynı zamanda İslam dünyasının genelinde mezhepler arası diyalog ve işbirliği için bir zemin oluşturma kapasitesine sahip olduğunu göstermektedir. El'Hekim'in bu özgün yaklaşımı, İslam dünyasındaki mezhepler arası uçurumu kapatma potansiyeli taşıyan stratejik bir yönlendirme olarak değerlendirilebilir.

3.2. Dava Partisi (DP)'nin Ortaya Çıkışı

1950'lerin Irak'ında, Komünist Partisinin (IKP) artan etkinliği ve laik değerlerin popülerleşmesi, sadece ülkenin genelini değil, aynı zamanda geleneksel dini merkezler olan Necef ve Kerbela gibi bölgeleri de derinden etkilemiştir. Batatu'nun (1978) araştırmaları, 1949 ile 1955 yılları arasında partinin Şii üyelik oranının %20,5'ten %49,6'ya çıktığını göstermektedir (Batatu, 1978, s.487-573,700,752). Bu, Şii dini liderliği içerisinde ciddi bir krizi tetiklemiştir, çünkü bu artış, dini otoritelerin sosyal ve siyasi etkisini sorgulamakta ve gözden geçirmekteydi.

Bu kriz, özellikle yaşlı dini liderlerin (ulema) oluşturduğu ve politikadan genellikle uzak duran Necef Cemaat el'Ulema içerisinde belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Krizin çözümü olarak, genç dini liderler ve laik üyeler, Dava Partisi'nin (DP) çekirdek kadrosunu oluşturmuşlardır. Bu çekirdek grup, Mehdi el'Hekim, Abd el'Sahib Dukhayyil, Sadık el-Kamusi, Talib el'Rifai ve Salih el'Adib gibi dini ve siyasi figürleri içermektedir. İlk olarak, bu ekip, dönemin önde gelen dini ve siyasi figürlerinden Muhammed Bakır es'Sadr ile stratejik bir iletişime geçmiştir (el-Sadr, 2005a, s.716).

Bu tarihsel süreçte, geleneksel ulemanın bir "gölge liderlik" rolü oynadığı ve genç liderlerin, eski neslin aksine, aktif politik katılımı savunduğu

gözlemlenmektedir. Yeni politik ve dini yapıların oluşumu, gelecekteki siyasi inisiyatifler için de önemli bir zemin hazırlamıştır. Özellikle, bu yeni oluşumlar, dini otoritenin yalnızca dini ritüeller ve yasalarla sınırlı olmadığını, aynı zamanda sosyal ve siyasi meselelere de müdahil olabileceğini göstermiştir. Dini liderlik ve siyasi aktivizm arasında yeni bir denge kurmayı hedefleyen bu hareketler, Irak'ın sosyo-politik atmosferini derinden etkilemiş ve mevcut dini liderlik yapısının gözden geçirilmesine yol açmıştır.

Muhammed Bakır es'Sadr, Dava Partisi'nin (DP) tesis ve evriminde kritik bir rol üstlenmiştir. 1960 yılında General Abdülkerim Kasım'ın çok partili demokratik sistemi destekleyen yasal bir zemin oluşturmasıyla birlikte, es'Sadr, Şii topluluğunun bu yeni siyasi manzarada etkin bir şekilde temsil edilmesi gerektiğini vehment bir şekilde ileri sürmüştür. Bu bağlamda, es'Sadr, Dava Partisi'nin kuruluşu ve institusyonelleşmesi için ciddi çabalar göstermiştir (el-Sadr, 2005a). Es'Sadr'ın fikriyatında, modern toplumların artan karmaşıklığı ve siyasi dinamikleri, organizasyonel bir yapıyı, yani bir siyasi partiyi, elzem kılmaktadır. Bu yapı, sadece laik figürleri değil, dini liderleri, yani ulemayı da kapsamalıdır. O, dini liderlerin toplumsal ve siyasi meselelere sadece bir dini kapasitede değil, aynı zamanda siyasi bir kapasitede de müdahil olmalarının kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir (el-Sadr, 2005b, s.704-706). Bu vurgusu, es'Sadr'ın ulemanın siyasi sahnede etkin bir rol oynamasını sadece kabul etmekle kalmayıp, aynı zamanda teşvik ettiğini göstermektedir. Bu, onun dini ve siyasi liderlik anlayışında entegrasyonu ve ulemayı modern siyasi süreçlere adapte etmeyi hedeflediğini açığa çıkarmaktadır. Es'Sadr, bu anlamda, din ve siyaset arasındaki sınırları yeniden çizmeye çalışmış ve ulemanın toplumsal sorunlara proaktif bir yaklaşım benimsemesini savunmuştur.

Bu bağlamda, es'Sadr'ın katkıları, Şii topluluğunun ve genel olarak Irak'ın siyasi yapısının, çok partili bir sisteme uyum sağlarken nasıl evrileceği konusunda dikkate değer bir yol gösterici olmuştur. Onun bu eylemleri ve fikirleri, Şii ulemasının toplumda ve siyasette nasıl daha aktif rol alabileceğinin bir modelini sunmaktadır. Dolayısıyla, Muhammed Bakır es'Sadr'ın Dava Partisi üzerindeki etkisi, hem dini liderlik anlayışını hem de siyasi organizasyonların işleyişini şekillendirmede mihenk taşı bir öneme sahiptir.

Toparlayıcı bir değerlendirme yapmak gerekirse, 1950'lerin Irak'ında Komünist Parti'nin (IKP) yükselişi, laik düşüncenin yaygınlaşmasını teşvik etmiş ve bu, Şii toplumunun siyasi dinamiklerini belirgin bir şekilde etkilemiştir. Bu dönemde, geleneksel olarak politik sahne dışında kalmayı tercih eden Şii uleması, yükselen siyasi etkinlikler karşısında pasif kalmayı sürdüremez hale gelmiştir. Bu yükseliş, özellikle Dava Partisi (DP) gibi politik oluşumların kuruluşu ve Şii liderlerin proaktif katılımı aracılığıyla, Şii toplumunun politik arenada daha görünür ve etkin bir konuma geçmesini sağlamıştır. Bu dönüşüm, sadece Şii toplumunun siyasi anlayışını değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda dini liderliğin toplumsal ve politik meselelere olan yaklaşımını da yeniden şekillendirmiştir. Dava Partisi ve benzeri oluşumlar, ulemanın toplum içinde ve politikada nasıl daha aktif bir rol alabileceğini gösteren modeller oluşturmuşlardır. Dolayısıyla, IKP'nin yükselişi, Şii toplumu içerisindeki değişimleri sadece tetiklemekle kalmamış, aynı zamanda ulema kesimini, kendi içerisinde bir dönüşüme uğraması için zorlamıştır.

Bu bağlamda, 1950'lerin Irak'ında yaşanan siyasi ve sosyal dinamikler, Şii toplumunun politik yapı içerisinde yeniden konumlandırılmasında katalizör bir etki yaratmıştır. Özellikle Dava Partisi'nin varlığı ve aktiviteleri, bu toplumun siyasi sahnede sadece bir izleyici olmadığını, aksine etkin ve katılımcı bir aktör olabileceğini göstermiştir.

3.2.1. Dava Partisi (DP)'nin Özellikleri

Irak Dava Partisi (DP), 1957 yılında kurulmuş ve temel olarak Şii İslam'ın doktrinel ve etik ilkelerine dayandırılmış bir siyasi harekettir (Smith, 2003; Fadil, 2014a). Kurucuları arasında yer alan Muhammed Bakr Al-Hakim, Abd al-Aziz al-Hakim, ve diğer önde gelen Şii alimler, bu partiyi, Şii nüfusunun siyasi ve dini haklarını koruma ve savunma görevini üstlenmiş bir platform olarak tasarlamışlardır. Bu bağlamda, DP, sadece bir politik yapı olarak değil, aynı zamanda dini doktrin ve etik değerlerin toplumsal ve siyasi yaşama entegrasyonunu sağlayacak bir mekanizma olarak görülmüştür (Al-Khoei, 2010).

Partinin ideolojik yapısı, İslam'ın temel değerlerini ve öğretilerini, özellikle de Şii İslam'ın teolojik ve yasal prensiplerini, bir siyasi ideoloji etrafında örgütlemiştir. Bu ideolojik çerçeve, sosyal adaletin sağlanması, toplumsal eşitlik ve

İslam temelli bir yönetim biçiminin oluşturulması gibi temel hedefleri içermektedir (Smith, 2003). Bu yolla, DP, sadece Şiiler için değil, tüm toplum için daha adil ve eşitlikçi bir sosyo-politik yapıyı amaçlamaktadır (Hussein, 2009).

Bu organizasyon, etkisini sadece Irak'ın iç dinamiklerine sınırlı tutmamış, aynı zamanda bölgesel ve hatta uluslararası siyasi sahnede de aktif bir rol almıştır (Karim, 2012). Partinin, Şii nüfusu için öngördüğü sosyo-politik hedefler, bu topluluğun genel olarak Ortadoğu'daki siyasi ve sosyal statüsüne de derinlemesine bir etki yapmıştır (Fadil, 2014b). Yani, DP'nin faaliyetleri, sadece yerel ve ulusal bir öneme sahip olmakla kalmayıp, geniş bir coğrafi ve demografik yelpazede de etkisini göstermiştir (Makdisi & Mako, 2017).

Dava Partisi'nin (DP) ideolojik temeli, kapsamlı bir şekilde Muhammed Bakr es'Sadr'ın "el'Usus al'İslamiyya" (İslamın Temelleri) isimli çalışmasına dayanmaktadır (El Khursan, 1999, s.64-94). Es'Sadr'ın bu seminal eserinde articüle ettiği ana doktrin, İslam'ın sosyal ve siyasi etkinliğinin, mevcut statüko içerisinde sürdürülebilir bir şekilde genişletilmesi gerektiğidir (el Sadr, 2005b, s.698-699). Bu tez, Dava Partisi'nin organizasyon yapısını ve üye demografisini etkilemiş, parti üyeleri arasında hem dini liderler (ulema) hem de laik entelektüelleri ve profesyonelleri barındırmıştır. Bu multidisipliner üye yapısı, DP'nin Irak'ta Şii siyasi hareketi içerisinde oldukça yenilikçi bir model sunmasını sağlamıştır (Shanahan, 2006, s.943-944). Alimler ve laik entelektüeller arasında kurulan bu sinerji, partinin politik ve sosyal hedeflere yönelik çok katmanlı stratejiler geliştirmesine imkan tanımıştır. DP'nin bu tür bir üye yapısının varlığı, partinin toplumun farklı sosyal ve siyasi kesimlerine hitap edebilmesi ve bu sayede ideolojik ve pratik hedeflerine daha etkin bir şekilde ulaşabilmesi anlamına gelmektedir.

DP, bu yolla, sadece Irak'ta Şii toplumunun siyasi ve dini haklarını savunma kapasitesini genişletmekle kalmayıp, aynı zamanda farklı sosyal ve siyasi kesimleri bir araya getirerek kolektif bir kimlik ve aidiyet duygusu oluşturmayı başarmıştır. Parti, bu eklektik yapısıyla, İslam'ın sosyal adalet, eşitlik ve dayanışma ilkelerini modern bir devlet yapısında uygulamayı hedeflemektedir. Ayrıca, bu modelin uygulanabilirliği ve etkinliği, İslam'ın sosyal ve politik doktrinlerinin modern siyasi

yapılarla ne ölçüde uyumlu olduğu konusunda önemli bir çalışma alanı oluşturmaktadır.

Bu bağlamda, Dava Partisi'nin farklı kesimleri bir araya getirmeyi başaran multidisipliner yapısı, İslam'ın sosyal doktrinlerinin ve siyasi etiklerinin, modern devlet yapısıyla entegrasyonu için bir model önermektedir. Ancak, bu modelin sürdürülebilirliği ve genişletilebilirliği, gelecekte yapılacak araştırmalara bağlıdır.

Tablo 3.1. Dava Partisi (DP) Üyeleri

Üyenin İsmi	Mesleği	Kuruluş	1.Periyot (1957-61)	2.Periyot (1962-72)
Muhammed Bakır es'Sadr	Ulema	√	√	
Mehdi el'Hekim	Ulema	√	√	
Murteza el'Askari	Ulema	√	√	√
Muhammed Bakir el'Hekim	Ulema	√	√	
Talip el'Rifai	Ulema	√	√	√
Arif el'Basri	Ulema		√	√
Muhammed Bahr el'Ulum	Ulema			
Fahr el'Din el'Askari	Ulema			√
Mahdi el'Samavi	Ulema		√	√
Muhammed Hüseyin Fadlallah	Ulema		√	
Mehdi Şemseddin			√	
Kazim Yusuf Tamimi				√
Sami el'Bedri				√
Salih el'Adib	Mühendis	√	√	√
Muhammed Hadi el'Subayti	Mühendis		√	√
Muhammed Hüseyn el'Adib	Eğitmen	√		
Davud el'Attar	Profesör			√
Abd el'Sahib Dukhayyil	Tüccar	√	√	√
Abd el'Hadi el Fadzli	Profesör			√
Adnan el'Baka	Profesör			√
Hasan Shubbar	Avukat		√	√
Sadik el'Kamusi	Profesör	√	√	√

Kaynak: Al-Mu'min, 1993; Ja'far, 1996; Ra'uf, 1999a; al-Khursan, 1999; Aziz, 2002; Jabar, 2003; al-Husayni, 2005.

Dava Partisi (DP), heterojen bir üyelik yapısına sahip olmasıyla önemli bir siyasi oluşumdur. Parti, sadece Şii mezhebinden değil, aynı zamanda Sünni İslam topluluğundan da üyeler barındırmaktadır. Bu pluralist yapı, partinin tek bir mezhebi temsil etmekten çok, daha geniş bir İslami ideolojiyi benimsediğini göstermektedir.

Bu iddia, Şubbar'ın (2005) kapsamlı analizlerinde de desteklenmektedir; ki bu çalışmada DP'nin temel amacı olarak pan-İslamcı bir yaklaşımın benimsendiği belirtilmektedir.

Öte yandan, DP'nin organizasyonel yapısına ve etkinliğine önemli bir katkı sağlayan faktör, Şii dini liderlerin partiye olan aktif katılımlarıdır. Bu liderlerin etkinliği, partinin örgütlenme kapasitesini ve politik etkileşimini ciddi şekilde artırmış, böylece hem yerel hem de ulusal düzeydeki etkinlik ve etkileyiciliğini güçlendirmiştir.

Bir diğer dikkate değer nokta, partinin uluslararası bağlamdaki işbirlikleridir. Özellikle Muhammed Bakr es'Sadr, partinin vizyonunu ulusal sınırların ötesine taşıyarak, Lübnan'da da etkili olmayı hedeflemiştir. Bu kapsamda, kuzeni Musa es'Sadr ile birlikte Lübnan'da Emel Hareketi'ni kurma sürecine katkı sağlamıştır (Cafer, 1996; el'Mumin, 1993, s.100). Bu hareket, Lübnan'da yaşayan Şii topluluğunun sosyo-politik konumunu geliştirmeyi hedeflemekte ve Muhammed Bakr es'Sadr'ın bu harekete verdiği destek, DP'nin sadece Irak'ta değil, daha geniş bir coğrafyada, yani Orta Doğu'da da etkin bir role sahip olmayı hedeflediğini göstermektedir.

Bu tür işbirlikleri ve geniş yelpazeli üyelik yapısı, Dava Partisi'nin sadece bir mezhebi veya bir ülkeyi temsil etmek yerine, daha geniş bir İslami ve sosyo-politik vizyona sahip olduğunu göstermektedir. Parti, bu yolla farklı toplumsal ve etnik kesimler arasında bir köprü işlevi görmekte, bu sayede de İslami değer ve ideallerin modern devlet yapısında etkin bir şekilde temsil edilmesine katkı sağlamaktadır.

Dava Partisi (DP), 1979 yılında İran'da meydana gelen İslam Devrimi'nin ardından, bu ideolojik ve politik dalganın Irak'ta da etkisini göstermesiyle askeri kanadını oluşturdu (Shanahan, 2004). Bu devrim, Irak'ta yaşayan Şii toplulukları üzerinde önemli bir etki yarattı. Özellikle, Saddam Hüseyin yönetiminin, İran Devrimi'nden güç alan Şiileri potansiyel bir tehdit olarak görmesi üzerine, DP üyeleri ve diğer Şii gruplar üzerindeki baskıları artırdı.

Bu baskı ortamı içerisinde, Dava Partisi'nin askeri kanadı, başta Bağdat olmak üzere çeşitli bölgelerde gerilla savaşları ve sabotaj eylemleri yürütmeye başladı. Planlı suikastlar ve patlayıcı madde kullanarak gerçekleştirdiği saldırılar,

partinin rejim karşıtı faaliyetlerinin bir göstergesi oldu. Bunun sonucunda, Saddam Hüseyin 31 Mart 1980 tarihinde bir kararname yayınlayarak, Dava Partisi'nin tüm faaliyetlerini yasaklama yoluna gitti (Cabbar, 2004, s.290). Kararnamede ayrıca, partinin lider kadrosu ve üyeleri için çeşitli cezai yaptırımlar da yer aldı.

Bu kararname, Dava Partisi için yıkıcı bir etki yarattı ve partinin faaliyetlerini büyük ölçüde engelledi. Özellikle, parti üyelerinin 1972 ve 1974 yılları arasında altısının idam edilmiş olması, partinin moralini oldukça düşürmüştü. 31 Mart'ta çıkan kararnameyle birlikte, partinin önde gelen isimlerinden Muhammed Bakır es'Sadr'ın da idamına karar verildi. Bu durum, Dava Partisi'nin siyasi ve askeri kapasitesini önemli ölçüde zayıflatan bir etki yarattı.

Bu kritik süreç, Saddam Hüseyin'in İran Devrimi'nden etkilenen Şii gruplara yönelik olarak uyguladığı baskı ve korku politikalarının bir uzantısı olarak değerlendirilebilir. Özellikle, İran Devrimi'nin yarattığı ideolojik ve politik dalgaların, bölgesel ve uluslararası ilişkileri değiştirme potansiyeline sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Dava Partisi'nin yaşadığı bu dramatik dönüşüm, Orta Doğu'nun genel siyasi atmosferi ve özellikle Irak-İran ilişkileri açısından mihenk taşı olarak kabul edilebilir.

Muhammed Bakır es'Sadr ve örgütlenmenin Şii kadınlar içerisinde yayılmasında etkili olan kız kardeşi Amina Bint'ul Huda Sadr[22], 5 Nisan 1980 yılında tutuklandıktan üç gün sonra, 8 Nisan 1980 yılında Saddam Hüseyin'in emriyle idam

[22] Amina Bint'ul Huda Sadr (ya da kısaca Bint al-Huda), 20. yüzyılın ikinci yarısında faaliyet gösteren önemli bir Iraklı Şii aktivist ve yazarıdır. Muhammed Bakır es'Sadr'ın kız kardeşi olan Bint al-Huda, dini ve toplumsal meselelerde oldukça etkili olmuş, özellikle Şii kadınlar arasında dini eğitim ve sosyal aktivizmi teşvik etmiştir. Öğretmenlik yaparak başladığı kariyeri boyunca, birçok eser kaleme almış ve dini öğretilerin yanı sıra, kadın hakları konusunda da önemli katkılar sağlamıştır (Mallat, 1993, s. 18). Saddam Hüseyin'in iktidarı döneminde, Bint al-Huda ve kardeşi, İslamcı ve muhalif tutumları nedeniyle yoğun baskı ve zulme maruz kalmışlardır. 1980 yılında, Bint al-Huda ve kardeşi Muhammed Bakır es'Sadr, Iraklı yetkililer tarafından tutuklanmıştır. Tutuklanmaları, aralarında birçok İslamcı muhalifin de bulunduğu bir dizi politik tutuklama ve yargılamaların bir parçasıydı (Galbraith, 2007, s. 14). Üç gün süren gözaltının ardından, iki kardeş idam edilmiştir. Bu idam, Saddam Hüseyin'in Şii topluluğu üzerindeki baskısını daha da artırmış ve bölgede geniş çaplı bir tepkiye yol açmıştır. Bint al-Huda'nın ölümü, Şii toplumu içinde derin bir yankı uyandırmış, onun ve kardeşinin fikirleri, özellikle İran İslam Devrimi sonrasında, geniş bir coğrafyada etkili olmaya devam etmiştir. Özellikle kadınlar üzerindeki etkisi, onun yazdığı kitaplar ve makalelerle sürdürülmüş ve onun dini ve toplumsal aktivizmi, Şii toplulukları için bir simge haline gelmiştir.

Bu bağlamda, Amina Bint'ul Huda'nın yaşamı ve eserleri, Orta Doğu'da dini, toplumsal ve politik dinamikler üzerinde kalıcı etkiler bırakmıştır. Onun ideolojik mirası, özellikle kadınların dini eğitim ve sosyal katılımı konusunda, modern Şii düşüncesine katkı sağlamaya devam etmektedir.

edildiler (Mallat, 1993, s.18). Muhammed Bakr es'Sadr'ın tutuklanmasını hızlandıran faktörlerin, 5 Nisan 1980 tarihinde Dava Partisi (DP) militanlarının El Mustansiriyya Üniversitesi'nde konuşma yapan Enformasyon Bakanı Tarık Aziz'e bombalı saldırı yapması olarak değerlendirmek mümkündür. Bombalama haberinin artından tutuklama emri çıkarılması tesadüf görünmemektedir (Mallat, 1994, s.256). Bazı kaynaklar Muhammed Bakr es'Sadr'ın ve kız kardeşinin idam öncesi ağır işkencelere maruz kaldıklarını belirtmektedir (Galbraith, 2007, s.14). 1979 yılında İran'da gerçekleşen İslam Devrimi'ne dair, Muhammed Bakr es-Sadr'ın İran radyosunun Arapça servisinde Ayetullah Humeyni'ye açık destek vermesi, Saddam Hüseyin'in Şiilere yönelik büyük bir tehdit olarak algıladığı durumu körükledi. Bu durum, Saddam'ın baskı ve korku odaklı rejiminin daha da hızlanmasına sebep oldu. Sadr'ın Humeyni'yi desteklemesi, bölgedeki politik dengeyi etkileyen önemli bir faktör olarak öne çıktı. Saddam Hüseyin, Şiilerin güçlenmesinden duyduğu endişe ile sert önlemler almış, bu da toplumsal hoşnutsuzluğu ve baskıyı artırmıştır. İran İslam Devrimi'nin etkisiyle yükselen Şii hareketleri, bölgede genişlemeye başlamış ve Saddam'ın yönetimine karşı bir tehdit olarak görülmüştür. Bu süreç, bölgesel ilişkilerde ve Orta Doğu'nun istikrarında önemli bir değişimi tetiklemiştir. Sonuç olarak, Sadr'ın destek açıklaması ve İran İslam Devrimi'nin yarattığı dinamikler, bölgedeki politik ve güvenlik durumunu derinden etkilemiş, Saddam Hüseyin'in baskıcı rejiminin hızlanmasına neden olmuştur. [23]

3.3. Irak İslami Devrim Yüksek Meclisi (IİDYM)

Irak İslami Devrim Yüksek Meclisi (IİDYM), önemli bir Şii lider olan Muhammed Bakır el'Hekim tarafından, 17 Kasım 1982 tarihinde Tahran'da kurulmuştur. Bu kuruluşun temelleri, Muhammed Bakır es'Sadr'ın 1980 yılındaki idamının ardından iki yıl sonra atılmıştır. Es'Sadr'ın idamı, Irak'ta Şii topluluğunun siyasi direncini sembolize ettiğinden, IİDYM'nin kuruluşu, bu tür zorlu koşullarda bile Şiilerin siyasi örgütlenme kapasitelerini gösteren bir olaydır.

IİDYM'nin kuruluşunun ana sebeplerinden biri de, İran-Irak Savaşı'nın patlak vermesi ve bu çatışmanın yarattığı politik boşluğu doldurmayı amaçlamasıdır. Özellikle, savaşın getirdiği belirsizlik ve kriz ortamı, İran yanlısı Şiilerin Irak içinde

[23] Muhammed Bakır es'Sadr İran Radyosu Arapça servisi yayını röportaj ses kaydı. http://t.ly/cXAu

daha etkin bir şekilde örgütlenmesine olanak sağlamıştır. Bu bağlamda, Muhammed Bakır es'Sadr'ın idamından sonra, Irak dışına çıkan veya yeraltı örgütlenmesini devam ettiren Dava Partisi üyeleri de IİDYM'nin saflarına katılmışlardır.

Muhammed Bakır el'Hekim'in liderliği altında, IİDYM çoğulcu bir politika izlemiştir. Meclis, farklı Şii fraksiyonları ve örgütleri bir araya getirmeyi, ayrıca Irak içindeki Şii topluluğunun çıkarlarını temsil etmeyi hedeflemiştir. Bu, IİDYM'nin sadece bir siyasi örgüt değil, aynı zamanda bir çeşit Şii koalisyonu olarak işlev görmesini sağlamıştır.

Bu tür bir örgütlenme, IİDYM'ye Irak içinde ve dışında önemli bir siyasi ve toplumsal ağırlık kazandırmıştır. Özellikle post-Saddam döneminde, IİDYM ve onun devamı olan yapılar, Irak Şiileri için önemli siyasi platformlar olmuş ve Şii toplumu içindeki çeşitli grupları ve fraksiyonları bir araya getirme kapasitesi göstermiştir. Ancak, bu çeşitliliği yönetmek ve farklı gruplar arasında denge sağlamak, özellikle Irak'ın karmaşık etnik ve sektaryen yapısı göz önüne alındığında, önemli bir meydan okuma olarak kalmıştır. Muhammed Bakır el'Hekim'in çoğulcu ve birleştirici politikası, 2003 yılında Amerikan işgali sonrası Irak'a geri dönüşünden sonra da devam etmiştir. Ancak, bu vizyonu ve liderliği, ülkeye döndükten sadece üç ay sonra, 29 Ağustos 2003 tarihinde Necef şehrinde meydana gelen trajik bir bombalı saldırıda son bulmuştur. Saldırı, el'Hekim'in politik etkinliğinin yanı sıra, genel olarak Irak'taki Şii topluluğu için de önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu olay, post-Saddam Irak'ında hâlâ mevcut olan derin etnik ve sektaryen çatışmaların tehlikeli boyutlarını gözler önüne sermiştir. El'Hekim'in ölümü, aynı zamanda Irak Şiilerinin politik örgütlenmesi ve ülkedeki siyasi süreçteki rolü üzerinde de derin etkiler yaratmıştır.[24]

Irak İslami Devrim Yüksek Meclisi (IİDYM), İran'ın stratejik destek ve yönlendirmesiyle 1982 yılında Tahran'da Muhammed Bakır el'Hekim tarafından kurulmuştur. Bu organizasyonun temel amacı, Baas rejiminin baskıcı yönetimine karşı bir alternatif olarak İslami bir Irak vizyonunu geliştirmek ve yaymaktır. IİDYM'nin oluşturulmasındaki en büyük motivasyonlardan biri, İran-Irak savaşı

[24] Lawrence Joffe-'Ayatollah Mohammad Baqir Al-Hakim'-The Guardian-30/8/2003 http://www.theguardian.com/news/2003/aug/30/guardianobituaries.iraq

sırasında İran'ın Baas rejimini devirme amacıdır. Savaşın ortaya çıkardığı bu yeni siyasi konjonktür, İran'a Irak'ta etkili bir Şii örgütlenmesine yatırım yapma fırsatı vermiştir (Al-Ali, 2007, s.162).

Bu bağlamda, IİDYM'nin çoğulcu bir politika izlemesi, Irak Şiilerini bir araya getirme stratejisine uygun düşmektedir. Ancak, bu çoğulculuk pan-islamcı bir çerçeve içerisinde olmuş, Irak'ın sosyo-kültürel dinamikleri ve tarihsel bağlamı yerine, daha geniş bir 'İslami Devrim' vizyonu etrafında örgütlenmeye çalışılmıştır. Bu, Dava Partisi (DP) gibi daha Irak merkezli yapılarından farklı bir yaklaşımı temsil etmektedir (Cabbar, 2004, s.334).

IİDYM'nin stratejisi, Irak Şiilerini Dava Partisi'nin daha dar, Irak odaklı siyasi vizyonundan uzaklaştırıp, bir 'İslami Devrim' amacı etrafında birleştirmeyi hedeflemiştir. Bu da, Irak içindeki etnik ve dini dinamikleri ikinci plana atarak, daha geniş bir İslami bağlamda Şii toplumu için bir rol modeli oluşturma amacı taşımaktadır. Ancak, bu yaklaşımın Irak'ın kompleks sosyo-politik yapısıyla tam anlamıyla uyumlu olup olmadığı, birçok analist ve akademisyen tarafından tartışılmıştır (Al-Marashi, 2007, s.210).

IİDYM, 1980'li yılların başında Irak'taki Şii toplumu için birleştirici bir güç olmayı amaçlayan, farklı siyasal stratejiler izlemiş bir örgüttür. İlk olarak, 1980-1982 yılları arasında, önderliğini Murteza Al'askari'nin yaptığı bir girişimle Irak'lı Şii ulemasını bir araya getirmeyi denemiştir. Bu girişim, çeşitli faktörlere bağlı olarak başarısız olmuştur. Al'askari'nin İran kökenli olması ve bu nedenle Irak'lı Şiiler üzerinde etkili bir güven ve inanç oluşturamamış olması, başarısızlığın en belirgin nedenleri arasında yer almaktadır (Cabbar, 2004, s.236). Bu ilk başarısız girişimden sonra, IİDYM'nin bir diğer stratejisi, İslami Devrimci Kurtuluş Ordusu (Al-Jaish Al'İslami Li Tahrir Al'Iraq) adlı bir örgüt kurmak olmuştur. Bu teşebbüs, örgütün liderlik yapısına dair ortaya çıkan anlaşmazlıklar ve tartışmalar sebebiyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Bu iki başarısız denemenin ardından, IİDYM, Muhammed Bakır el'Hekim önderliğinde, İslami Devrim Bürosu (Maktab Al'tawra al İslamiye fil Iraq) adlı bir yapı oluşturmuştur. Bu yeni yapı, ana hedef olarak Iraklı Şii militanlara, yurtdışında

yaşayan Şii aktivistlere ve mültecilere lojistik ve organizasyonel destek sağlamayı kendine görev edinmiştir (Cabbar, 2004, s.236).

Bu tarihsel dönemde, IİDYM'nin karşılaştığı belirli başarısızlıklar ve gerçekleştirdiği yeniden yapılanmalara karşın izlediği stratejiler, sürekli olarak Iraklı Şiileri bir araya getirme ve etkili bir siyasi güç oluşturma amacını korumuştur. Ancak, örgütün izlediği çeşitli stratejiler, zaman içerisinde yerel, bölgesel ve uluslararası faktörlere bağlı olarak değişiklik göstermiştir. Bu karmaşık bağlam, IİDYM'nin Irak'lı Şii toplumu üzerindeki etkisini tam olarak anlamak için derinlemesine bir analiz gerektirmektedir. IİDYM, Irak'ta etkinliğini arttırmak için yer altı milis güçlerinden oluşan Bedir Tugaylarını kurarak, Irak'lı Şiiler arasında örgütlülüğünü arttırma girişiminde bulunmuştur.

Muhammed Bakır el'Hekim'in trajik bir şekilde 2003 yılında Necef'te gerçekleşen bombalı saldırıda hayatını kaybetmesinin ardından, kardeşi Abdel Aziz el'Hekim, Irak İslami Devrim Yüksek Meclisi (IİDYM)'nin liderliğini üstlenmiştir. Abdel Aziz el'Hekim dönemi, örgütün stratejik yönünü önemli ölçüde değiştirmiş ve IİDYM'nin İran'a olan bağımlılığını görece azaltmıştır. Bu dönemde, IİDYM'nin ABD ile değişen derecelerde işbirliği yapmaya başladığı gözlemlenmiştir. Abdel Aziz el'Hekim'in liderliği altında, IİDYM örgütsel ve ideolojik olarak bir transformasyon yaşamıştır. Örgüt, İran'ın etkisinden kısmen sıyrılarak, daha pragmatik bir politika izlemeye yönelmiştir. Bu dönemde, IİDYM Amerika Birleşik Devletleri ile stratejik işbirliklerine girişmiş, özellikle de Irak'ın güvenlik ve istikrarı konusunda ortak çıkarlar doğrultusunda hareket etmeye başlamıştır.

Bu değişim, hem IİDYM'nin yurt içi ve yurt dışı politikalarında, hem de Irak'ın genel siyasi dinamikleri üzerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Abdel Aziz el'Hekim'in önderliğindeki IİDYM, daha geniş bir siyasi arenada etkin olabilme kapasitesini göstermiş ve örgüt, Irak'ın post-Saddam dönemindeki karmaşık siyasi yapı içerisinde önemli bir aktör haline gelmiştir. Bu bağlamda, Abdel Aziz el'Hekim'in liderliği, IİDYM'nin hem yerel hem de uluslararası düzeyde yeniden konumlandırılmasında kritik bir döneme işaret etmektedir.

3.4. Bedir Tugayları (BT)

Bedir Tugayları (BT), İran İslam Devrimi Yürütme Mücadelesi (İİDYM) çatısı altında, 1983 yılında askeri bir oluşum olarak kurulmuştur. Temel amacı, 1980-1989 yılları arasında devam eden İran-Irak Savaşı'nda İran Devrim Muhafızları ile iş birliği yaparak Irak'a karşı savaşmaktı (Cabbar, 2004). Tugayların askeri gücü, esas olarak iki ana kaynaktan oluşmaktaydı: Irak'tan sınırdışı edilmiş siyasi Şiiler ve savaş esnasında esir alınmış Şii Iraklı askerler. Bu askerler, ünlü Şii din adamı Muhammed Bakır el'Hekim ya da bir başka ulema tarafından affedildikten sonra BT'ye katılmaktaydılar. Affedilen esir askerlere "tevvabin" yani tövbe edenler denmekteydi (Cabbar, 2004, s.356).

BT, ilk tasarlandığında bir Iraklı örgüt olarak görülse de, İranlı komutanların varlığı ve özellikle bir İranlı albay tarafından komuta edilmesi, grubun Iraklı etkinliğinin önüne geçilmek istendiği yönündeki eleştirilere neden olmuştur (Cabbar, 2004, s.89). 1983'ten 2003'e kadar merkezi İran olan BT, 2003 sonrasında Irak'a geçmiştir.

Özellikle, 28 Şubat 1991 yılında başlayan ve Şabaniye Ayaklanması olarak bilinen olaylar, BT'nin Irak sınırları içerisindeki en belirgin faaliyeti olarak kabul edilir. Şabaniye Ayaklanması, 1991 yılında Irak'ın güney bölgelerinde, özellikle Şii nüfusun yoğun olduğu alanlarda meydana gelen geniş çaplı bir sosyo-politik harekettir. Bu ayaklanma, Birleşmiş Milletler destekli koalisyon güçlerinin, öncülüğünü Amerika Birleşik Devletleri'nin yaptığı Körfez Savaşı'nın ardından patlak vermiştir. Söz konusu savaş, Saddam Hüseyin yönetiminin Kuveyt'i işgal etmesi ve sonrasında koalisyon güçleri tarafından Kuveyt'ten çıkarılmasıyla sonuçlanmıştır (ABC News, 1991).

Saddam Hüseyin rejiminin zayıflaması ve uluslararası toplumdan gördüğü yetersiz destek, Irak'ın farklı kesimlerinin otoriter yönetimine karşı ayaklanmalarını tetiklemiştir. Şabaniye Ayaklanması, başlangıçta hızlı bir şekilde ivme kazanarak, birçok şehri kısa süreliğine kontrol altına almıştır (Human Rights Watch, 1992). Ancak, Irak yönetimi çok geçmeden bu gelişmelere karşı sert bir askeri müdahalede bulunmuş, ayaklanmayı bastırmak için ağır silahlar, topçu, tanklar ve hava gücü kullanmıştır (BBC, 1991). Bu müdahalenin ardından, yüz binlerce kişi yerinden

edilmiş ve çok sayıda sivil hayatını kaybetmiştir (Amnesty International, 1992). Saddam Hüseyin'in kuvvetleri, ayaklanmanın bastırılması sürecinde ve sonrasında, ayaklanmaya katılan veya destek veren bireyler üzerinde kitlesel tutuklamalar, işkenceler ve idamlar gerçekleştirmiştir (United Nations, 1993). Özellikle Şiiler üzerindeki devlet baskısı artmış, bu durum Irak'ın toplumsal ve etnik yapısında uzun vadeli çatışmaların derinleşmesine neden olmuştur (Human Rights Watch, 1992).

Şabaniye Ayaklanması, Saddam Hüseyin'in otoritesinin sarsılmasına ve sonrasında yeniden tesis edilmesine yol açan önemli bir dönemeç olmuştur. Ancak, bu süreç, ülkede toplumsal hoşnutsuzluğu ve baskıyı artırmış, bölgesel istikrarsızlığa da zemin hazırlamıştır (Global Security, 1994). Bu ayaklanma, Tayr, Fuhud, Basra ve tüm güney illerde gerçekleşmiş; ama Saddam Hüseyin rejimi tarafından şiddetli bir şekilde bastırılmıştır (Zubeydi, 2008, s.102). Bastırma eylemi, jetler ve zırhlı birlikler ile halka saldırılarak yüzbinlerce Şii'nin ölmesine yol açmıştır (Abbas, 2013, s.232-233). BT'nin Şabaniye Ayaklanması sırasındaki direnişi, karşılaştıkları aşırı askeri güç nedeniyle başarısız olmuş ve tekrar Irak dışına çekilmişlerdir.

Saddam Hüseyin rejiminin bu kanlı müdahalesi sonrası, zamanın Irak'taki Şii mercii olan Ayetullah Ebu'l Kasım el'Hoi ve oğlu tutuklanmıştır. Ebu'l Kasım el'Hoi'nin tutuklanması, ayaklanma sırasında İslam dünyasına yaptığı çağrılar temel alınarak gerçekleştirilmiştir (Rauf, 2006, s.463). Yaşı 90 olan Ayetullah, tutuklandıktan sonra işkence görmüş, ailesi ve yakın çevresinden 200 kişi idam edilmiştir (Wood, 2003). Serbest bırakıldıktan sonra kısa bir süre sonra hayatını kaybetmiştir, oğlu Muhammed Taki ise Basra yakınlarında düzenlenen bir suikast sonucu öldürülmüştür.

Bu karmaşık ve dramatik tarih, BT'nin sadece bir askeri güç olarak değil, aynı zamanda Orta Doğu'da Şii-Sünni çatışmasının ve İran-Irak rekabetinin bir yansıması olarak görülmesini sağlar. Özellikle, 1980'lerden 2000'lerin başına kadar olan dönem, grubun ideolojik, askeri ve siyasi evrimini derinden etkilemiştir.

3.5. Sadr Hareketi (SD)

Sadr Hareketi, Irak'taki Şii politik ve toplumsal dinamiklere eklektik ve yenilikçi bir bakış açısı getirerek önemli bir etki yaratmıştır. 1992 yılında yaşanan ve Şii toplumu için dönüm noktası olan bir olay, önde gelen Şii teolojik otoritesi

Ayetullah el'Hoi'nin vefatı olmuştur. Bu boşluğu dolduran figür, Muhammed Sadık es'Sadr olmuştur, ki kendisi Şii teolojik mercii olarak kabul görmüştür. Es'Sadr, dini liderliğin sadece teolojik bir otorite olmaktan daha fazlasını yapabileceğini savunarak, 'Suskun Merciiyet' ve 'Konuşan Merciiyet' kavramlarıyla tanımlanmıştır (Rauf, 1999b, s.101). Bu kavramlar, dini liderliğin sadece teolojik bir otorite olmaktan çıkarak, sosyal, politik ve kültürel arenalarda da etkin bir rol oynaması gerektiğine dair bir çağrıdır.

Bu perspektifte, Saddam Hüseyin yönetiminin uyguladığı baskı ve zulme karşı, Sadr Hareketi reform odaklı bir İslami yol izlemiştir. Bu yolda, hareket, dini doktrinler ve sosyal adalet kavramları arasında bir köprü kurmaya çalışmış ve özellikle, ulemanın genellikle pasif tutumlarına bir alternatif olarak proaktif politik stratejiler ve politikalar önermiştir. Yani, Sadr Hareketi, ulemanın tarihsel olarak daha pasif bir rol oynadığı, politik aktivizmin sınırlı olduğu bir dönemde, toplumsal ve politik değişim için cesur ve yenilikçi adımlar atmıştır.

Sadr Hareketi, Irak'taki politik ve toplumsal iklim içinde, hükümetle kurduğu barışçıl diyalog mekanizmalarıyla dikkat çekmiştir. Bu stratejik yaklaşımı, hareketin toplumsal kabul görmesi ve toplumun geniş kesimleri tarafından tanınır hale gelmesinde kritik bir rol oynamıştır. Ancak bu pozitif adımlara rağmen, hareket zaman zaman "hükümetin mercii" olarak etiketlenmekten muaf kalamamıştır. Bu etiket, hareketin hükümetle olan ilişkilerinin bazen yanıltıcı bir şekilde algılandığını göstermektedir.

Sadr Hareketi'nin benimsediği yaklaşım, önceki dini hareketlere kıyasla daha kapsayıcıdır ve bu, toplumun farklı kesimleriyle etkileşimde bulunma amacını taşımaktadır. Bu etkileşimli yaklaşım, ulemanın tarihsel olarak daha muhafazakar ve sınırlı tutumlarından bir sapmayı gerektiriyor. Sadr Hareketi bu bağlamda, sadece dini bir otorite olarak değil, aynı zamanda sosyal bir aktör olarak da toplumun geniş kesimleriyle iletişim kurma ve onları kucaklama amacı güdüyor. Bu, hareketin toplumsal etkisinin sadece teolojik ve doktrinel bir platformda sınırlı kalmadığını, aynı zamanda toplumsal ve politik alanda da aktif bir rol oynamayı hedeflediğini göstermektedir

Sadr Hareketi'nin inovatif stratejisi, geleneksel Şii merciilik yapısının sınırlarını aşarak, toplumun farklı sosyal ve ekonomik kesimlerini de içine almıştır. Bu, yalnızca dini alimlerin veya ulemanın tekelinde olan merciilik kavramına radikal bir genişleme getirmektedir. Bu bağlamda, tüccarlar, aşiret liderleri, kırsal kesimden köylüler ve şehirli vatandaşlar gibi heterojen sosyo-ekonomik gruplar, Sadr Hareketi'nin etki ve kapsam alanına dahil edilmiştir.

Bu çok katmanlı ve kapsayıcı yapı, Irak tarihinde dini ve politik hareketler açısından bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Sadr Hareketi bu sayede, genellikle birbirinden izole yaşayan toplumsal ve ekonomik kesimler arasında bir tür 'sosyal çimento' işlevi görmüş ve farklı grupları bir araya getirme kapasitesini göstermiştir. Bu, hareketin sadece dini bir otorite olarak değil, aynı zamanda sosyal ve politik bir değişim unsuru olarak kabul edilmesine olanak sağlamıştır.

Sadr Hareketi, Irak'ın feodal toplum yapısı içerisinde aşiretler ve bölgesel liderleri de kapsayacak bir yaklaşım benimsemiştir. Bu bağlamda, hareketin önde gelen ismi Muhammed Sadık es'Sadr, 21. Cuma hutbesinde, ulema ve aşiretler arasındaki etkileşimin yoğunlaştırılması gerektiğini açıkça ifade etmiştir. Bu, hareketin dini liderlikle sınırlı kalmayıp, toplumsal ve kültürel dinamikleri de içine alan geniş bir perspektife sahip olduğunun göstergesidir. Es'Sadr'ın 1977 yılında dile getirdiği bu konu, aşiretlerin içyapısını eleştirel bir bakış açısıyla incelemiştir. Özellikle, aşiret içindeki dini normlara uymayan gelenekler ve cezalandırma mekanizmaları hedef alınmıştır. Es'Sadr, bu bağlamda, geleneksel cezalandırma yöntemlerinin dini etik ve ahlaki normlarla çatıştığı noktalara dikkat çekmiş ve alternatif yaklaşımlar sunmuştur.

Bu, Sadr Hareketi'nin sadece teolojik bir platformda değil, aynı zamanda toplumsal adalet ve reform yönünde de aktif bir rol üstlenmeyi hedeflediğini göstermektedir. Ayrıca, bu çok yönlü yaklaşım, hareketin dini normlar ve toplumsal gereksinimler arasında bir denge kurma amacını ortaya koymaktadır. Sadr Hareketi'nin çok boyutlu ve kapsayıcı stratejisi, hareketin Irak'ın Şii toplumu üzerinde derin ve kapsamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu strateji, sadece dini liderlik veya teolojik normlardan oluşan bir platformun ötesine geçmekte; etnik, sosyal ve kültürel farklılıklar gibi toplumu bölebilecek unsurları

aşmayı hedeflemektedir. Hareketin bu entegre ve holistik yaklaşımı, Irak'ın Şii topluluğu üzerinde dönüşümsel bir etki yaratmıştır, ve bu da hareketin sadece bir dini otorite olmaktan öte, sosyal ve kültürel dönüşümü de destekleyen bir güç olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Sadr Hareketi, toplumsal düzenin yanı sıra dini normlar ve uygulamalar konusunda da yenilikçi bir perspektif sunmaktadır. Özellikle, hareket türbelerdeki kadın-erkek karışıklığına ve düğünlerde yaşanan bazı sosyal uygulamalara dair eleştiriler getirmiştir. Örneğin, hareket, türbelerde kadın ve erkeklerin bir arada bulunmasının dini açıdan uygun olmadığına dair görüşler ortaya koymuştur.[25] Ayrıca, düğünlerde kadınların açık bir şekilde giyinmesinin ve içki dağıtılmasının İslam'ın haram kıldığı eylemler olduğunu vurgulamıştır.[26] Bu temalar, hareketin sadece dini doktrinleri ele almakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal normlar ve değerler konusunda da değişim ve dönüşümü hedeflediğini göstermektedir. Sadr Hareketi bu bağlamda, dini öğretileri toplumsal bir değişim aracı olarak kullanmayı amaçlamış ve dini normlar ile toplumsal gereklilikler arasında bir denge kurmaya çalışmıştır.

Muhammed Sadık es'Sadr, dini ve toplumsal revizyonları arasında Fars kültürel öğelerin de eleştirilmesi ve yasaklanması gibi adımlar atmıştır. Bu, özellikle teolojik eğitim merkezleri olan havzalardaki İran etkisinin sınırlandırılmasını hedeflemektedir. Örneğin, Nevruz kutlamaları yasaklanmış ve Farsça eğitimi kaldırılmıştır. Bu tür revizyonlar, İran'ın Şiilik üzerindeki etkisinin tehlikeli olduğu yönündeki fikirlerle uyumlu olup, Baas Rejimi tarafından olumlu karşılanabilir. 1991 yılında devlet televizyonunda yayınlanan bir röportajda es'Sadr, Iraklı Şiiler için taklid mercii olarak kendisini ilan etmiş ve bu şekilde Şiilere kendi öğretilerini takip etmelerini farz kılmıştır.[27] Yıllar içinde, es'Sadr kendisini 'Veliyy-i Emr'il Muslimiyn' yani Müslümanların koruyucusu olarak ilan etmiş ve İran'ın dini lideri Ayetullah

[25] Muhammed Sadık es'Sadr, 13. Cuma Hutbesi

[26] Muhammed Sadık es'Sadr, 22. Cuma Hutbesi

[27] Muhammed Sadık es'Sadr'ın Irak devlet televizyonundaki röportajı http://t.ly/9nmd

Hamaney'in teolojik yetkinliğini sorgulayarak, onun bir mercii olamayacağı görüşünü öne sürmüştür.[28]

Muhammed Sadık es'Sadr'ın önderliği altında, Irak'ta yaşayan Şii topluluğu, cuma namazı pratiği konusunda oldukça önemli ve kritik bir dönüşüm yaşamıştır. Tarihsel ve teolojik bir perspektiften bakıldığında, Irak'taki Şii din adamları ve cemaati genellikle, ülkede süregelen siyasi baskılar, dini kısıtlamalar ve sosyal zorluklar sebebiyle cuma namazının kılınmasının teolojik açıdan meşru olmadığına inanmaktaydılar. Bu, esasen Şii inancının derin teolojik yorumlarına, özellikle de 12. İmam olarak kabul edilen İmam Mehdi'nin 'gayb' yani gizlenme evresinin henüz sona ermediği ve bu süreçte meşru ve adil bir imamın var olmadığı inancına dayanmaktaydı.

Muhammed Sadık es'Sadr, bu konvansiyonel anlayışa radikal bir müdahalede bulunmuş, Şii cemaatinin dini ritüeller ve ibadet pratiği konusunda daha etkin, bilinçli ve katılımcı olmaları gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda, cuma namazı es'Sadr'ın reform ajandasının merkezi bir parçası haline gelmiştir. Es'Sadr, cuma namazını yalnızca dini bir görev ve ritüel olarak değil, aynı zamanda toplumu bir araya getiren, sosyal kohezyonu ve dayanışmayı artıran kritik bir mekanizma olarak görmüştür. Bu yenilikçi yaklaşım, cuma namazının Irak'taki Şii toplumu üzerinde çok daha geniş bir etkileşim ve sosyal kabul yaratmasını sağlamış ve bu sayede toplumsal, etik ve dini normların yeniden değerlendirilmesine katkıda bulunmuştur. Es'Sadr'ın bu vizyonu, Şii toplumu için hem dini hem de toplumsal anlamda dönüşümsel bir etki yaratmıştır.

Muhammed Sadık es'Sadr, cuma namazının toplumsal örgütlenme ve birlik sağlama açısından kritik bir rol oynadığını belirten bir fetva yayınlamıştır. Bu fetva, Irak'taki Şii toplumu içerisinde, dini ve toplumsal dinamikleri dönüştüren önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Fetvanın yayınlanması, özellikle dinin sadece bireysel ibadetle sınırlı olmadığını, aynı zamanda toplumsal bir işlev gördüğünü vurgulayan geniş çaplı bir stratejiyi işaret etmektedir. Ancak, bu fetva eleştiriye de açık olmuştur. Özellikle, fetvanın, o dönemin hükümeti olan Saddam

[28] Muhammed Sadık es'Sadr'ın kendisini Müslümanların Koruyucusu ilan ettiği video http://t.ly/NMci

Hüseyin rejimine dolaylı bir destek olabileceği iddiaları dikkate değerdir. Kritik yorumlar, es'Sadr'ın bu fetvasının Saddam Hüseyin'i "adil bir imam" olarak kabul ettirebileceği bir taktik olarak görmüşlerdir. Ancak, bu tür bir yorumlama, genellikle, es'Sadr'ın toplumsal kohezyonu ve Şii toplumu içerisinde dini örgütlenmeyi güçlendirmeyi amaçlayan daha geniş vizyonu içerisinde değerlendirilmelidir.

Bu bağlamda, es'Sadr'ın fetvası, sadece politik veya dini bir doktrin olarak değil, aynı zamanda Şii toplumu içerisinde daha etkin bir toplumsal ve dini organizasyon oluşturma çabasının bir parçası olarak görülmektedir. Bu yaklaşım, olağanüstü koşullar altında, cemaatin genel birliğini ve dayanışmasını güçlendirmeye yöneliktir.

Muhammed Sadık es'Sadr, Kufe mescidinde ilk cuma namazını kıldırarak hem tarihsel hem de dini bir mesaj vermiştir. Kufe mescidi, Hz. Ali'nin namaz kıldığı ve Şii inancında büyük bir yere sahip olan bir mekândır. Bu nedenle es'Sadr'ın bu özel mekânı seçmesi, Şii topluluğundaki liderliğini ve cemaatle olan tarihsel bağını pekiştirmeyi amaçlayan bilinçli bir tercih olarak görülebilir. Es'Sadr'ın bu eylemi, onun sadece bir dini lider olarak değil, aynı zamanda bir siyasi stratejist olarak da yeteneklerini sergilemesine olanak tanımıştır. Cuma namazları, Şii cemaatindeki dini otoritesini sağlamlaştıran bir araç olmanın ötesinde, toplumu bilinçlendirmek, siyasi hareketliliği teşvik etmek ve toplumsal değişim için bir platform sunmak anlamında da önemli olmuştur. Bu, özellikle Baas Rejimi'nin baskıcı politikaları ve sürekli olarak uyguladığı zulüm karşısında, Şii cemaatinin birliğini ve dayanışmasını teşvik eden bir yöntem olarak görülmüştür. Es'Sadr'ın cuma namazları, Baas Rejimi'ne karşı toplumsal bir direnişin sembolü haline gelmiştir, bu da onun dini otoritesini siyasi bir dirençle birleştirme kapasitesini göstermektedir. Bu stratejik yaklaşım, es'Sadr'ın hem dini hem de siyasi arenada etkili bir lider olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Muhammed Sadık es'Sadr'ın cuma hutbelerinde giydiği beyaz kefen, sadece şahsi bir tercih veya geleneksel bir giysi olmanın çok ötesinde, derinlemesine bir sembolik anlam taşımaktadır. Bu beyaz kefen, ölüme karşı gösterilen tam bir teslimiyetin ve fedakarlığın bir ifadesi olarak yorumlanabilir. Genellikle, kefenin giyilmesi ölümü göze almak ve hatta istemek olarak kabul edilir, bu da bu eylemin

baskı ve zulümle karşı karşıya olan bir toplumda ne denli güçlü bir etkisi olabileceğini göstermektedir.

Es'Sadr'ın bu sembolik giysisi, cemaatinin gözünde onun cesur ve kararlı bir lider olduğunu pekiştiren bir yönüdür. Bu, özellikle Baas Rejimi'nin despotik ve baskıcı yönetiminin yarattığı korku ikliminde, oldukça dikkat çekici ve etkileyici bir hamledir. Halk, es'Sadr'ın bu kefeni giymesiyle, sadece ölümsüzlük ve şehadetin değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasi değişim için yapılan fedakarlığın da bir simgesi olarak ortaya çıkmış bir direnişe tanıklık etmektedir. Bu beyaz kefen, Baas Rejimi'nin gölgesinde yapılan cuma namazlarına olan katılımı teşvik edici bir etki yaratmıştır. Toplum genelinde bu giysi, bir katılım çağrısı olarak, toplumu harekete geçirmek için bir katalizör işlevi görmüştür. Öyle ki, es'Sadr'ın kefeni, sadece kişisel bir sembol olmaktan çıkmış, cemaat için toplumsal direnişin ve siyasi değişim arzusunun bir sembolü haline gelmiştir. Bu nedenle, kefenin giyilmesi, es'Sadr'ın liderliğinin yanı sıra, toplumsal değişim ve direnişin de çok katmanlı bir yansıması olarak kabul edilebilir.

Muhammed Sadık es'Sadr'ın enigmatik liderliği altında gerçekleşen cuma namazı pratiği, İrak'ta yaşayan Şii cemaatinin dini ve siyasi dinamiklerini yeniden şekillendiren kritik bir fenomendir. Kufe mescidinde icra edilen bu ibadetler, sadece teolojik anlamda değil, aynı zamanda sosyo-politik bir bağlamda da yorumlanmalıdır. Es'Sadr'ın bu pratiği, dini ibadetin yalnızca bir manevi taahhüt olmadığını, aynı zamanda baskıcı bir rejime karşı kolektif direnişin bir aracı olarak da işlev görebileceğini belgeliyor.

Bu tür bir ibadet, Baas Rejimi'nin göz korkutucu askeri varlığına rağmen yerine getirilmiştir, ki bu durum es'Sadr ve onun cemaatinin rejime karşı olan direnişlerini daha da önemli kılar. Bu, yalnızca bir gösteri ya da protesto eylemi değildir; bu aynı zamanda, derinlemesine bir içsel inanç ve kararlılıkla beslenen bir psikolojik direnişin tezahürüdür.

Es'Sadr'ın cuma hutbeleri sırasında giydiği beyaz kefen, bu direnişin sembolik önemini daha da artırır. Kefen, geleneksel olarak şehitlik ve ölüme meydan okuyan bir direnişin sembolüdür. Bu pratiğin, cemaat içerisinde ve daha geniş Şii toplumu üzerinde yarattığı psikolojik ve manevi etki, dini liderin otoritesini

pekiştirme ve toplumu mobilize etme kapasitesinin bir göstergesidir. Bu kompleks ve çok yönlü strateji, es'Sadr'ın dini liderliğinin sadece teolojik bir konum olmadığını, aynı zamanda sosyal ve politik bir dönüşüme yol açabilecek etkin bir mekanizma olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, es'Sadr'ın bu tür dini ve siyasi mobilizasyonları, Şii toplumunun baskı ve zulme karşı nasıl örgütlenebileceğine dair bir model sunar ve bu da dini liderliğin modern siyasi çözümlemeler için ne kadar relevant olduğunu ortaya koyar.[29]

Muhammed Sadık es'Sadr'ın Şii cemaati içindeki rolü, onun Erbain yürüyüşüne olan katkılarıyla öne çıkar. Erbain, İslam tarihinde oldukça belirgin bir olay olan İmam Hüseyin'in Kerbela'daki şehit edilişinin ardından kırkıncı gününde düzenlenen anma yürüyüşüdür. Bu, sadece bir yas ritüeli değil, aynı zamanda toplumsal bir hareket ve kolektif bir aidiyet duygusunun ifadesidir. Yürüyüş, katılımcılar için dini, kültürel ve tarihi bir önem taşırken, Şii toplumunun ortak değerlerini ve geçmişini hatırlatır. Es'Sadr'ın 1998 yılında, 6 Haziran'da gerçekleşecek olan Erbain yürüyüşüne Şiilerin katılımı için yaptığı çağrı, onun dini liderliğinin yanı sıra siyasi bir figür olarak da kudretini göstermektedir. Bu çağrı, es'Sadr'ın toplumu mobilize etme ve birlikte hareket etme kapasitesini sergilemiştir. Aynı zamanda, o dönemde iktidarda olan Saddam Hüseyin rejimi ile olan ideolojik ve siyasi çatışmasını da vurgular. Es'Sadr'ın bu adımı, Saddam Hüseyin'in otoriter yönetimine karşı bir meydan okuma olarak yorumlanabilir. Bu çağrının ardındaki nedenler, sadece dini değerlere dayanmakla kalmaz. Es'Sadr'ın Erbain yürüyüşüne verdiği destek, Şii cemaatinin sosyo-politik direnişini de teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Erbain'in toplumsal birleşik bir kimlik oluşturma potansiyelini kullanarak, es'Sadr, Şii toplumunun hem dini hem de politik bir özgürlük ve direniş hareketi oluşturma kapasitesini ortaya koymaktadır. Bu, es'Sadr'ın hem dini hem de siyasi arenada nasıl stratejik bir liderlik sergilediğinin açık bir göstergesidir.

Muhammed Sadık es'Sadr'ın Erbain yürüyüşüne olan desteği, Saddam Hüseyin tarafından güvenlik endişeleriyle eleştirilmiş ve yasaklanmıştır. Hüseyin'in bu yasaklamayı devlet televizyonunda duyurması, bu dini ritüelin yalnızca dini bir özelliği olmadığını, aynı zamanda toplumsal ve politik bir boyutu olduğunu da

[29] Muhammed Sadık es'Sadr, 1. Cuma Hutbesi

göstermiştir. Bu yasaklamanın paradoksal sonucu, es'Sadr'ın liderliğini ve Erbain yürüyüşünü Şii toplumu içerisinde daha da meşrulaştırmıştır. Yasaklamanın böyle bir etki yaratması, sosyolojik açıdan baktığımızda, kısıtlamaların veya yasakların, aslında yasaklanan ritüel veya olayın değerini ve önemini artırabileceğini doğrulamaktadır.

Es'Sadr'ın bu yürüyüşü toplumsal ve politik bir direniş olarak yorumlaması, onun Şii toplumu üzerindeki dini ve politik etkisini daha da güçlendirmiştir. Saddam Hüseyin'in uyguladığı yasaklar, aslında halkın es'Sadr'a olan bağlılığını ve onun direnişçi duruşunun meşruiyetini artırmıştır. Bu olaylar bütünüyle, es'Sadr ile Saddam Hüseyin arasındaki ideolojik ve politik anlamdaki gerginlikleri apaçık ortaya koymuştur.[30]

Muhammed Sadık es'Sadr'ın Şii hareketinin öncüsü olarak Erbain yürüyüşüne dair pozisyonu, özellikle Baas Rejimi açısından giderek artan bir endişe kaynağı oluşturmuştur. Ancak, es'Sadr'ın yürüyüşe bizzat katılmaması ve katılımın düşük seviyede olması, bu hareketin Saddam Hüseyin yönetimi tarafından ne ölçüde bir tehdit olarak değerlendirildiği konusunda derinlemesine bir incelemeyi gerektirir. Es'Sadr'ın stratejik kararı, Irak'ta bulunan sosyo-politik ve dini dinamiklerin karmaşık yapısına dair bir anlayış sunmaktadır.

Bu düşük katılımın, ilk bakışta, Saddam Hüseyin yönetiminin es'Sadr ve onun takipçilerini henüz ciddi bir tehdit olarak görmeyişiyle ilişkilendirilebileceği düşünülebilir. Ancak, bu, bir diğer yandan da, es'Sadr'ın hareketinin daha geniş bir stratejik planın parçası olabileceğine işaret etmektedir. Bu strateji, belki de Saddam Hüseyin'in otoritesini açıkça sorgulayan bir eylemde bulunmaktan ziyade, Şii toplumu içinde dini ve siyasi bir konsolidasyon yaratmayı hedeflemektedir.

Yürüyüşe katılımın düşük seviyelerde olması, ayrıca, Saddam Hüseyin yönetiminin toplu gösteriler ve etkinliklere nasıl tepki verdiğini anlama açısından ilginç bir vaka sunmaktadır. Eğer yürüyüş, ciddi bir katılım görmüş olsaydı, bu tip bir etkinlik, rejim tarafından hızlı bir şekilde bastırılmış olabilir; fakat es'Sadr'ın katılmaması ve katılımın düşük olması, rejim tarafından bir tehdit olarak görülmemesi açısından stratejik bir öneme sahiptir. Muhammed Sadık es'Sadr'ın

[30] Saddam Hüseyin'in 1998 Erbain yürüyüşünü yasakladığı video http://t.ly/UtUD

Erbain yürüyüşüne dair stratejik tavrı, hem kendi hareketinin Saddam Hüseyin yönetimindeki pozisyonunu, hem de Irak'taki karmaşık siyasi ve dini dinamikleri daha iyi anlamamıza olanak tanır. Bu durum, es'Sadr'ın yalnızca bir dini lider değil, aynı zamanda karmaşık ve çok boyutlu bir politik manevra kabiliyetine sahip olduğunu göstermektedir.

Es'Sadr'ın 19 Şubat 1999 tarihinde Kufe Mescidi'nde icra ettiği 45. cuma namazı, onun ve hareketi için kritik bir dönüm noktası oldu. Namaz sonrası, kimliği belirsiz kişiler tarafından düzenlenen silahlı saldırıda es'Sadr ve iki oğlu Muemmel es'Sadr ve Mustafa es'Sadr öldürüldü. Bu dramatik olay karşısında Saddam Hüseyin, üzüntüsünü ifade ederek faillerin bulunması için soruşturma başlatıldığını duyurmuştur. Bu trajik olayın ardından Mart 1999'da, Saddam Hüseyin'in oğlu Uday Hüseyin'in yönettiği Şebab TV'de bir haber yayınlandı. Haberde, suikastın arkasında İranlı Şii alim Abbas el'Kufi ve onun takipçilerinin olduğu iddia edildi. Yine aynı haberde, Sadr ailesine başsağlığı ziyaretinde bulunan Baas Rejimi subaylarının olumlu bir karşılama gördükleri belirtildi. Bu gelişmeler, Sadr Hareketi ve Baas Rejimi arasındaki karmaşık ve gerilimli ilişkileri yansıtmaktadır.[31]

Nisan 1999 yılında, önde gelen Şii dini lider Muhammed Sadık es'Sadr'ın cinayete kurban gitmesinin ardından, sorumlu tutulan zanlılar idam edilmiştir. Muhammed Sadık es'Sadr'ın ölümünden sonra, hayatta kalan iki oğlundan biri olan Mukteda es'Sadr, ailesinin uzun süregelen dini liderlik geleneğini devam ettirmiştir. Ancak Mukteda es'Sadr bu geleneksel rolü, 2003 yılından itibaren Amerikan işgali sonrası değişen Irak siyasi atmosferinde, çok daha geniş bir kapsama alanına taşımıştır.

Özellikle 2003 yılından sonra, Mukteda es'Sadr Sadr Hareketi'ni sadece bir dini hareket olmaktan çıkarıp, önemli siyasi ve toplumsal meselelere de odaklanan bir organizasyon haline getirmiştir. Bu dönemde, Sadr Hareketi, Mukteda es'Sadr'ın liderliğinde, siyasi partiler, milis gruplar ve sosyal hizmet organizasyonları gibi farklı yapıları bünyesinde barındırmış ve Irak'ta etkin bir güç olmuştur. Bu şekilde, Mukteda es'Sadr ailesinin yalnızca dini liderlik geleneğini devam ettirmekle

[31] Muhammed Sadık es'Sadr'ın taziyesi için ziyarette bulunan Baas Rejimi subayları Şebab Tv Mart 1999, http:// t.ly/Uw3g

kalmamış, aynı zamanda ailesinin ve hareketin siyasi alandaki etkinliğini de artırmıştır (Ek 1).

TARTIŞMA

Şiilik, Irak'ın modern tarihinde stratejik ve toplumsal bir öneme sahiptir ve bu durum özellikle Baas Rejimi ve Saddam Hüseyin'in iktidar dönemleri boyunca daha da belirginleşmiştir (Al-Ali, 2007; Dodge, 2003). Popüler analizler, sıkça post-Saddam dönemde Şiilerin politik ve sosyal alanda egemen bir güç haline geldiğini vurgular; ancak, bu tür analizler, mevcut egemenliğin çok boyutlu ve karmaşık yapısını çoğu zaman yeterince göz önünde bulundurmazlar. İlgili literatürü yakından incelediğimizde, post-Saddam dönemde Şiilerin egemen bir güce dönüşmesi, yalnızca Saddam'ın devrilmesi veya yeni siyasi yapılanma süreçlerinin bir sonucu olarak görülemez. Bu egemenlik, daha ziyade Şii toplumu tarafından yıllar boyu yürütülen örgütlenme çabalarının, siyasi stratejilerin ve farklı dönemlerde alınan yerel ve uluslararası desteklerin bir birleşimidir. Dolayısıyla, Şiilerin post-Saddam dönemindeki yükselişi, yalnızca son döneme özgü değil, tarihsel bir birikimin ve çok sayıda faktörün etkileşimi sonucunda meydana gelmiştir.

Baas Rejimi döneminde, Şii topluluğu, çeşitli stratejiler ve mekanizmalar aracılığıyla siyasi arenada var olma mücadelesi vermiştir. Örneğin, Dava Partisi ve Irak İslami Devrim Yüksek Meclisi gibi Şii politik örgütler, yeraltı faaliyetleri ve yurt dışındaki örgütlenmeleri ile dikkat çekmişlerdir (Cole, 2002). Ancak, bu dönemde bu tür örgütler, Saddam Hüseyin'in yönetiminden kaynaklanan sürekli baskı, izolasyon ve zulme tabi tutulmuşlardır. Bu unsurlar, onları daha dikkatli, organize ve stratejik hareket etmeye itmiştir.

İran-Irak Savaşı'nın oluşturduğu siyasi ve sosyal iklim de Şii örgütlerin stratejilerini derinden etkilemiştir. Özellikle, savaşın yarattığı yüksek gerilim ve güvensizlik atmosferi, Şii topluluklarını ve onların siyasi kanadını, yeraltı faaliyetlerini sürdürmeye ve bu faaliyetleri bir hayatta kalma stratejisi olarak benimsemeye itmiştir (Marr, 2003). Bu, yalnızca varlıklarını sürdürebilmek için değil, aynı zamanda daha geniş bir siyasi ve sosyal etki yaratabilmek için bir adaptasyon biçimiydi.

Bu tür taktikler, yurtdışında sürgünde yaşayan veya politik azınlık olarak algılanan Şii entelektüeller ve aktivistler tarafından da yürütülmüştür. Genel olarak,

bu dönem, Şii topluluğunun politik ve sosyal kapasitesini artıran, karmaşık ve çok boyutlu stratejilerin benimsendiği bir süreç olarak değerlendirilebilir.

Dodge (2003) tarafından analitik bir çerçeve içinde ele alındığında, Baas Rejimi'nin Irak'ta, özellikle Şii topluluk olmak üzere, farklı etnik ve dini grupların siyasi örgütlenmelerini sistemli bir şekilde kısıtladığı görülmektedir. Baas Rejimi, devletin kontrolü altında olmayan her türlü siyasi örgütlenmeyi, potansiyel bir tehdit olarak algılamış ve bu tür yapılanmaları engellemek için çeşitli stratejiler ve taktikler kullanmıştır.

Bu politikalar, Şii örgütlerin siyasi etkinliklerini ve toplumsal genişlemelerini ciddi bir şekilde sınırlandırmıştır. Örneğin, yeraltı hareketleri, kamusal alanlarda etkinlik göstermek ve yurt dışında siyasi destek aramak gibi yöntemler ciddi kısıtlamalara tabi tutulmuştur. Bu durum, Şii örgütlerinin devrimci ya da reformist potansiyellerini sadece sınırlamakla kalmayıp, aynı zamanda bu grupların geniş toplum kesimleriyle etkileşime girmelerini de engellemiştir. Bu baskılar ve kısıtlamalar, Şii topluluğu üzerinde kalıcı bir etki bırakmış, ancak bu tür zorlayıcı politikaların paradoksal bir şekilde, baskı altındaki grupların direnç mekanizmalarını ve adaptasyon stratejilerini geliştirmelerine de katkı sağladığı argümanı göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla, Baas Rejimi'nin kısıtlayıcı politikaları, Şii örgütlerini siyasi arena dışına itmeye çalışırken, bu grupların daha dirençli ve uyarlanabilir hale gelmelerine de neden olmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesi ve Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesi, Irak'taki Şii topluluğu için yeni politik olanaklar ve meydan okumalar doğurmuştur (Tripp, 2007). Bu dönemde gerçekleştirilen 2005 yılı ve sonrasındaki genel seçimler, genellikle Şii koalisyonlarının avantajına sonuçlanmıştır, bu da bu topluluğun politik arenada öne çıktığını göstermektedir (Visser, 2011).

Ancak, bu politik kazanımlar, dış etkenlere ve mevcut güç boşluğuna bağlı olarak nitelendirilebilir. Baram (2011) ve Ismael & Ismael (2004), Şii topluluğunun siyasi yükselişinin, dış dinamikler ve bölgesel faktörler tarafından belirlendiğini öne sürmektedirler. Özellikle, Amerikan işgali ve sonrasında oluşan güç boşluğu, Şii grupların politik sahnede etkin bir rol oynamalarına olanak sağlamış, fakat bu durum,

aynı zamanda, topluluk içi farklılıkları ve bölgesel etkileşimleri de karmaşık bir hale getirmiştir.

Bu bağlamda, Şii topluluğunun siyasi yükselişi, sadece iç dinamikler ve yerel faktörlerle açıklanamaz. Bunun yanı sıra, uluslararası güçler ve bölgesel etkileşimler, bu topluluğun politik evrimini ve gücünü şekillendiren önemli faktörler arasında yer almaktadır. Bu çok boyutlu etkileşim, Şiilerin politik evriminin karmaşıklığını ve çeşitli faktörler tarafından şekillendirildiğini göstermektedir, bu da gelecekte yapılacak araştırmalara yeni sorular ve inceleme alanları sunmaktadır.

Post-Saddam döneminde yaşanan Şii siyasi yükselişi, Irak içerisindeki diğer etnik ve dini gruplarla olan ilişki dinamiklerini de önemli ölçüde etkilemiştir. Spesifik olarak, bu dönem Sünni topluluğunun marjinalleşmesi ve dışlanmışlık hissinin derinleşmesine yol açmıştır (Hashim, 2006). Bu durum, Sünni topluluğu içerisinde artan radikalleşme riskini ve etnik gerilimleri tetikleyebilir, ki bu durum sosyal ve politik yapıyı daha da karmaşık bir hale getirmektedir.

Ayrıca, Şii toplumu içerisinde de homojen bir yapıdan söz etmek mümkün değildir. Farklı Şii gruplar ve hareketler arasında, ideolojik ve politik bağlamda önemli farklılıklar ve çatışma potansiyelleri mevcuttur. Örneğin, Muqtada al-Sadr'ın liderliğindeki Sadr Hareketi ile Irak İslami Devrim Yüksek Meclisi arasında ideolojik ve stratejik farklılıklar bulunmaktadır (Rougier, 2015; Nasr, 2006). Bu iki grup, yalnızca politik ve ideolojik amaçları açısından değil, aynı zamanda ulusal ve uluslararası destek mekanizmaları açısından da farklılık göstermektedir.

Bu çerçevede, Şii topluluğunun post-Saddam dönemindeki siyasi yükselişi, sadece Şiilerin kendileri için değil, aynı zamanda Irak'ın genel etnik ve dini yapısı için de derin etkiler yaratmaktadır. Bu karmaşıklık, Irak'ın politik geleceği ve toplumsal dinamikleri açısından önemli implikasyonlara sahiptir ve detaylı analizler gerektirmektedir. Dolayısıyla, bu dönemi anlayabilmek için çok boyutlu ve interdisipliner bir yaklaşımın benimsenmesi gerekmektedir.

Bu karmaşık sosyopolitik ortamda, Şii topluluğunun Saddam sonrası dönemde geçirdiği siyasi ve sosyal evrim, birçok komplikasyon ve zorlukları da beraberinde getirmiştir (Dawisha, 2009). Bu komplikasyonlar, bir yandan Irak'ın çok-etnikli ve çok-dini yapısının daha karmaşık bir hale gelmesine, diğer yandan ise

Şiilerin bir "egemen" güç olarak etiketlenmesinin yüzeysel ve eksik bir analiz olabileceğine işaret etmektedir.

Gerçekten de, Şiilerin "egemen" olduğu yorumu, yalnızca demografik bir çoğunluğu temsil etmekten öteye gitmemekte ve Irak'ın kompleks sosyal ve politik dinamiklerini göz ardı etmektedir. Bu çerçevede, egemenlik tezinin arkasında yatan faktörler, sınırlamalar ve etkilerin detaylı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Bunun için, sadece sayısal çoğunluğu veya parlamentoda elde edilen koltukları değil, aynı zamanda bu egemenliğin toplumsal, kültürel ve ekonomik boyutlarını da göz önüne almak önemlidir.

Bu nedenle, Şii toplumu içindeki heterojen yapı, farklı ideolojik ve politik yaklaşımlar, bölgesel ve uluslararası etkiler ve etnik-dini gruplar arası dinamikler gibi faktörlerin karmaşık etkileşimlerini anlamak için çok boyutlu ve interdisipliner bir analiz yöntemi gereklidir. Bu, yalnızca Şiilerin toplumsal ve politik rolünü anlamak için değil, aynı zamanda Irak'ın geleceği için de kritik öneme sahiptir.

Sonuç olarak, Irak'ın cumhuriyet döneminden itibaren başlayan ve Baas Rejimi ile Saddam Hussein dönemlerinde yoğunlaşan zorlu siyasi koşullar altında, Şiiler yeraltı faaliyetleri, direniş taktikleri ve diaspora örgütlenmeleri gibi çeşitli mekanizmalarla siyasi örgütlenme ve etkinliklerini sürdürmüşlerdir. Post-Saddam döneminde ise bu durum, Amerikan işgali ve yıkılan rejimin yarattığı güç boşluğu sayesinde, daha açık, yasal ve etkin bir siyasi platforma dönüşmüştür. Ancak, bu evrimin, sadece yerel dinamiklerden kaynaklanmadığı, aynı zamanda dış faktörlere ve bölgesel güç dinamiklerine, özellikle Amerika ve İran gibi bölgesel ve küresel aktörlerin müdahalelerine de bağlı olduğu unutulmamalıdır.

Bu sürecin toplumsal ve siyasi yapı üzerinde karmaşık ve çok yönlü etkileri olmuştur. Örneğin, Şii toplumu içindeki ideolojik çeşitlilik, etnik ve dini gruplar arası ilişkiler ve Irak'ın sosyo-politik yapısı üzerindeki etkiler, bu siyasi yükselişin oluşturduğu fırsatlar ve riskler arasında denge kurulmasını gerektiren karmaşık bir tablo çizmektedir.

Bu nedenle, Şiilerin siyasi yükselişine dair değerlendirmeler, sadece demografik veya parlamentarist perspektiften değil, aynı zamanda etnik ve dini gruplar arası dengeler, yerel, bölgesel ve uluslararası dinamikler ve Irak'ın genel

sosyo-politik yapısı da dahil olmak üzere, çok boyutlu ve derinlemesine bir analiz gerektirir. Yalnızca bu tür bir analiz, konunun tamamlayıcı ve kapsayıcı bir anlayışını sunabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

1958-2003 yılları arasında Irak'ta yaşanan siyasi değişim ve dönüşümler, Şii topluluğunun politik konumlanışını anlama açısından kritik bir analiz zemini sunmaktadır. 1958 yılında Cumhuriyetin ilanı, ideolojik ve politik heterojenliğe sahip birçok siyasi hareketin ve partinin ortaya çıkmasını tetiklemiştir. Bu yeni politik manzara, teorik olarak Şii topluluğu için yeni siyasi platformlar ve katılım mekanizmaları oluşturmuş olsa da, bu potansiyel fırsatlar pratiğe dökülmemiştir. Cumhuriyet dönemi boyunca, Şii toplumu, ana akım siyasi hareketler ve iktidar yapısında yeterince temsil edilmemiş, buna bağlı olarak da marjinalleşmeye tabi tutulmuştur.

Bu marjinalleşme eğilimi, Hür Subaylar hareketinin içerisinde yer alan Şii unsurlara rağmen devam etmiştir. Hür Subaylar, döneminin politik değişikliklerine liderlik eden ve Cumhuriyetin ilanına ön ayak olan bir hareketti; fakat bu hareketin içinde yer alan Şii unsurların varlığı bile, Şii toplumunun genelini etkileyebilecek bir siyasi temsiliyetin oluşmasına yeterli olmamıştır. Öyle ki, bu dönemde bile Şiiler, iktidarın kurumsal yapıları içerisinde istikrarlı bir şekilde yer bulamamışlar ve bu da onların politik ve sosyal hayatta marjinalleşmesine yol açmıştır.

Bu genel tablo, Şii toplumu için bir paradoks oluşturmaktadır. Yeni politik oluşumlar ve siyasi hareketler teorik olarak fırsatlar sunmuşken, bu fırsatlar pratiğe yansımadı ve yansıtılamadı. Bu durum, Şiilerin siyasal alandaki eksik temsilini daha da vurgulayan bir dinamik oluşturmuştur. Şii toplumu, bir yandan potansiyel fırsatlar ve politik açılımlar görürken, diğer yandan kurumsal engeller ve siyasi marjinalleşme ile karşı karşıya kalmıştır.

Komünist Parti'nin ideolojik yükselişi, 20. yüzyılın ortalarında Irak'ta belirgin bir politik fenomen olarak kendini göstermiştir. Bu yükseliş, genel olarak Irak toplumunda olduğu gibi, Şii demografisinde de belirli bir çekicilik oluşturmuştur. Ancak bu çekicilik, paradoksal olarak, Şii toplumunun Komünist Parti'nin yapısal dinamikleri içerisinde sürekli ve stratejik bir pozisyon edinmesini sağlamamıştır. Dahası, Komünist Parti'nin siyasal arenada en nüfuzlu olduğu evrelerde dahi, Şii demografik yapısı içindeki bireylerin sadece küçük bir fraksiyonu partinin operasyonel dinamiklerine entegre olabilmiştir. Bu entegrasyon eksikliği, Şiilerin

ulusal siyasi yapıda marjinalleşmesi ve mevcut politik güçten dışlanma eğiliminin pekiştirilmesine katkıda bulunmuştur. Bu olgu, Şii dini örgütlerin politik alana daha belirgin bir şekilde dahil olmalarıyla derinleşmiştir. Şii dini örgütlerin ortaya çıkışı ve konsolidasyonu, belirli sosyo-politik ve dini dinamikleriyle, Komünist Parti'nin Şii toplumu üzerindeki nüfuzunu erozyona uğratmıştır. Bu örgütler, toplumsal ve dini meselelere daha hâkim, kültürel ve dini değerleri koruyarak toplulukla daha iç içe bir alternatif sunmuştur. Bu nüanslı değişiklik, Şii topluluğunun Komünist Parti ile olan ilişkisini dönüştürmüş, özellikle gençler arasında partinin çekiciliğini nispeten azaltmıştır. Sonuç olarak, bu dinamikler, Şii dini örgütlerin politik yapı içerisinde daha belirleyici bir rol oynamasını teşvik ederken, Komünist Parti'nin Şii toplumu içindeki etkinliğini sınırlamıştır. Bu, Şii toplumunun siyasal arenada daha kompleks ve çeşitli bir konumda yer almasına olanak tanımıştır. Bu çeşitlenme ve marjinalleşme, Şiilerin siyasi arenada aktif ve etkin bir rol oynamalarını sınırlamış, onları genellikle sistemin dışına itmiş ve ana akım siyasi hareketler tarafından yeterli şekilde temsil edilmemelerine yol açmıştır.

Baas Rejimi'nin iktidara gelmesi, Irak'taki Şiiler için artan bir politik ve ideolojik baskı ortamını beraberinde getirmiştir. Bu dönemde, Baas yönetimi, Şii topluluğunu muhtemel bir iç tehdit olarak algılamış ve bu anlayışla Şiiler üzerinde yoğun ideolojik ve siyasi baskılar oluşturmuştur. Yönetimin bu sert tutumu, her ne kadar Şiileri marjinalleştirmeyi amaçlasa da, paradoksal bir şekilde Şiilerin politik manevra kabiliyetlerini geliştirmelerine ve iç örgütlenmelerini sağlamlaştırmalarına katkı sağlamıştır.

Bu dönem içerisinde, Irak'taki dini Şii örgütlerin kitlelere ulaşma kapasitesi de artmıştır. Bu durum, Şiilik inancının temelinde yer alan politik aktör olma ve politize etme gibi unsurlardan kaynaklanmaktadır. Şii doktrini ve teolojisi, siyasi olaylara ve sosyal adaletsizliklere karşı bir duruş sergileme gerekliliğini vurgular; bu yüzden de Şii örgütler, inançlarına ve doktrinlerine uygun bir şekilde politik sahnede yer almaya çalışmışlardır. Bu, Baas Rejimi'nin baskılarına rağmen, Şii topluluğunun politik anlamda daha da örgütlenmesine ve bu yolla da kendi politik manevra kabiliyetlerini geliştirmesine yardımcı olmuştur. Böylece, Baas Rejimi'nin Şiiler üzerinde oluşturduğu baskı, beklenmedik bir şekilde, Şii topluluğunun politik kapasitesini ve örgütsel dayanıklılığını artırmıştır. Şii dini örgütlerin kitlelerle daha

etkin bir şekilde iletişime geçebilmesi, bu sürecin olumlu bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Şii inanç sisteminin politik ve aktivist yönü, bu dönemde daha belirgin hale gelmiş ve bu da toplumu, devam eden baskılara rağmen, kendi politik ve sosyal kaderini daha aktif bir şekilde şekillendirme fırsatı sunmuştur

2003 yılından itibaren Irak siyasetinde Şiilerin oynadığı rol, geçmiş yılların getirdiği baskılar ve marjinalleşmeye rağmen, dikkate değer bir şekilde değişmiştir. Yıllar boyunca maruz kaldıkları siyasi dışlanma ve sistemik baskılara rağmen, Şii topluluğu bu süre zarfında kazandığı siyasi tecrübe ve örgütlenme kapasitesi sayesinde, 2003 sonrası dönemde Irak'ta önemli bir siyasi aktör haline gelmiştir.

Bu dönemde Irak Şiiliği'nin siyasi yüzü, özellikle Dava Partisi, Yüksek İslami Irak Konseyi (eski adıyla Irak İslami Devrim Yüksek Meclisi) ve Muqtada al-Sadr önderliğindeki Sadrist Hareket olmuştur. Amerikan işgali sürecinde bu organizasyonlar, çeşitli stratejik ve taktiksel yaklaşımlar benimsemişlerdir. Dava Partisi ve Yüksek İslami Irak Konseyi, başlangıçta Amerikan işgalini, Saddam Hüseyin rejiminin sona ermesi için bir fırsat olarak görmüş ve dolayısıyla işgalle bir dereceye kadar işbirliği yapmışlardır. Ancak, işgalin getirdiği yıkıcı sosyal ve siyasi sonuçlarla birlikte, bu gruplar da daha eleştirel bir tutum benimsemeye başlamışlardır.

Sadrist Hareket ise, başlangıçtan itibaren Amerikan işgaline karşı daha militan bir tutum sergilemiştir. Amerikan işgali, bu organizasyonlara hem direnişin sembollerinden biri olma fırsatını vermiş, hem de iç siyasette önemli bir rol oynama kapasitesini artırmıştır.

Amerikan işgali süreci ve sonrasında, bu Şii partiler ve örgütler, yeni siyasi yapılanmada da etkin roller üstlenmişlerdir. Özellikle, 2003 sonrasında oluşturulan geçici hükümetler ve sonraki parlamentolar, bu grupların nüfuzunu artırmış ve onlara Irak siyasetinde etkin bir rol oynama fırsatı vermiştir. Dolayısıyla, bu gruplar, Amerikan işgali sonrasında ortaya çıkan siyasi boşluğu, kendi lehlerine çevirebilmek için yeterli politik agilitiye ve organizasyonel kapasiteye sahip olmuşlardır.

Bu partiler ve örgütler, uzun yıllar süren yerel baskılar ve zorlamalara rağmen, kendi iç dinamiklerini ve örgütlenme kapasitelerini geliştirebilmişlerdir. Hem Batılı güçlerden hem de komşu ülke İran'dan aldıkları çeşitli derecelerdeki

destek, onların politik arenada etkin bir rol oynamalarını sağlamıştır. İran, özellikle Şii partileri ve örgütlerini destekleyerek, Irak içinde bir nüfuz alanı yaratma amacını gütmüştür. Bu durum, özellikle 2003 sonrası dönemde, Amerikan işgalinin yarattığı siyasi boşluğu doldurma noktasında bu gruplara önemli avantajlar sağlamıştır. Siyasi yükselişleri, yıllar boyu sürdürülen iç örgütlenme ve politik manevra kabiliyetinin bir sonucu olarak görülebilir. Şii liderler ve partiler, bu dönemde elde ettikleri siyasi ağırlığı, Irak'ın yeni anayasal düzenlemelerinin oluşturulmasında ve devlet politikalarının şekillendirilmesinde belirleyici bir etken olarak kullanmışlardır. Özetle, bu gruplar, yerel, bölgesel ve uluslararası dinamiklerin bir araya gelmesiyle, Irak siyasetinde önemli bir yere sahip olmayı başarmışlardır.

Bu siyasi yükseliş, Şii topluluğunun uzun yıllar boyu karşı karşıya kaldığı baskılar, dışlanmalar ve sosyo-politik zorluklar sonucunda kazandığı siyasi deneyim ve örgütlenme becerisinin bir göstergesidir. Yani, yıllarca süren bu tür baskı ve zorlu koşullar, bir nevi zıtlık yaratarak, Şiilerin 2003 sonrası dönemde Irak siyasetinde egemen bir rol oynamalarına olanak sağlamıştır. Bu paradoksal dinamik, baskı ve dışlanmanın oluşturduğu zorlu koşulların, bir topluluğun siyasi manevra kabiliyetini ve örgütlenme kapasitesini artırabileceğine dair ilginç bir örnek oluşturmaktadır. Yükselişleri sadece Şii toplumu için değil, benzer tarihsel ve politik zorluklar yaşamış diğer topluluklar için de önemli bir ders niteliği taşımaktadır. Şii topluluğunun bu dönemdeki siyasi evrimi, dolayısıyla, sadece yerel ve bölgesel anlamda değil, aynı zamanda global politik teoriler ve toplumsal dinamikler açısından da derinlemesine incelenmeye değerdir.

Bu araştırma, 1958-2003 yılları arasında Irak'ta gerçekleşen siyasi metamorfozun, özellikle Şii demografisi üzerindeki derinlemesine etkilerini ele alarak, söz konusu dönemdeki dinamiklerin entrikalarını aydınlatmayı amaçlamaktadır. İncelenen zaman çerçevesi, Şii toplumunun politik katılımının ve örgütsel yapılanmasının nasıl meydana geldiği, bu süreçlerin nasıl evrildiği ve hangi faktörlerin bu evrimde belirleyici olduğuna dair kritik bir perspektif sunmaktadır.

Literatüre, "baskı altındaki demografik yapıların politik kabiliyetlerini nasıl rafine ederek iktidar olma yolunda evrildikleri" hipotezinin somut bir örneğini

tanıtmakta olan bu çalışma, elde edilen veriler ve analitik değerlendirmeler aracılığıyla, Şii toplumunun siyasi dönüşüm sürecini gözler önüne sermektedir.

Baas Rejimi altında yaşanan baskıların, Şii toplumunun siyasi kabiliyetlerini nasıl keskinleştirdiği ve bu süreçte nasıl önemli bir aktör haline geldiği bu tezde detaylı olarak incelenmiştir. Bu analizler, baskı altındaki diğer toplulukların politik adaptasyon süreçlerinin daha derinlemesine anlaşılmasına da katkıda bulunabilir.

Diasporadaki Şii hareketlerinin anlaşılmasına yönelik bu çalışma, analitik bir çerçeve sunarak, söz konusu ve benzeri hareketlerin akademik incelemesine yönelik bir metodoloji sağlamaktadır.

Son tahlilde, bu araştırma, 1958-2003 yılları arasında Irak'ta Şii topluluğunun siyasi evrimini ve bu süreçte nasıl yerel ve uluslararası arenada etkin bir aktör haline geldiğini aydınlatmayı amaçlamaktadır. Elde edilen bulgular, sadece Irak'ın karmaşık siyasi tarihine ışık tutmakla kalmayıp, aynı zamanda baskı ve marjinalleşme altında olan diğer toplulukların siyasi adaptasyon ve evrim süreçlerini anlama kapasitesine de önemli ölçüde katkı sağlamaktadır.

Bu çalışma, gelecekte yürütülecek araştırmalara da birçok yönden zemin hazırlamaktadır. Öncelikle, elde edilen veriler, Şii topluluğunun siyasi evrimine dair daha geniş çaplı, kapsamlı etnografik veya tarihsel çalışmalar için bir ön inceleme niteliği taşımaktadır. İkincil olarak, bu araştırma modeli, diğer Orta Doğu ülkelerinde veya farklı coğrafyalarda baskı altında olan toplulukların siyasi evrimlerini anlamak için de uygulanabilir bir temel oluşturabilir. Üçüncü olarak, gelecekteki çalışmalar, özellikle 2003 sonrası döneme odaklanarak, bu araştırmanın ortaya koyduğu temel dinamikleri referans kabul edebilir. Bu gelecekteki çalışmalar, Şii topluluğunun Irak siyasi arenasındaki rolünün nasıl evrildiğini veya sürekliliğini ne şekilde sürdürdüğünü derinlemesine inceleyebilir. Bu çerçevede, post-2003 döneminin siyasi ve toplumsal dinamikleri açısından, etnik ve mezhebi kimliklerin devlet yapılanması ve yönetim mekanizmalarına olan etkileri özellikle önemli olabilir. Bu tür bir analiz, etnik ve mezhebi farklılıkların nasıl siyasi birer faktör haline geldiğini ve devletin bu dinamikleri nasıl yönettiği ya da yönetemediği konularında aydınlatıcı olabilir.

Bu çalışma, belirli bir tarihsel ve coğrafi bağlam içerisinde, 1958-2003 yılları arasında Irak'taki Şii toplumunun siyasi evrimini detaylı bir şekilde incelemektedir.

Araştırma, temel olarak etnik ve mezhebi faktörlerin bu süreç üzerindeki etkilerine odaklanmıştır, bu nedenle ekonomik, sosyal veya uluslararası siyasi dinamikler daha az incelenmiştir. Bu spesifik odaklanma, elbette araştırmanın genelleştirilebilirliğini sınırlayan faktörlerdendir. Ancak bu sınırlamalar, çalışmanın bütünsel değerini azaltmamaktadır. Tam aksine, bu spesifik sınırlamalar gelecekteki araştırmalar için yeni ve önemli soru işaretleri ve tematik alanlar oluşturarak, akademik literatüre önemli katkılar sağlamaktadır. Bu, baskı ve dışlanmışlık deneyimlerine sahip farklı toplulukların politik ve sosyal evrimini anlamak için yeni ve çok yönlü yaklaşımların önünü açabilir.

Son olarak, bu çalışma baskı altındaki toplulukların siyasi adaptasyon ve evrim süreçlerini derinlemesine anlamak için kapsamlı metodolojik ve teorik bir çerçeve sunmaktadır. Tez, özellikle etnik ve mezhebi çeşitliliğin yüksek olduğu, karmaşık ve çok katmanlı toplumsal dinamiklere sahip ülkelerde politik etkinlik ve örgütlenme dinamiklerini çözümlemek için değerli bir temsil oluşturmaktadır. Mevcut çalışma, sadece belirli bir coğrafyayı veya topluluğu incelenmesi için bir çerçeve sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda, etnik ve mezhebi kimliklerin politik organizasyon ve eylemlilik üzerinde nasıl kritik bir etkisi olduğunu da gözler önüne sermektedir. Çalışma, yerel, ulusal ve hatta uluslararası ölçekteki politik süreçlerin daha iyi anlaşılabilmesi için bir yol gösterici olmaktadır. Bu tür analizler, etnik ve mezhebi çeşitliliğin olduğu diğer bölgeler için de potansiyel olarak aydınlatıcı olabilecek evrensel temalar ve dinamikler ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışma, akademik tartışmalara kritik bir perspektif kazandırmakta ve baskı altındaki toplulukların siyasi ve sosyal dinamiklerini anlamak için metodolojik ve teorik yenilikler sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Abbas, Z. (2013). Irak'ta Şii Merciliği'nin siyasi rolü. Önsöz Yayıncılık.

ABC News. (1991). Uprisings in Iraq after the gulf war. https://www.abcnews.com

Al-Ali, N. (2007). Iraq: People, history, politics. Polity Press.

Al-Ali, Z. (2003). The Struggle for Iraq: A view from the ground up. Pantheon Books.

Al-Ali, Z. (2007). The struggle for Iraq's future. Yale University Press.

Al'hizb, Ş. (2012a). Şüheda Al'watan 1964-1978 Sifr Nidaliun Mujaz an Şüheda Al'hizb Al'shuyueii Al'iraqi (II. Cilt), Irak Komünist Partisi Yayını.

Al'hizb, Ş. (2012b). Şüheda Al'watan 1979-1988 Sifr Nidaliun Mujaz an Şüheda Al'hizb Al'shuyueii Al'iraqi (III. Cilt), Irak Komünist Partisi Yayını.

Alihıdr, K. (1997). El'Imamah wa sulajan: El- Marjiiya fi Iran wa El-Iraq. Kuwait.

Al-Khafaji, I. (2004). War as a vehicle for the rise and demise of a state-controlled society: The case of ba'athist Iraq. International Journal of Middle East Studies, 36(2), 171-190.

Al-Khafaji, I. (2004). War, politics, and urban life in Iraq. American Journal of Sociology, 109(5), 1137-1183.

Al-Khoei, A. (2010). The Role of the Clergy in Modern Iraq. Journal of Middle Eastern Studies, 45(3), 401-415.

Al-Marashi, I. (2007). The dynamics of Iraq's media: Ethno-sectarian violence, political islam, public advocacy, and globalization. Open Society Institue.

Al-Marashi, I., & Salama, S. (2008). Iraq's armed forces: An analytical history. Roudledge.

Amnesty International. (1992). Human rights violations in the 1991 Iraqi uprisings. Amnesty International Reports.

Anderson, B. (1983). Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism. Verso.

Anderson, L., & Stansfield, G. (2004). The implications of elections for democracy in Iraq. Journal of Democracy, 15(3), 84-98.

Arı, T. (2008). Geçmişten günümüze orta doğu, savaş, siyaset ve diplomasi. Mkm Yayıncılık

Aykaç, B., ve Durgun, Ş. (2012). Çağdaş siyasal sistemler. Binyıl Yayınevi.

Aziz, T. M. (2002). The political theory of Muhammad Baqir Sadr. Faleh Abdul Jabbar (Ed.), Ayatollahs, Sufi sand ideologues: State, Religion and social movements in Iraq (pp. 231-244). Saqi Books.

Aziz,T.M. (1993). The role of Muhammad Baqir Al-Sadr in shii political activism in ıraq from 1958to 1980, International Journal of Middle East Studies 25.

Baram, A. (2011). Saddam Husayn and islam. Johns Hopkins University Press.

Batatu, H. (1981). Iraq's underground shī'a movements: Characteristics, causes and prospects, Middle East Journal, 35(4), 578-594.

Batatu, H. (1978). The old social classes and revolutionary movements of Iraq: A study of ıraq's old landed and commercial classes and of its communists, ba'thists, and free officers. Princeton: Princeton University Press.

Baum, W., & Winkler, D. W. (2003). The church of the east: A concise history. Routledge.

BBC World News. (1991). Saddam Hussein's crackdown on the uprising. https://www.bbc.co.uk

Bengio, O. (1996). Irak'ın toprak bütünlüğü tehdit altında: Avrasya dosyası. Kuzey Irak Özel, 3(1), 64-73.

Bengio, O. (1998). Saddam’s word: Political discourse in Iraq. Oxford University Press.

Bengio, O. (2012). The Kurds of Iraq. Indiana University Press.

Cabbar, F. (2004). The Shi'a of Iraq and the dilemmas of representation. Middle Eastern Studies, 40(5), pp. 334-350.

Cabbar, F. A. (2004). Irak’ta Şii hareketi ve direniş, H. Halis (Çev.), Agora Kitaplığı.

Chelkowski, P. J., & Dabashi, H. (1999). Staging a revolution: The art of persuasion in the islamic republic of Iran. New York University Press.

Chittick, W. C. (1981). A Shi'ite anthology. SUNY Press.

Cleveland, W. L., & Bunton, M. (2016). A history of the modern middle east. Westview Press.

Cockburn, P. (2008) Muqtada al-Sadr and the Battle for the Future of Iraq. Scribner, 2008. Print.

Cole, J. (2002). Sacred space and holy war. I. B. Tauris.

Cole, J.R. I. (1983). Imami jurisprudence and the role of the ulama: Mortaza ansari on emulating the supreme exemplar in religion and politics in Iran. Yale University Press.

Dashti, E. (2017). The shiite resistance against the british occupation in Iraq 1914-1921. Bangor University Press.

Dawisha, A. (2009). Iraq: A political history from ındependence to occupation. Princeton University Press.

Demirkılınç, S. (2017). Psikopolitik boyutuyla İran devrimi. e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, 9(1), 22-43.

Devlin, J. F. (1991). The baath party: A history from its origins to 1966. Hoover Institution Press.

Djait, H. (2005). Nashat el-Madinat el-Arabayyat el-Islamayyat el-Kufa, Dar el-Talaa.

Dodge, T. (2003). Inventing Iraq: The failure of nation-building and a history denied. Columbia University Press.

Dursun, İ. (2006). Kuzey Irak Kürtleri, ayrılıkçı Kürt hareketinin devletleşme süreci ve Türkiye'ye etkileri. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü]

El Asadi, M. (2013). Tarikh el-Kadimain. Dar el-Waraq

El Bedri. C. (2007). Etteşeyu vel-avleme ruyetun fil-madı vel-mustakbel. Dar Safahat Lildirasat vel Naşr.

El Hayyum, R. (2011). 100 Am min el islam el siyasi bil Irak-1: el Şia. (2.Cilt). Merkezil Misbar Lil Dirasat ve El Buhus.

El Husayni, M. (2005). Muhammad baqir el-sadr: Hayat hafi la, fikr khallaq. Dar al-Mahajja el-Bayda.

El Janabi, A. (2010). Tarikh el-nacaf el-siyasi 1921-1941. Mektabat Al-Thakira

El Khursan, S. (1999). Hizb el-da‘wa el-ıslamiya: Haqa’iq wa watha’iq, fusul min tajriba el-haraka el-ıslamiya fi el-‘Iraq hilal 40 am. Damascus: El Mu’assasa el-‘Arabiya li-l-Dirasat wa el-Buhuth el-Istratijiya.

El Mahzumi, M. S. (2003). El-muceddid el-şirazi tahawulun fi el'tarih el'islami. Dar EL-Ulum Lilnaşr.

El Mumin, A. (1993). Sanawat el-jamr: masira el-haraka el-ıslamiya fi el-‘Iraq 1957-1986. Dar al-Masira.

El Sadr, M. B. (2005a). El-Usus el-Islamiya. Muhammad el-Husayni (Ed.), Muhammad Baqir al-Sadr: Hayat hafi la, fikr khallaq. Dar el-Mahajja el-Bayda

El Sadr, M. B. (2005b). Hawla el-Ism wa el-Shakl el-Tanzimi li-Hizb el-Da‘wa el-Islamiya. Muhammad el-Husayni (Ed.), Muhammad Baqir el-Sadr: Hayat Hafi la, Fikr Khallaq. Dar el-Mahajja el-Bayda.

El Sadr, M.M.S. (1997). Fıkhı el-aşair. Dar el-Adva

El Yakubi, A. (2010). Tarihü'l Yakubi. Müessesetü'l A'lemi li'l Matbuat.

El Zübeydi, H. (2008). El-Irak wa el-Bahis an el-müstakbel. El Merkez el-Iraki Lildirasat ve el-Buhus

El-Uzri, A. (1991). The problematic o f government in Iraq. in Arabic.

Errevazik, S. C. (2006). El havze el-ilmiye el-irakiya el-maşru el-siyasi beyn el-mukavame ve el-mutalaba arz ve tahlil 1914–1980. Matbaat Markez el-Irak Lildirasat.

Esposito, J. L. (2005). What everyone needs to know about Islam. Oxford University Press.

Esposito, J. L., & Voll, J. O. (1996). Islam and democracy. Oxford University Press.

Fadil, A. (2014a). Islamic dawa party: From reaction to revolution. Carnegie Endowment for International Peace.

Fadil, H. (2014b). The Political mobilization of the shia in Iraq: the case of the dawa party. Middle Eastern Politics, 29(1), 63-78.

Galbraith, P. (2007). The end of Iraq. Pocket Books.

Gaury G. (1961), Three kings in Baghdad. Hutchinson & Co.

Geertz, C. (1973). The interpretation of cultures. Basic Books.

Global Security. (1994). The al-Shabaniyah uprising and regional instability. Global Security Analysis.

Goldschmidt, A., & Davidson, L. (2011). Kısa ortadoğu tarihi. A. Güler (Çev.), Doruk Yayımcılık.

Gramsci, A. (1971). Selections from the prison Notebooks. International Publishers.

Habermas, J. (1962). The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society. MIT Press.

Hadduri, M. (1969). Republican Iraq, A study in Iraqi politics since the revolution of 1958. Oxford University Press.

Hala, F., & Caso, F. (2009). A brief history of Iraq. Infobase Publishing.

Hashim, A. (2006). Insurgency and counter-insurgency in ıraq. Cornell University Press.

Hassan, F. (2015). The sectarianism of the Islamic state: Ideological roots and political context. Carnegie Endowment for International Peace.

Heydemann, S. (1999). Authoritarianism in Syria: Institutions and social conflict, 1946-1970. Cornell University Press.

Hiro, D. (1991). The longest war: The Iran-Iraq military conflict. Routledge.

Hobsbawm, E. (1990). Nations and nationalism since 1780: Programme, myth, reality. Cambridge University Press.

Human Rights Watch. (1992). Iraq: The al-Shabaniyah uprising and human rights. Human Rights Watch Reports.

Hussein, A. (2009). Dawa party and the transformation of Shia Politics in Iraq. Middle East Policy, 16(4), 67–82.

Ismael, T. Y., & Ismael, J. S. (2004). The Iraqi predicament: People in the quagmire of power politics. Pluto Press.

Jabar, F. A. (2003). The Shi‘ite movement in Iraq. Saqi Books.

Jafar, A. M. (1996). El-Hayat el-Siyasiya li-l-Imam el-Sadr In Nakhba min el-Bahithin, Muhammad Baqir el-Sadr: Dirasat fi Hayati-hi wa Fikri-hi. Beirut: Dar al-Islam Mu’assasat al-‘Arif

Jones, T. (2008). The involvement of the Shia in Modern Iraqi Politics. Contemporary Arab Affairs, 1(2), 200-211.

Kamalaldin, M. (2005). Ali el-Najaf Fī Rubi Qarn Munthu 1908. Kamil el-Jburi (Ed.). Beirut.

Karim, M. (2012). Shia islam in Iraqi Politics. International Affairs, 88(2), 295–310.

Kennedy, H. (2004). The prophet and the Age of the caliphates. Pearson Education

Keskin, A. (2008). Iraklı Şiilerin siyasal davranışlarına genel bir bakış. ASAM Stratejik İnceleme Dergisi, Mayıs, s.60.

Köse, H. H. (2015). Şiilerin Irak siyasetinde yükselen etkisi (2003-2012). [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Turgut Özal Üniversitesi]

Lapidus, I. M. (2002). A history of ıslamic societies. Cambridge University Press.

Litvak, M. (1998a). The islamization of the Iraqi Shiites. International Journal of Middle East Studies.

Litvak, M. (1998b). Shi'i scholars of nineteenth-century Iraq: The 'Ulama' of Najaf and Karbala'. Cambridge: Cambridge University Press.

Makdisi, U., & Mako, S. (2017). Sectarianism and the politics of the Shia in Iraq: A study in transformation. Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East, 37(1), 120-135.

Makiya, K. (1993). Cruelty and silence: War, tyranny, uprising, and the Arab world. W. W. Norton & Company.

Mallat, C. (1993). The renewal of islamic Law Mohammad Baqer as'Sad, Nacaf and the Shi'i international. University of Cambridge Press Syndicate

Mallat, C. (1994). Pioneers of islamic revival. A. Rahnema (Ed.). Zed Books.

Mansfield, P. (1975). Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap dünyası, N. Ülken (Çev.), İstanbul: Sander Yayınları.

Marr, P. (2003). The modern history of Iraq. Westview.

Marufoğlu, S. (2002). Irak Türkleri, Yeni Türkiye Yayınları.

Mervin, S. (2010). The Shi'a world: Partisans of Ali. Yale University Press.

Momen, M. (1985). An introduction to Shi'i Islam: The history and doctrines of twelver Shi'ism. Yale University Press.

Muafak A. O. (2008). Saddam sonrası Irak'ta şiilerin yeni konumları ve körfez ülkeleri üzerindeki olası siyasal etkileri [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü]

Muir, W. (1891). The caliphate: Its rise, decline and fall from original sources. Elibron Classics.

Nakash, Y. (1994). The Shi'is of Iraq. Princeton University Press.

Nakash, Y. (2014). The Shi'is of Iraq. Princeton University Press.

Nasr, V. (2006). The Shia revival: How conflicts within islam will shape the future. W.W. Norton & Company.

Pirzadah, H. (1981). Safarnamah hacc pirzadeh, İntişarat Babak

Rauf, A. (1999a). Hizb el-Da'wa el-Islamiya: el-Masira wa el-Fikr el-Haraki. Markaz el-Dirasat el-Istratijiya wa el-Buhuth wa el-Tawthiq.

Rauf, A. (1999b). Merceiyet el-Meydan: Muhammed Muhammed Sadık el-Sadr. El-Merkez el-Iraki İli İlam ve Eddirasat.

Rauf, A. (2006). El Amel EL-İslami fi EL-İrak, Beyine EL-Merciyye ve ELHizbiyye, El-Merkez el-Iraki İli İlam ve Eddirasat.

Reed, W. (2005). The Shia revival: How conflicts within islam will shape the future. Norton & Company.

Rougier, B. (2015). Everyday jihad. Harvard University Press.

Sachedina, A. (2001). Islamic messianism: The idea of the Mahdi in twelver Shi'ism.

Sadowski, Y. (1993). Scuds or butter? The political economy of arms control in the middle east. Brookings Institution Press.

Salucci, I. (2005). Irak'ta solun tarihi. Agora Kitaplığı.

Schmidt, S. (2008). Shia-Islamist Political Actors In Iraq, Danish Institute for International Studies.

Sezal, S. R. (2000). Irak'ta devlet ve Şiiler: Avrasya dosyası, Sonbahar, Irak Özel, 6.

Shanahan, R. (2004). Shia political development in Iraq: the case of the islamic da‘wa party. Third World Quarterly, 25(5), 943-954.

Sluglett, P. (2001). Iraq since 1958: from revolution to dictatorship. I. B. Tauris.

Sluglett, P. (2006). ‘The Iraqi communist party 1934-1979’, The middle east online series 2: Iraq 1914-1974, Cengage Learning EMEA Ltd, Reading.

Sluglett, P., & Farouk-Sluglett, M. (2001). Iraq since 1958: From revolution to dictatorship. I. B. Tauris.

Smith, B. R. (2003). The crisis of the Iraqi state: The role of dawa. Middle East Journal, 57(4), 543-560.

Smith, J. (1962). The political and economic transformation of Iraq: A study on the role of land reforms. Harvard University Press.

Smith, J. (2003). The dawa party: Its Origins and ideological perspectives. Journal of Arabic and Islamic Studies, 6, 29-54.

Smith, M. (2010). Researching the far-right: Interviewer safety, ethics and emotional well-being. Qualitative Research in Psychology, 7(3), 250-267.

Sorby, K. (2005). The free officers' movement and the 1958 revolution in Iraq. Institute of Oriental Studies, Slovak Academy of Sciences.

Şubbar, H. (2005). Hizb el-Da‘wa el-Islamiya: Ta’rikh Mushraq wa Tayyar fi el-Umma, 1957-1968. Ta’rikh el-‘Iraq el-Siyasi el-Mu‘asir, Sayı.3. Baqiyat.

Tabatabai, A. (2005). Tüm boyutlarıyla İslam'da Şia. Kevser

Tripp, C. (2007). A history of Iraq. Cambridge University Press.

United Nations. (1993). Al-Shabaniyah uprising and human rights violations. United Nations Publications.

Usuki, A. (t.y.) Jewish national communist movement in Iraq, https://www.marxists.org/subject/jewish/jews-iraq.pdf

Visser, R. (2011). Iraqi federalism and the Kurds. Palgrave Macmillan.

Waldo, M. (1988). The last mufti of Iranian Kurdistan. Yale University Press.

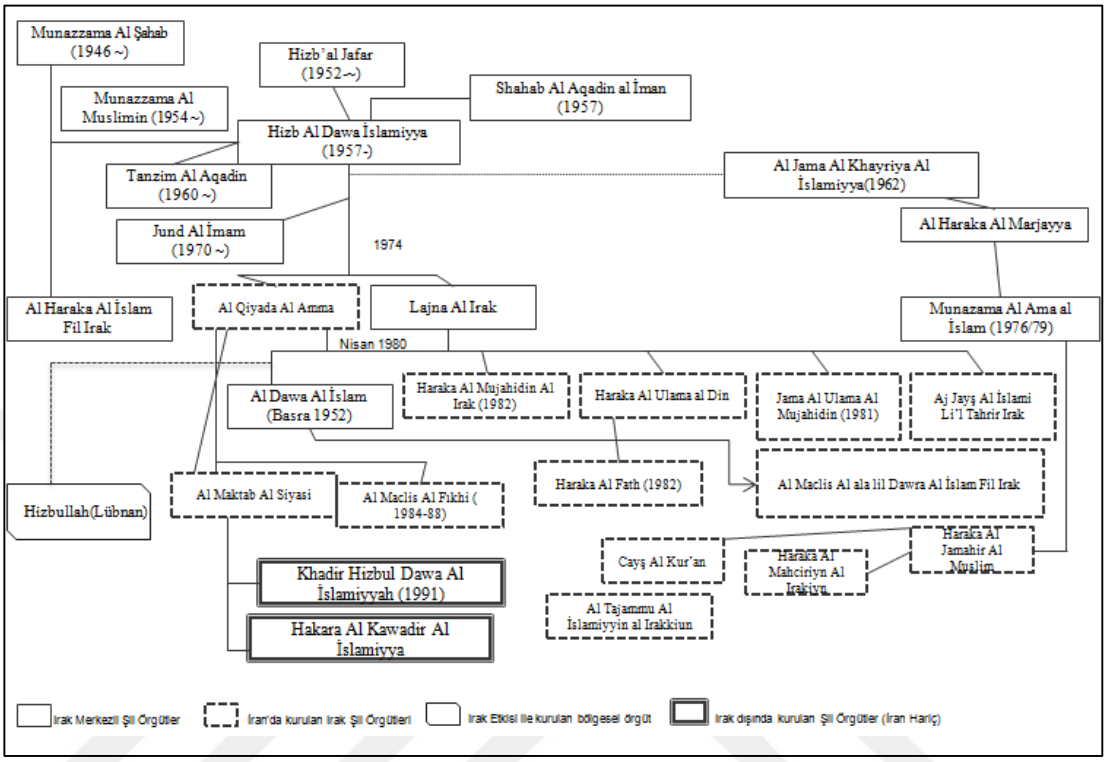
Walzer, M. (2021). Kurtuluş paradoksu seküler devrimler ve dinî karşıdevrimler. Z. Şarlak (Çev.). İletişim Yayınları

Wiley, J. N. (2004). Irak şiileri. Ekin Yayınları.

Wood, M. (2003). Abdul Majid Al-Khoei, The Guardian, https://www.theguardian.com/news/2003/apr/12/guardianobituaries.iraq.

EKLER

EK-1 : Irak Şii Örgütleri Şeması

EK-2 : Sadr Ailesi

